

AKTUELNOSTI U EDUKACIJI I REHABILITACIJI OSOBA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

ZBORNİK REZIMEA

VII STRUČNO-NAUČNI SKUP SA
MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM

Beograd, 2021.

VII stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem
„AKTUELNOSTI U EDUKACIJI I REHABILITACIJI OSOBA SA
SMETNJAMA U RAZVOJU“

Beograd, 27-28. novembar 2021. godine

ZBORNİK REZİMEA

Beograd, 2021.

**„AKTUELNOSTI U EDUKACIJI I REHABILITACIJI OSOBA SA
SMETNJAMA U RAZVOJU“**

Zbornik rezimea

Izdavač:

Resursni centar za specijalnu edukaciju

Za izdavača:

prof. dr Goran Nedović

Urednici:

dr Srećko Potić

doc. dr Ivana Sretenović

Recenzenti:

prof. dr Goran Nedović

prof. dr Mirjana Đorđević

Tehnički urednik:

Biljana Krasić

Dizajn korica:

mr Boris Petrović

Štampa:

BIG Štampa

Tiraž:

200

ISBN 978-86-89713-07-7

Finansijsku podršku organizaciji VII stručno-naučnog skupa sa međunarodnim učešćem „Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju“ i štampanju Zbornika rezimea pružili su: Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo i Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za kulturu.

VII stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem
„AKTUELNOSTI U EDUKACIJI I REHABILITACIJI OSOBA SA
SMETNJAMA U RAZVOJU“

Beograd, 27-28. novembar 2021. godine

Organizatori:

Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd
Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković, Beograd
Asocijacija za kognitivnu neurorehabilitaciju, Beograd
Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama Vračar, Beograd

Programski odbor:

- prof. dr Goran Nedović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija, predsednik
- prof. dr Srboljub Đorđević, Univerzitet u Nišu – Pedagoški fakultet u Vranju, Vranje, Srbija
- prof. dr Fadilj Eminović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- prof. dr Mirjana Đorđević, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- prof. dr Nebojša Macanović, Univerzitet u Banjoj Luci – Fakultet političkih nauka, Banja Luka, Bosna i Hercegovina
- prof. dr Aleksandra Karovska-Ristovska, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“ – Filozofski fakultet, Institut za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Skoplje, Severna Makedonija
- doc. dr Ivana Sretenović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- doc. dr Nikola Petrović, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Beograd, Srbija
- doc. dr Marija Zulić, Karlov univerzitet – Pedagoški fakultet, Prag, Češka
- dr Srećko Potić, Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković, Beograd, Srbija

Organizacioni odbor:

- dr Srećko Potić, Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković, Beograd, Srbija, predsednik
- doc. dr Ivana Sretenović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija, generalni sekretar
- prof. dr Mirjana Đorđević, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- Jovana Pavlović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- Kristina Ivanović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija
- Maja Nedović, OŠ „Anton Skala“, Beograd, Srbija
- Danijela Nikolić, OŠ „Anton Skala“, Beograd, Srbija

PROGRAM

SUBOTA, 27.11.2021.

09.00-11.00	Registracija učesnika
11.00-11.20	Otvaranje Skupa i pozdravna reč organizatora
11.20-12.00	Koktel dobrodošlice

Subota, Sesija 1**27.11.2021. Moderator: prof. dr Goran Nedović**

12.00-14.00	Mateja Bubljić, Vesna Matijević Knez, Nevenka Mravlinčić Darja Krstić Podgorelec	Utjecaj pandemije COVID-19 na obrazovni proces učenika s teškoćama u razvoju
	Gorana Šarac, Dijana Vila	Predstavitev dela v času epidemije COVID-19 (delo na daljavo) v oddelku podaljšanega bivanja za osebe z zmerno motnjo v duševnem
	Tamara Lazović, Aleksandra Petijević	Upotreba Discord platforme u onlajn nastavi u uslovima pandemije COVID-19
	Ana Poposka, Silvana Filipova, Biljana Krstevska Kokormanova	Upotreba bloga za organizovanje nastave tokom vanrednog stanja
	Mateja Bubljić	Teleterapija – iskustva i izazovi
	Aleksandra Nemedi, Mirjana Đorđević, Nenad Glumbić	Utjecaj mrežnih izvora znanja i informacija na obrazovni proces učenika tijekom pandemije COVID-19
	Jelena Nikolić, Milosav Adamović, Fadilj Eminović	Preporuke za realizaciju nastave na daljinu sa učenicima s poremećajem iz spektra autizma – pregled istraživanja
	Zoran Kovačić, Christine Hilcenko	Nastava na daljinu: prednosti i nedostaci u obrazovanju učenika sa invaliditetom i razvojnim smetnjama
	Sanja Barić	Impact of the COVID-19 pandemic on the quality of life of people with autism spectrum disorders
		Osobe s poremećajem iz spektra autizma i emocije – priručnik „Osjećaji od JA“

Diskusija**14.00-15.15 Pauza**

Subota, Sesija 2**27.11.2021. Moderator: prof. dr Haris Memišević**

15.15-17.00	Mile Vuković, Ljiljana Simić Vesna Stanisavljević, Zvonimir Stanisavljević, Nenad Novaković, Smiljka Novaković Blaženka Paković, Mirjana Peček	Značaj tretmana afazija u akutnom periodu
	Aleksandar Zlatić, Jovana Aleksić, Ana Novaković	Prvi pedijatrijski standardizovani instrument „Uzrast i razvoj deteta – URD upitnik“ za rano otkrivanje kašnjenja u razvoju
	Željko Dragičević	Školovanje visokoslabovidnog učenika bez pomoćnika u nastavi – primjer dobre prakse
		Studija slučaja homozigotnih blizanaca sa mutacijom gena za metilentetrahidrofolat reduktazu (MTHFR gena) – praćenje razvoja tokom tri godine tretmana
		Prikaz slučaja – fizioterapijska intervencija prema Bobath konceptu odrasle osobe s neurološkim smetnjama nakon CVI-a

Tatjana Pejić Planinić Ljubiša Mihajlović	Socijalna interakcija djece oštećenog sluha Osobe sa razvojnim smetnjama – precizna dijagnoza preduslov pravilnog postupanja
Mila Bunijevac, Bosiljka Bunijevac, Marina Bojanović	Terapijski pristup kod dece sa autizmom

Diskusija

NEDELJA, 28.11.2021.

**Nedelja, Sesija 3
28.11.2021. Moderator: dr Srećko Potić**

9.30-12.15	Slavica Pavlović, Oleg Yurevich Latyshev, Karolina Tadić-Lesko, Tatjana Čehajić, Boshra Arnout, Mauro Luisetto, Polina Aleksandrovna Latysheva, Stipe Kučić	Inkluzivna škola na raskrižju zamišljenoga i stvarnoga
	Tanja Zelenika	Uloga školskoga pedagoga u integraciji učenika s poteškoćama u razvoju
	Tina Vekić	Suradnja odgojno-obrazovnih institucija i roditelja djece s posebnim potrebama
	Mateja Bubljić, Vesna Matijević Knez, Nevenka Mravlinčić	Asistivne tehnologije u edukaciji, rehabilitaciji i sportu
	Marina Janković-Nikolić	Priprema za razumevanje lažnih uverenja: zadaci za procenu i tretman
	Sara Dravčbaber	Socialno učenje kot eden izmed temeljev vključevanja otrok s posebnimi potrebami v družbo
	Vasilka Galevska Jovchevski	The relationship between dyslexia and dysgraphia and sensory integration dysfunctions
	Ana Marinić, Dijana Toljanić	Tiče(š) me se
	Dijana Toljanić, Ana Marinić	Progledaj s knjigom!
	Jasenka Lazić, Dejana Knežević	Terapeut na terenu
	Aleksandra Bukovica	AB program – neintegrisani primitivni refleksi kod dece sa problemima u učenju i razvojnim smetnjama
	Zorana Radovanović	Reedukacija psihomotorike, tretman prilagođen adolescentima sa autizmom
	Silvana Markovska-Simoska, Marija Tripunoska	Qeeg guided neurofeedback treatment for children with ADHD and ASD
	Svetozar Stevin, Jelena Blagojev Stevin	Studija slučaja – PET terapija kao savremeni oblik tretmana u habilitaciji dečaka sa cerebralnom paralizom
	Dita Torte-Čiče	Vlijanieto na narušuvanjata na somatosenzornoto procesiranje vrz motorniot razvoj na decata so autističen spektar na narušuvanja
	Irma Čehić, Haris Memišević	Analiza sadržaja naslova završnih radova studenata Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

Diskusija

12.15-12.30 **Pauza**

12.30-13.00 Poster prezentacije

Daliborka Komlenić, Gordana Šarčević	Stimulacija manipulativne spretnosti kod dece obolele od cerebralne paralize zarad blagovremene socijalne participacije
Olivera Marković	Brojalice u radu sa mlađom decom sa smetnjama u razvoju
Patricija Karaman, Aleksandra Gvozdanović Debeljak, Lorena Koštić	Osobe s intelektualnim teškoćama i njihova socijalna uključenost u teoriji i praksi – iskustva Udruge osoba s intelektualnim teškoćama Vretenac, Slatina
Nevena Marković, Olivera Marković	Prevenција oralnih oboljenja kod osoba sa smetnjama u razvoju
Ivana Mitrović Đorđević, Đorđe Živanović	Digitalna zavisnost kod dece sa smetnjama u razvoju
Sonja Dimova, Dijana Popanov, Elizabeta Dimitrievska, Mirjana Damnjanović	Socijalne priče u funkciji antikorupcijskog obrazovanja
Milosav Adamović, Vojislav Todorović, Miodrag Stošljević	Razlike u nezavisnosti pri obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti između starih osoba koje su dožive pad i koje nisu pale
Andrea Čavara, Anđela Čepnja, Anita Lukić	Prikaz korištenja opservacijskog programa orijentacije i kretanja za slijepu i slabovidnu djecu razvojne dobi od 2 do 6 godina u okviru pružanja psihosocijalne podrške
Cvetka Kovačić	Organizirane aktivnosti mladostnikov z zmerno motjno v duševnem razvoju s ciljem socialnega vključevanja v času delnih ukrepov zoper Covid-19
Marija Đorđević, Jelena Nikolić, Bojana Jovanović Nermin Toromanović	Uticaj dijagnoze razvojnih poremećaja dece na nivo anksioznosti roditelja
	Primjena neurofeedback terapije kod različitih dijagnoza u svrhu poboljšanja kvalitete života djece i odraslih
Darinka Ploj	Formativno spremljanje (FS) pouka – Način formativnega spremljanja pouka prometne vzgoje pri učencih v osnovni šoli z nižjim izobrazbenim standardom za pripravo na kolesarski izpit
Živka Panova Sadova, Marija Davčevska, Zaga Kolodezni	Standards for an effective inclusive school for students with physical disabilities
Ivona Grbavac, Josipa Paštelek, Karla Arapović	Zapošljavanje osoba s invaliditetom u okviru socijalnog poduzetništva – primjer iz prakse
Žana Gjorgieva, Dobrila Eftovska, Dijana Popanov, Kristina Jankovski	Moderno, inkluzivno obrazovanje uz asistivne tehnologije
Ivana Sretenović, Srećko Potić, Goran Nedović, Andrijana Karatošić	Stvaralački kutak – preliminarno saopštenje
Aleksandra Đurić- Zdravković, Mirjana Japundža-Milisavljević, Biljana Milanović-Dobrota, Ana Roknić	Efekte pandemije COVID-19 na osobe s intelektualnom ometenošću: pregled literature

Dijana Popanov, Kristina Jankovski, Dobrila Eftovska, Žana Gjorgieva	Tantrume – pojava i snalaženje kod dece sa smetnjama u razvoju
Jelena Vidojević, Aleksandra Nikolić, Vesna Paušić, Milena Pavić, Bojana Jovanović, Jelena Samailović	Grafomotorne sposobnosti učenika prvog razreda osnovne škole
Ljeposava Ilijić, Milena Milićević	Zatvorska socijalna klima i rehabilitacija osuđenika
Biljana Bojadžieva, Dobrila Eftovska, Sneža Stojanovska	Izazovi sa kojima se suočavaju učenici sa smetnjama u razvoju (autizam) – nastavnici i roditelji u učenju na daljinu
Darinka Ploj	Življenje na jadrnici
Dobrila Eftovska, Sneža Stojanovska, Biljana Bojadžieva	Inkluzija u specijalnim osnovnim školama u RS Makedoniji – izazovi za defektologe i rehabilitatore
Milena Milićević, Ljeposava Ilijić, Danka Krstić	Karakteristike osuđenica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i obaveznog lečenja narkomana – preliminarni rezultati komparativne analize
Ljiljana Šimpraga, Angelka Pešterac Kujundžić, Gordana Grbić	Socijalna participacija dece i adolescenata obolelih od juvenilnog idiopatskog artritisa
Mirjana Đorđević, Nenad Glumbić, Slobodan Banković	Studentske veštine u vođenju grupnih susreta u klubu za mlade osobe sa visokofunkcionalnim autizmom

Nedelja, Sesija 4
28.11.2021. Moderator: prof. dr Mirjana Đorđević

13.00-14.00	Vesna Ninković	Edukacija i rehabilitacija dece sa smetnjama u razvoju u Crkvi
	Petar Dmitrović	Aktivnosti u edukaciji osoba sa smetnjama u razvoju
	Lucija Đorđević, Srboljub Đorđević	Grafomotorne sposobnosti učenika sa smetnjama u razvoju osnovnoškolskog uzrasta
	Saša Stepanović, Vladimir Ilić, Jelena Živković	Školski činioci postignuća u oblasti prirode i društva kod učenika sa lakim intelektualnim smetnjama u osnovnoj školi
	Bosiljka Bunijevac, Mila Bunijevac, Marina Bojanović	Socijalna participacija dece sa smetnjama u razvoju u predškolskom uzrastu
	Jasmina Sjekloća	Rani razvoj primenom Marte Meo metode
	Katarina Đorđević, Olgica Kostić	Dotatna podrška ŠOSO „Carica Jelena“, Niš
	Marija Čolović Savić	Projekat „Pomoć deci i mladim osobama sa invaliditetom“

Diskusija

14.00-15.15 **Pauza za ručak**

Nedelja, Sesija 5
28.11.2021. Moderator: doc. dr Ivana Sretenović

15.15-16.30	Ana Bogičević, Snežana Nikolić	Efekti programa rane intervencije na decu sa razvojnim smetnjama
	Fadilj Eminović, Jelena Nikolić	Digitalni obrazovni alati kao izvor saznanja u nastavi matematike za učenike sa motoričkim poremećajima
	Aleksandra Nikolić, Jovana Todorović	Efekti asistivne tehnologije u rehabilitaciji osoba sa motoričkim poremećajima
	Ivana Sretenović, Jovana Pavlović, Kristina Ivanović	Analiza pokretljivosti kod osoba sa multiplom sklerozom na teritoriji Grada Beograda
	Jasmina Radojlović, Tatjana Kilibarda, Šćepan Sinanović	Demography and epidemiology of elderly people and persons with disabilities in Serbia – a challenge for the education of health professionals
	Tijana Đorđević	Terapeutska procena i tretman u radu sa osobama sa cerebralnom paralizom
	Goran Nedović, Kristina Ivanović, Jovana Pavlović	Struktura porodica osoba sa cerebralnom paralizom
	Anastasija Sklopić, Anita Srejić	Kineziterapijski tretman u radu sa decom sa cerebralnom paralizom – studija slučaja
	Srećko Potić	Adaptirana fizička aktivnost za decu i mlade sa poremećajem iz spektra autizma za vreme pandemije Kovid-19 – prikaz rezultata projekta
	Goran Nedović	Psihosocijalna podrška osobama sa intelektualnom ometenošću i njihovim porodicama – prikaz rezultata projekta
Ivana Sretenović	Preventivno-korektivni rad za osobe sa smetnjama u motoričkom i kognitivnom funkcionisanju – prikaz rezultata projekta	
Tanja Nedović, Maja Nedović, Danijela Nikolić	Sindrom profesionalnog sagorevanja kod učitelja i nastavnika koji rade sa učenicima sa smetnjama u razvoju u inkluzivnim školama	

Diskusija

16.30-17.00 **Završna diskusija, donošenje zaključaka i zatvaranje Skupa**

UTJECAJ MREŽNIH IZVORA ZNANJA I INFORMACIJA NA OBRAZOVNI PROCES UČENIKA TIJEKOM PANDEMIJE COVID-19

Mateja Bublic
OŠ „Luka Sesvete“ Zagreb, Hrvatska

Pandemija COVID-19 imala je veliki utjecaj na svakodnevni život pojedinca, zbog čega se primjena mrežnih izvora informacija i znanja susreće u različitim znanostima i strukama, a najveći utjecaj odnosi se na usvajanje znanja i vještina. Utjecaj industrije računalnih igara, digitalnih medija i modernog dizajna pokretači su osiguravanja modernog dizajna i pristupačnosti korisnicima mrežnih izvora informacija i znanja te mrežnih enciklopedija.

Mrežne enciklopedije i mrežni izvori informacija i znanja u cilju zanimljivosti, pristupačnosti i povećanju interesa sadrže multimediju, animaciju, priče, zadatke i igre koje uključuju bodovanje, rangiranje igrača, nagrade, igranje u paru ili s više igrača te vremensko rješavanje zadataka, a ujedno korisniku omogućuju da sam prilagođava težinu i izmjenjuje dinamiku igre.

Mrežni izvori znanja i informacija i mrežne enciklopedije obogaćene medijskim sadržajima i igrama mogu potaknuti djecu na usvajanje novih sadržaja radi postizanja uspješnijih rezultata u igri nagrađujući ga i potičući na usvajanje novih znanja i vještina. Igre i kvizovi znanja koji korisnicima mrežnih izvora znanja i informacija te mrežnih enciklopedija daju izravnu informaciju o njegovom dobrom ili lošem potezu omogućuju da na temelju tih informacija poboljša svoj rezultat i usvoji točne informacije i znanja.

Učenici osnovnoškolske dobi s lakoćom sudjeluju u aktivnostima i obrazovnim temama koje su vezane uz igru, primjenu tehnologije ili multimedije. Stoga je nužno omogućiti im da upravo na taj način stječu nova znanja i vještine.

Svi sudionici odgoja i obrazovanja u provedbi obrazovanja na daljinu tijekom pandemije COVID-19, ali i nakon završetka pandemije trebaju osvijestiti činjenicu da je igra najprimjereniji način usvajanja vještina i znanja, a mrežni izvori znanja i informacija te mrežne enciklopedije obiluju upravo tim sadržajima. Slijedom navedenog potrebno ih je uključiti u većoj mjeri u obrazovni proces.

Ključne riječi: *pandemija COVID-19, mrežna enciklopedija, edukacija, obrazovanje, multimedijски sadržaji, obrazovne igre*

PREPORUKE ZA REALIZACIJU NASTAVE NA DALJINU SA UČENICIMA S POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA – PREGLED ISTRAŽIVANJA

Aleksandra Nemedi¹, Mirjana Đorđević², Nenad Glumbić²

¹Humanitarna organizacija „Dečje srce”, Beograd, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Obrazovanje na daljinu predstavlja takav način organizacije edukativnog procesa u kojem učenik i nastavnik nisu u fizičkoj, neposrednoj blizini, već se njihova interakcija odvija putem različitih sistema telekomunikacija. Pojavom pandemije koronavirusa *SARS-CoV-2*, učenje na daljinu dobija veliki značaj u edukaciji dece, kako tipičnog razvoja, tako i dece s poremećajem iz spektra autizma.

U ovom radu dajemo pregled dostupne literature i izdvajamo i analiziramo naučne radove koji su u svom istraživačkom fokusu prikazali preporuke za realizaciju nastave na daljinu sa učenicima s PSA.

Prethodnih godina se u cilju prevazilaženja poteškoća u učenju kod dece s poremećajem iz spektra autizma započelo sa implementacijom tehnologije u školski kurikulum, pa je tako shvaćena i prihvaćena važnost korišćenja svetla, sistema slika, kartica, ekrana osjetljivih na dodir i specijalnih tastatura. S obzirom na to da se kod dece s poremećajem iz spektra autizma nekada javljaju i motoričke teškoće početni tehnološki uređaji su imali svoje nedostatke. Neprilagođenosti svih uređaja značajno su prevaziđene pojavom telefona i tableta koji ne zahtevaju veliku jačinu pritiska. Prelazak na nastavu na daljinu zahtevao je dodatna tehnološka prilagođavanja.

U skladu sa tim, date su preporuke za kreiranje elektronskih knjiga za učenike s poremećajem iz spektra autizma – one treba da budu visoko individualizovane sa tekstom prilagođenog stila i fonta, smanjenog obima i bez distraktora, pri čemu korišćeni glagoli treba da budu u skladu sa kognitivnim razvojem osobe kojoj je knjiga namenjena. Audio sadržaji treba da budu usklađeni sa receptivnim i ekspresivnim govorom osobe s poremećajem iz spektra autizma, jačine takve da privlači njenu pažnju, ali da je ne ometa, a statički i dinamički vizuelni sadržaji treba da budu jednostavni, jasne rezolucije i skladnih boja. Pored elektronskih knjiga sa audio-vizuelnim sadržajima, prilikom učenja na daljinu učenici s poremećajem iz spektra autizma zahtevaju i specijalne komunikatore, kao i sličice i kartice za određene zadatke. Takođe, učenicima s poremećajem iz spektra autizma je potrebna i podrška u organizovanju redosleda određenih aktivnosti, kao i podrška koja se odnosi na ponašanje, kao na primer učenje prigodnog ponašanja putem tokena. Važno je da se svi materijali koje deca koriste u kući prilikom nastave na daljinu, usklade sa onim na koje su navikli u školi, kao i da se

roditeljima daju instrukcije za korišćenje komunikatora, elektronskih knjiga i drugih materijala, koje su jasne i jednostavne, napisane „običnim jezikom“.

Ključne smernice pri organizovanju nastave na daljinu za učenike s poremećajem iz spektra autizma podrazumevaju sledeće: podržati učenikovo razumevanje i ponašanje, obezbediti prilike za ekspresivnu komunikaciju, omogućiti digitalnu socijalizaciju, kreirati dnevni raspored i rutine, dati savete za učenje na daljinu, odrediti lokaciju za učenje u stambenom objektu i obezbediti dodatne resurse.

Ključne reči: *poremećaj iz spektra autizma, prilagođavanje nastave, učenje na daljinu*

UPOTREBA DISCORD PLATFORME U ONLAJN NASTAVI U USLOVIMA PANDEMIJE COVID-19

Gorana Šarac¹, Dijana Vila²
¹OŠ „Heraj Pinki“, Bačka Palanka, Srbija
²OŠ „Anton Skala“, Stara Pazova, Srbija

Pandemija Covid-19 imala je veliki uticaj na sve sisteme funkcionisanja društva na globalnom nivou, pa tako nije izostavljen ni sistem edukacije, odnosno prosvetni sistem. U toku samo jedne školske godine, nastavnici, vaspitači i stručni saradnici bili su pred izazovom da osmisle, kreiraju i izvedu onlajn nastavu koristeći najrazličitije metode i digitalne platforme, od kojih se sa mnogima do tada nisu susreli.

Discord platforma prvobitno dizajnirana za korisnike gejming industrije, našla je svoje mesto među korisnicima u školama koje su u ovim, izmenjenim uslovima pandemije Covid-a prešle na onlajn režim nastave. Discord platforma pogodna je za digitalnu distribuciju audio, video, slikovnog i tekstualnog materijala, a njen jednostavan dizajn i sličnost sa chat aplikacijama čine je jednostavnom za obučavanje novih korisnika, čak i onih koji se do sada nisu sretali sa sličnim platformama, kao što su đaci i roditelji.

Ukoliko se pažljivo kreiraju, serveri i kanali na Discord platformi veoma uspešno preuzimaju uloge stručnih aktiva, veća, timova i ostalih nivoa organizacije u okviru jedne obrazovne ustanove, a nastavnici koji neposredno izvode nastavu zahvaljujući ovoj platformi imaju neograničen set metoda i oblika rada, jer nastavu mogu da snimaju i šalju u obliku video zapisa, audio snimaka, tekstualnih ili slikovnih formi.

Cilj ovog rada je da prikaže upotrebu Discord platforme i njenog funkcionisanja kao jednog od mogućih i pogodnih modela za izvođenje onlajn nastave na primeru funkcionisanja jedne osnovne škole za decu sa smetnjama u razvoju i njenim specifičnostima.

Ključne reči: *Discord, pandemija, Covid, online nastava, smetnje u razvoju*

SOCIJALNA INTERAKCIJA DJECE OŠTEĆENOG SLUHA

Tatjana Pejić Planinić
Centar za ranu razvojnu podršku Spectrum, Mostar, Bosna i Hercegovina

Oštećenja sluha kod djece značajno utječu na nedostatak socijalne interakcije, adekvatno učenje i školska postignuća. Mogućnosti ranog probira i detekcije oštećenja sluha uvelike utječu na pravodobne intervencije i kontrolu razvojnih postignuća djeteta. Takvo stanje utječe na izbjegavanje različitih socijalnih situacija, ali može utjecati na cijeli život, kako u socio-emocionalnom razvoju, tako i u kognitivnom razvoju i akademskim uspjesima.

Istraživanja pokazuju da djeca identificirana s gubitkom sluha prije dobi od šest mjeseci, imaju bolju šansu da razviju sposobnosti jednake vršnjacima do polaska u vrtić. Djeca koja su kasnije identificirana (djeca identificirana u dobi od dve do tri godine) imaju teškoće od trajnih oštećenja govora, jezika i kognitivnih sposobnosti u usporedbi s vršnjacima. Međutim, tehnološki napredak posljednjih godina povećao je mogućnosti da djeca s oštećenjem sluha mogu komunicirati, sudjelovati i uključiti se u igru sa svojim vršnjacima.

Roditelji djece sa oštećenim sluhom imaju različite mogućnosti u pogledu obrazovanja svog djeteta, ovisno o razvoju i mogućim komorbidnim teškoćama. Uz podučavanje socijalnih vještina djeci s oštećenjem sluha ponekad je potrebno pružiti strukturiranije uvjete za socijalizaciju i obrazovanje. Prilagođeni uvjeti u školi mogu se ostvariti uz minimalne modifikacije, gdje je osnovna zadaća omogućiti poticanje samopouzdanja, samopoštovanja i prijateljstva s vršnjacima. Ipak, primjena suvremene tehnologije omogućila je motivaciju, te bolje i brže rezultate na planu razvoja govora i jezika kod djece oštećenog sluha.

Pravodobnom prevencijom, otkrivanjem, dijagnostikom i rehabilitacijom djece oštećenog sluha postiže se rana uključenost u društvo, razvoj komunikacije i socijalne interakcije, te osposobljavanje za samostalan život i rad.

Ključne riječi: *oštećenja sluha, socijalna interakcija, potpomognuta komunikacija*

SOCIJALNA PARTICIPACIJA DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU U PREDŠKOLSKOM UZRASTU

Bosiljka Bunijevac¹, Mila Bunijevac², Marina Bojanović²

¹Student, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²JZU Bolnica „Sveti Vračevi“, Bijeljina, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

Deca sa smetnjama u razvoju prvu socijalnu prihvaćenost stiču u predškolskim ustanovama, a zatim u školi. Inkluzivni program ne povećava odmah socijalnu interakciju između dece sa smetnjama u razvoju i onih tipičnog razvoja. Taj odnos treba razvijati, podsticati i sprovesti. Dete sa smetnjama u razvoju u vrtiću ne treba da bude gost ili posetilac, već novi član grupe koji je došao da ostane i pronađe svoje mesto u kolektivu. Vaspitač tokom faze adaptacije treba da primenjuje iste metode kao i kod dece tipičnog razvoja. Te metode podrazumevaju fizičko prisustvo vaspitača u neposrednom okruženju deteta, obraćanje pažnje na dete, ispoljavanje emocija, razgovor sa detetom, prihvatanje i proširenje detetovih inicijativa i podsticanje na uključivanje u aktivnosti.

Razvoj komunikacije i interakcije među decom je primarni cilj ranog obrazovnog programa. Kontakt sa vršnjacima i vreme za slobodnu igru omogućavaju razvoj komunikacije i interakcije, gde vaspitač na manje formalan način uključuje aktivnosti inicirane od strane dece i radi na njihovom proširivanju što predstavlja dodatnu mogućnost učenja. Vaspitač ima na raspolaganju veliki broj mogućnosti kojima može da podstakne taj process, čime može da prevaziđe neke limitirajuće faktore kod dece sa smetnjama u razvoju. Da bi dete sa smetnjama u razvoju moglo da komunicira ono mora da ostvari neki oblik interakcije sa decom i vaspitačem, da bi uopšte bilo u mogućnosti da primeni ona sredstva komunikacije kojima raspolaže, na nivou na kome su razvijena, nezavisno da li je to razvojno ekvivalentno komunikacionim modelima koje koriste njihovi vršnjaci. Vršnjačka interakcija u igri ima potencijal da razvije sposobnost pregovaranja, preuzimanja uloga kao i sticanje popularnosti kod drugara.

Deca sa tipičnim razvojem predstavljaju pozitivan model za identifikaciju, ali istovremeno pružaju mogućnost za razvijanje prijateljstva koja umanjuju veliki stepen socijalne izolovanosti u kome deca sa smetnjama u razvoju odrastaju. Negovanje vršnjačkih odnosa između dece sa smetnjama u razvoju i druge dece u vaspitnoj grupi doprinosi podsticajnoj atmosferi u grupi, ali i razvoju individualnih potencijala.

Ključne reči: *dete sa smetnjama u razvoju, predškolski uzrast, socijalna participacija*

OSOBE S POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA I EMOCIJE – PRIRUČNIK „OSJEĆAJI OD JA“

Sanja Barić
Centar za autizam Rijeka, Rijeka, Hrvatska

Koliko su emocije važne u našim životima? Koliko utječu na odabir našeg ponašanja, djelovanje te u konačnici našu egzistenciju? Razmišljali ili ne o emocijama na takav način, one se nalaze u korijenu ljudskog razvoja i jedna su od njegovih osnovnih sastavnica. Sposobnost upravljanja emocijama je važna jer nam pomaže u suočavanju s frustracijama, strahovima, uzbuđenjima i drugim vrstama emocija, na način da nas one ne preplavljaju te nam ometaju učenje i razvoj.

Kada govorimo o osobama s poremećajem iz spektra autizma i emocijama nailazimo na nedovoljno istraženo područje. Razlog je tomu što većina osoba s poremećajem iz spektra autizma, zbog načina na koji razmišljaju, nisu u stanju prepoznati, iskazati te primjereno reagirati na vlastite i tuđe emocije. Nemogućnost prepoznavanja i iskazivanja svog trenutačnog emocionalnog stanja može dovesti do tjeskobe, frustracije i ostalih neugodnih emocija te neprimjerenih oblika ponašanja. Rezultati relevantnih istraživanja iz tog područja govore o određenim, za osobe s poremećajem iz spektra autizma, specifičnim odstupanjima koja ih ne čine bezosjećajnim. Te nam spoznaje objašnjavaju razloge njihovog „čudnog“ društvenog funkcioniranja i ponašanja općenito i time omogućuju naše prilagođavanje. Nadalje, određenim studijima o načinima i metodama poučavanja utvrđeno je da osobe s poremećajem iz spektra autizma uz puno poticaja i podrške mogu naučiti razlikovati emocije. Osobe tipičnog razvoja uče o emocijama, prepoznavanju emocionalnih stanja, njihovom iskazivanju i oblike ponašanje u skladu s njima kroz emocionalan odnos, igru i komunikaciju s osobama iz svoje okoline. Osobama s poremećajem iz spektra autizma potrebno je, najčešće, takva znanja predočiti putem prilagođenih načina, metoda i sadržaja. Metode kojima osobe s poremećajem iz spektra autizma, najčešće, usvajaju znanja su metode vizualne podrške. Načini učenja te sadržaji i metode poučavanja o znanjima o emocijama opisani su u priručniku „Osjećaji od JA“.<https://cza-ri.hr/2021/06/15/osjecaji-od-ja-je-prirucnik-za-ucenje-o-emocijama/>

Ključne riječi: *emocije, osobe s poremećajem iz spektra autizma, ponašanje, učenje, metode*

Ana Poposka, Silvana Filipova, Biljana Krstevska Kokormanova
JZU Zavod za rehabilitacija na sluh, govor i glas, Skopje, Severna Makedonija

Američko udruženje za telemedicinu definiše telerehabilitaciju kao pružanje usluga rehabilitacije putem informacionih i komunikacionih tehnologija. Telerehabilitacija uključuje niz usluga rehabilitacije i rehabilitacije koje uključuju procenu, praćenje, prevenciju, intervenciju, nadzor, obrazovanje i savetovanje. Predmet rada je teleterapija kao način rehabilitacije u uslovima pandemije Covida-19. Cilj rada je ispitivanje stavova, iskustava i izazova profesionalaca uključenih u rehabilitaciju tokom pandemije. Istraživanje je sprovedeno u periodu januar-februar 2021. godine u obliku onlajn anketnog upitnika i sadrži ukupno 20 oblasti istraživanja podeljenih u kategorije: demografske karakteristike profesionalnog profila uključenog u teleterapiju, iskustva u teleterapiji; stavovi o teleterapiji; izazovi u teleterapiji. Uključeno je 87 zdravstvenih radnika i saradnika, logopeda, defektologa i psihologa, iz sektora zdravstva, obrazovanja i društvenih ustanova. Rezultati istraživanja ukazuju da stručnjaci pretežno veruju da je telepraktika najbolji način primene u hitnim slučajevima, ali da se njena efikasnost može izraziti samo ako se sprovodi u kombinaciji sa radom sa fizičkim kontaktom i da zahteva obrazovanje za upotrebu informacionih tehnologija, spremnost porodice, kao i više alata za rad rehabilitatora na mreži. Za kvalitetan i uspešan rehabilitacioni tretman potrebno je imati organizovanu obuku stručnjaka i roditelja kako bismo imali efikasan tretman kroz odgovarajuću platformu. Možemo zaključiti da je za kvalitetan proces rehabilitacije po modelu teleterapije, odnosno telepraktike, potrebno da klijent ima odgovarajuću pažnju i uredan mentalni status, tehničku spremnost da obezbedi nesmetan internet uz kvalitetno i minimalno obrazovanje stručnjaka.

Ključne reči: *telerehabilitacija, telepraktika, logoped, defektolog, psiholog*

INKLUZIVNA ŠKOLA NA RASKRIŽJU ZAMIŠLJENOGA I STVARNOGA

Slavica Pavlović¹, Oleg Yurevich Latyshev², Karolina Tadić-Lesko³,
Tatjana Čehajić⁴, Boshra Arnout⁵, Mauro Luisetto⁶,
Polina Aleksandrovna Latysheva⁷, Stipe Kučić⁸

¹*Sveučilište u Mostaru – Fakultet prirodoslovno-matematičkih i
odgojnih znanosti, Bosna i Hercegovina*

²*Russian Academy of Natural History; International Mariinskaya
Academy n.a. M.D. Shapovalenko, Moskva, Rusija*

³*Centar za socijalni rad, Mostar, Bosna i Hercegovina & Sveučilište u
Mostaru – Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina*

⁴*Gimnazija fra Grge Martića, Mostar, Bosna i Hercegovina*

⁵*Zagazig University, Zagazig, Egipat*

⁶*International Mariinskaya Academy n.a. M.D. Shapovalenko, Piacenza, Italija*

⁷*International Mariinskaya Academy n.a. M.D. Shapovalenko, Moskva, Rusija*

⁸*Sveučilište u Mostaru – Fakultet prirodoslovno-matematičkih i
odgojnih znanosti, Bosna i Hercegovina*

Inkluzivno obrazovanje je, u okviru reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u različitim dijelovima zemlje uvedeno u različitim razdobljima. Imajući u vidu rezultate istraživanja brojnih autora, kao i naslovne autorice ovoga rada (v. Bibliografija), odlučili smo ispitati percepciju provedbe inkluzivnoga obrazovanja nakon više od desetljeća njegova uvođenja u Hercegovačko-Neretvanskoj Županiji. U teorijskom dijelu rada prezentiran je presjek istraživanja koautor(ic)a ovoga rada. Integralni dio rada čini istraživanje čiji je cilj bio ispitati stavove nastavnika, učenika i roditelja o inkluzivnom obrazovanju. Istraživanje je provedeno, putem petostupanjske Likertove skale, tijekom prve polovice 2021. godine, izravno u četiri osnovne škole u Mostaru, na namjernom, prigodnom, stratificiranom uzorku od 46 nastavnika (17 razredne i 29 predmetne nastave), 145 učenika devetoga razreda i 145 roditelja učenika. Rezultati istraživanja su pokazali pozitivniji stav nastavnika razredne nastave u odnosu na ostale stratume uzorka istraživanja, o inkluzivnom obrazovanju. Negativniji stav predmetnih nastavnika proizlazi iz nedostatne osposobljenosti za rad s učenicima s poteškoćama u razvoju, te dosadašnjega neadekvatnoga stručnoga i nedostatne mogućnosti kontinuiranoga usavršavanja o inkluzivnom obrazovanju. Iako se u osnovne škole postupno uvode asistenti u nastavi, njihova osposobljenost za rad u inkluzivnoj školi i nedostatna zastupljenost je i dalje jedno od aktualnih pitanja inkluzivnoga obrazovanja, smatraju oba stratuma nastavnika. Kod učenika i roditelja se primjećuje negativniji stav koji proizlazi iz njihove nedostatne informiranosti, te marginaliziranosti u inkluzivnom obrazovanju. Primjećuje se da nije bilo većih promjena u stavovima ispitanika u ovom istraživanju ako ih se komparira s rezultatima naših prethodnih istraživanja. Štoviše, na

temelju stavova sva četiri stratuma uzorka ovoga istraživanja proizlazi još uvijek ista prepreka inkluzivnom obrazovanju, odnosno inkluzivnoj školi: nedostatak partnerstva relevantnih subjekata (nastavnika, pedagoga, učenika, roditelja, potom osnovnih i srednjih škola, visokoškolskih ustanova, zavoda za školstvo, ministarstva obrazovanja, šire društvene zajednice). Stoga i retoričko pitanje: inkluzivna škola na raskrižju zamišljenoga i stvarnoga ili...?!

Ključne riječi: *škola, inkluzivno obrazovanje, učenici, nastavnici, roditelji, stavovi*

SOCIALNO UČENJE KOT EDEN IZMED TEMELJEV VKLJUČEVANJA OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI V DRUŽBO

Sara Dravčbaher
*Center za vzgojo, izobraževanje, usposabljanje in svetovanje
Gustava Šiliha, Maribor, Slovenija*

Že vrsto let poučujem v Centru Gustava Šiliha (prej Osnovna šola Gustava Šiliha). 12 let sem delala v Osnovni šoli s prilagojenim programom, 8 let v Posebnem programu, nekaj let pa sem delala tudi kot mobilna defektologinja v rednih (večinskih) osnovnih šolah. Prav v vseh omenjenih programih sem opazila potrebo po poučevanju socialnih veščin in spretnosti, po socialnem učenju otrok s posebnimi potrebami. Na tem področju so še posebej potrebovali podporo, krepitev socialnih veščin in kompetenc, vodenje in usmerjanje. Te veščine učence bogatijo, povezujejo. Gre pravzaprav za krepitev življenjskih veščin otrok s posebnimi potrebami. V posebnem programu na naši šoli te lahko razvijamo predvsem v obliki interesnih dejavnosti, izbirnih vsebin in čeprav se te veščine razvijajo predvsem v (manjši) skupini, je za refleksijo, analizo zelo primerna tudi individualna oblika v obliki pogovorne ure. Otroci s posebnimi potrebami se rodijo s primanjkljaji na določenih področjih. Otrokova biofizična struktura predstavlja nadaljnjo osnovo za delovanje vseh dejavnikov iz okolja, ki kasneje oblikujejo otrokovo socialno identiteto. Otrokova primarna socializacija poteka v družini oziroma skupnosti, ki bi naj nadomestila družino. To je prva socialna skupina, kjer naj bi se otrok naučil vseh osnovnih, bistvenih socialnih navad. To je tudi prva skupnost, kjer naj bi otrok doživel, da je sprejet takšen kot je. Kasneje v šoli naj bi se otrok naučil vseh tistih socialnih, življenjskih veščin, kako se vključiti v širšo socialno okolje, ki presega njegovo primarno družino. V šoli spozna tudi vrstnike, ki mu skozi odraščanje predstavljajo vedno bolj zanimiv, a tudi zahteven poligon učenja in preizkušanja svojih socialnih veščin, spretnosti.

Socialne igre, učenje socialnih veščin in spretnosti so za učence s posebnimi potrebami izjemnega pomena, saj njihov razvoj in vključevanje v socialno sredino že od začetka navadno ne poteka povsem običajno. Socialno okolje naših učencev tudi kasneje predstavlja predvsem razred oziroma skupina, kamor so vključeni v procesu vzgoje in izobraževanja, socialni stiki izven šole zajemajo družino, okolje, kjer živijo in manj pogosto različne dejavnosti, kamor bi se vključevali v popoldanskem času. Menim, da vsi učenci s posebnimi potrebami v vseh oblikah vzgoje in izobraževanja potrebujejo pomoč in podporo v obliki socialnega učenja torej učenja socialnih veščin in kompetenc, pridobivanja ali pa utrjevanja socialnih navad. Zato bi v svojem prispevku rada

predstavila oblike, možnosti sistematičnega in kontinuiranega razvoja socialnih veščin in kompetenc v Posebnem programu vzgoje in izobraževanja, ki jih že vrsto let razvijam z učenci v obliki interesnih dejavnosti, izbirnih vsebin in kot izvajalka CAP programa.

Ključne besede: *otroci s posebnimi potrebami, socialno učenje, socialne veščine in kompetence, socialne navade, refleksija, posebni program vzgoje in izobraževanja*

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2009. godine omogućava obrazovanje i vaspitanje za svu decu/učenike pod jednakim uslovima u redovnom obrazovnom sistemu predškolskog, školskog i srednješškolskog uzrasta.

Defektolozi ŠOSO „Carica Jelena“ su tokom školske 2020/2021. godine dodatnu podršku realizovali u četiri vrtića sa četvoro dece i u dve osnovne škole sa dva učenika. Broj časova podrške odredila je Interresorna komisija. Usled pandemije Kovida-19 rad defektologa odvijao se preko ZOOM platforme i Viber poziva. Rad defektologa podrazumevao je rad sa vaspitačima, nastavnicima, stručnom službom ustanova kao i sa roditeljima dece odnosno učenika.

Dodatna podrška školske 2021/2022. godine organizovana je u pet osnovnih škola preko projekta Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja „Podrška školama u funkciji razvoja kvaliteta inkluzivnog obrazovanja i unapređivanje kulture vrednovanja“ u toku prvog polugodišta. U okviru projekta je realizovana obuka nastavnika i stručne službe za pisanje IOP-a 1 i 2, kao i mentorski rad sa učiteljima, nastavnicima i roditeljima. Realizaciju projekta izvodi jedan defektolog svakodnevnim sastancima u različitim školama uz poštovanje epidemioloških mera. Dodatna podrška vrtićima obuhvata onu decu čiji su roditelji prošli Interresornu komisiju i dostavili mišljenje stručnoj službi vrtića. Usled raspuštanja i ponovnog formiranja Interresorne komisije za Nišavski okrug jedan broj roditelja još nije dostavio mišljenja. Dodatna podrška školske 2020/2021. godine je bila deo norme za šest defektologa i to 10%. Deset defektologa škole ove školske godine obavljaju dodatnu podršku volonterski jer imaju 100% norme u samoj školi. Školska Uprava Nišavskog okruga je ove školske godine defektologe ŠOSO „Carica Jelena“ uputila na pružanje dodatne podrške vrtićima.

Dobre strane dodatne podrške su: osnaživanje dece/učenika za nastavak obrazovanja i vaspitanja u okviru redovnog sistema, jačanje kompetencija vaspitača, učitelja, nastavnika za kvalitetniju podršku razvoju dece, kao i osnaživanje roditelja dece/učenika za kvalitetniji i uspešniji način života porodice.

Ključne reči: *dodatna podrška, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, projekat, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, roditelji, Školska Uprava Niš, kompetencije*

UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA OBRAZOVNI PROCES UČENIKA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Mateja Bubić¹, Vesna Matijević Knez², Nevenka Mravlinčić³

¹OŠ „Luka Sesvete“, Zagreb, Hrvatska

²Centar za odgoj i obrazovanje „Goljak“, Zagreb, Hrvatska

³KK Labrada 1971, Žurko, Hrvatska

Pandemija COVID-19 imala je veliki utjecaj na obrazovni proces učenika s teškoćama u razvoju i svakodnevni život pojedinca. Najveći utjecaj pandemije na obrazovni proces odnosi se na metode, postupke, tehnologije i strategije usvajanja znanja i vještina učenika s teškoćama u razvoju.

Informacijska i komunikacijska tehnologija, kao i utjecaj industrije računalnih igara, digitalnih medija i modernog dizajna omogućili su učiteljima, nastavnicima i profesorima osiguravanje modernog i pristupačnog obrazovanja učenika na daljinu.

Učitelji, nastavnici i profesori u cilju osiguravanja primjerenih sadržaja učenicima s teškoćama u razvoju pronalaze različite mrežne izvore koji bi prema njihovom mišljenju učenicima bili zanimljivi, pristupačni i povećali interes za nastavne sadržaje.

Učenici osnovnoškolske dobi s teškoćama u razvoju s lakoćom sudjeluju u aktivnostima i obrazovnim temama koje su vezane uz igru, primjenu tehnologije ili multimedije koristeći se informacijskom i komunikacijskom tehnologijom i asistivnom tehnologijom. Stoga je nužno omogućiti im da upravo na taj način stječu nova znanja i vještine.

Učenici s teškoćama u razvoju kao i svi sudionici odgoja i obrazovanja u provedbi obrazovanja na daljinu tijekom pandemije COVID-19 trebaju osvijestiti činjenicu da je informacijska i komunikacijska tehnologija i asistivna tehnologija koja uključuje i različite igre najprimjereniji način usvajanja vještina i znanja, a upravo primjenom tehnologije ti sadržaji postaju dostupni u svakom trenutku. Slijedom navedenog informacijsku i komunikacijsku tehnologiju i asistivnu tehnologiju je potrebno uključiti u većoj mjeri u obrazovni proces.

Ključne riječi: *pandemija COVID-19, edukacija, obrazovanje, obrazovanje na daljinu*

KORIŠĆENJE BLOGA KAO SREDSTVA PODRŠKE TOKOM NASTAVE NA DALJINU – PRIMER DOBRE PRAKSE

Tamara Lazović, Aleksandra Petijević
Srednja zanatska škola, Beograd, Srbija

Sa obustavom nastave u školskim klupama tokom proglašenja vanrednog stanja u našoj zemlji izazvanog pandemijom Covid-19, upustili smo se u pružanje defektoške podrške putem Blog-a. Ovaj vid tretmana na daljinu sprovodili smo tokom deset nedelja i u skladu sa školskim kalendarom, vodeći računa o radnim i neradnim danima. Roditelje i stručnjake smo u priču uveli temom „Socijalne priče, novi ritam dana i zadaci“. Tada smo na različitim društvenim mrežama podelili priču „Upoznaj Luku“ koja govori o dečaku koji saznaje da više ne ide u školu i našoj deci nudi alternativne izbore ponašanja u datom momentu. Veliki broj redovnih i specijalnih škola u Srbiji podelio je putem svojih stranica ovu priču sa roditeljima i učenicima njihovih škola. Dalje smo rad na daljinu nastavili sa temama „Higijena“, „Stimulacija čula“, „Učenje boja“, „Motorika“, „Pažnja“, „Kreativnost“, „Prostorna orijentacija“, „Pamćenje“ i „Teškoće u učenju“. Kao multidisciplinarni tim stručnjaka sa iskustvom u školskom radu sa decom i omladinom sa razvojnim smetnjama svoje ideje i podršku pružali smo kroz tekst, video materijal i zadatke za rad. Najveću pažnju okupirali su video snimci sa primerima zadataka koji se mogu raditi sa decom kod kuće i video snimci sa primerima tretmana koje smo izvodili u paru. Stručni tekstovi koji su pratili video snimke doprineli su kvalitetu sadržaja. Sa ciljem da prikažemo zašto i na koji način materijal koji svi imamo kod kuće, ili ga kod kuće možemo napraviti, utiče na razvoj i uvežbavanje određenih sposobnosti, delili smo i besplatne radne listove do kraja polugodišta. Tako je blog koji je započet amaterski postao sastavni deo svakog radnog dana i na neki način uspešno uspeo da nadomesti fundamentalne stvari specijalne edukacije (dodir, živa reč i kontakt očima).

Ključne reči: *blog, nastava na daljinu, defektološka podrška, Covid-19*

GRAFOMOTORNE SPOSOBNOSTI UČENIKA SA SMETNJAMA U RAZVOJU OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Lucija Đorđević^{1,2}, Srboljub Đorđević³

¹Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²ŠOSO „Vule Antić“, Vranje, Srbija

³Univerzitet u Nišu – Pedagoški fakultet, Vranje, Srbija

U radu su prikazani rezultati istraživanja koje je imalo za cilj da utvrdi razvijenost grafomotornih sposobnosti kod učenika sa smetnjama u razvoju imajući u vidu da one, pored ostalog, predstavljaju bitni preduslov za ovladavanje pisanjem kao jednom od akademskih veština koja se usvaja na osnovnoškolskom uzrastu. Uzorak istraživanja je činilo 58 učenika (od čega 23 ženskog pola) sa smetnjama u razvoju osnovnoškolskog uzrasta. U izvršenom istraživanju je korišćena tehnika testiranja, a od instrumenata Predikcioni test za disgrafiju „Rubni ornament“ i Grafomotorni niz „Lilijen Lirsa“. Dobijeni rezultati pokazuju da veliki broj ispitanika (24 ili 41,4%) nije ostvario ni jedan poen na Predikcionom testu za disgrafiju, dok je samo 21 ispitanik ili 36,2% uspešno rešio test ($M= 7,98$, $SD = 7,062$). Rezultati t-testa pokazuju da ne postoji razlika u uspehu na Predikcionom testu između dečaka ($M= 7,88$, $SD= 7,21$), odnosno devojčica ($M= 8,13$, $SD= 6,98$); $t(56)= 0,128$, $p= 0,899$ (obostrano). Takođe, dobijeni rezultati pokazuju da najveći broj ispitanika (39 ili 67,2%) nije ostvario ni jedan poen na testu Lilijen Lirsa, dok je samo 10 ispitanika ili 17,2% uspešno rešilo test ($M= 1,60$, $SD= 2,46$). Rezultati t-testa nezavisnih uzoraka pokazuju da ne postoji razlika u uspehu na testu izvršenja grafomotornog niza Lilijen Lirsa između dečaka ($M= 2,00$, $SD= 2,65$), odnosno devojčica ($M= 1,00$, $SD= 2,07$); $t(56)= -1,530$, $p= 0,113$ (obostrano). Dobijeni rezultati ispitivanja grafomotornih sposobnosti ukazuju da ispitivani učenici uzorka čine veoma heterogenu grupu učenika. Kod većine učenika našeg uzorka ne postoji odgovarajuća spremnost ili gotovost za nastavu početnog pisanja. Većina učenika uzorka, bez obzira na kalendarski uzrast, nalaze se na stadijumu prvog perioda razvoja rukopisa (tzv. Prekaligrfska faza). Imajući u vidu navedene konstatacije i činjenicu da se sa ovim učenicima primenjuje nastavni plan i program namenjen redovnim osnovnim školama, postavlja se pitanje da li se planirani programski sadržaji nastave početnog pisanja, pa samim tim, i nastave srpskog jezika mogu ostvariti ili ne i do kog stepena? Odgovor na postavljeno pitanje, shodno rezultatima našeg istraživanja, glasi NE. Međutim, potvrđivanje ili negiranje ovog odgovora zahteva nova i šira istraživanja ovog problema na većem i reprezentativnom uzorku. Upravo navedena konstatacija ukazuje i na određena ograničenja u istraživanju koje smo izvršili. Dakle, osnovno

ograničenje izvršenog istraživanja se ogleda u veličini uzorka, ali i nemogućnosti poređenja dobijenih rezultata sa drugim istraživanjima jer iste ili slične nismo uspjeli da nađemo. Efikasan nastavni rad sa učenicima sa smetnjama u razvoju, shodno dobijenim rezultatima, imperativno nameće potrebu poštovanja razvojnih karakteristika ove populacije učenika i individualizaciju početne nastave pisanja, kao i znatne izmene standarda i ishoda postignuća koji se zahtevaju po redovnom nastavnom planu i programu. Međutim, ne bi bilo preslobodno reći da efikasan rad sa njima podrazumeva i potrebu donošenja i posebnih nastavnih planova i programa namenjenih za nastavni rad u školama za učenike sa smetnjama u razvoju.

Ključne reči: *grafomotorne sposobnosti, pisanje, učenici sa smetnjama u razvoju, osnovna škola*

EFEKTI ASISTIVNE TEHNOLOGIJE U REHABILITACIJI OSOBA SA MOTORIČKIM POREMEĆAJIMA

Aleksandra Nikolić, Jovana Todorović
Student, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

U doba ekspanzivnog razvoja tehnologije svakodnevno dolazimo do podataka o novim asistivnim rešenjima u oblasti rehabilitacije, kao i o unapređenju već postojećih. Primena asistivne tehnologije u rehabilitaciji i tretmanu osoba sa motoričkim poremećajima pospešuje aktivnosti ovih osoba. Sprovedena su brojna istraživanja koja ukazuju na postojanje efekata primene novih tehnologija u sprovođenju procesa rehabilitacije.

Rad je fokusiran na prikaz istraživanja, analizu i komparaciju efikasnosti primene asistivne tehnologije u rehabilitaciji osoba sa motoričkim poremećajima.

Detaljna analiza literature izvedena je pretragom ključnih reči, uzimajući u obzir samo kliničke studije objavljene u stručnim časopisima u poslednjih 10 godina, koje se bave efektima rehabilitacije uz primenu asistivne tehnologije. Rezultati prikaza istraživanja, zasnovani na analizi efikasnosti, ukazuju na značaj primene asistivne tehnologije u rehabilitaciji populacije osoba sa motoričkim poremećajima što potvrđuje naše pretpostavke.

Pored kompenzatorne, komunikacijske i didaktičke primene u svakodnevnom životnim aktivnostima, primena asistivne tehnologije nudi svoje benefite i u procesu rehabilitacije. Ovo upravo potvrđuju analizirana istraživanja u ovom radu. Ekspanzija razvoja asistivne tehnologije otvara mogućnosti za detaljniju analizu njihove primene kao i efekte koje ona pruža u procesu rehabilitacije.

Ključne reči: *asistivna tehnologija, rehabilitacija, motorički poremećaji*

EFEKTI PROGRAMA RANE INTERVENCIJE NA DECU SA RAZVOJNIM SMETNJAMA

Ana Bogićević¹, Snežana Nikolić²

¹Student, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Rana intervencija podrazumeva širok spektar aktivnosti usmerenih na podsticanje razvoja deteta od rođenja do uzrasta od pet ili šest godina. Primarni cilj rane intervencije je povećanje kompetencija deteta u svim razvojnim domenima, kao i preveniranje ili minimalizovanje razvojnog zaostajanja. U idealnom slučaju, intervencija počinje čim se uoči zaostajanje u razvoju ili postojanje rizika za takve teškoće. Realizacija ranih stimulativnih i terapijskih programa počinje opsežnom procenom snaga i potreba deteta i porodice i proteže se kroz obezbeđivanje adekvatne podrške i usluga i aktivnog monitoringa do reevaluacije razvoja deteta. Rana edukativna intervencija predstavlja jedan oblik rane intervencije i podrazumeva obezbeđivanje dodatnih prilika za učenje, van onih dostupnih deci u njihovim porodicama i drugim prirodnim okruženjima. Ovaj koncept odnosi se na sistematično delovanje u pravcu obezbeđivanja dodatnih edukativnih iskustava deci, pre nego što stupe formalni sistem obrazovanja. Rane edukativne intervencije mogu biti praćene dodatnim socijalnim i zdravstvenim uslugama i obuhvatati obučavanje roditelja za rad sa njihovom decom. Rana edukativna intervencija može se posmatrati kao kombinacija preventivnih, kompenzatornih i pripremnih edukativnih aktivnosti. Intervencije se mogu primenjivati u specijalizovanim centrima (u vidu neposrednog rada stručnjaka sa detetom) ili u kućnim uslovima (gde roditelji obezbeđuju edukativna iskustva svojoj deci, nakon obuke i uz superviziju stručnjaka), kao i u vidu kombinovanja ova dva pristupa. Programi rane intervencije su usmereni na decu u periodu ranog detinjstva koja zaostaju u razvoju ili su pod rizikom za razvojno zaostajanje. Svrha ovog rada je pregled i detaljna analiza teorijskih i istraživačkih radova o efektima rane intervencije i tretmana kod dece sa smetnjama u psihomotornom razvoju, sa osvrtom na opšte principe na kojima se baziraju uspešni interventni programi.

Ključne reči: *rana intervencija, razvojno orijentisani programi, programi rane intervencije*

PRVI PEDIJATRIJSKI STANDARDIZOVANI INSTRUMENT „UZRAST I RAZVOJ DETETA – URD UPITNIK“ ZA RANO OTKRIVANJE KAŠNJENJA U RAZVOJU

Vesna Stanisavljević, Zvonimir Stanisavljević,
Nenad Novaković, Smiljka Novaković
Dom zdravlja Kragujevac – Razvojno savetovalište, Kragujevac, Srbija

U našoj pedijatrijskoj praksi nije postojao standardizovani instrument pomoću koga bi se vršila rana identifikacija dece sa sumnjom na kašnjenje u psihomotornom razvoju. Dijagnostika pedijataru se oslanjala na kliničku procenu i razgovor sa roditeljima. Podaci govore da 70% dece sa kašnjenjem u razvoju nije na vreme identifikovano.

Cilj rada je prikaz instrumenta „Uzrast i razvoj deteta – URD“.

Instrument „Uzrast i razvoj deteta“ predstavlja set upitnika za ranu identifikaciju dece sa sumnjom na razvojno kašnjenje. Upitnik popunjavaju roditelji dece uzrasta od 1-66 meseci. Obuhvaćeno je pet oblasti: komunikacija, gruba i fina motorika, rešavanje problema i socijalne veštine. Upitnik se oko četiri decenije koristi u više zemalja sveta. Standardizacija je u Srbiji započeta krajem 2017. god. a završena krajem aprila 2019. god. Standardizaciju je sprovelo Udruženje pedijataru Srbije, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, uz podršku Ministarstva zdravlja, Unicefa i Fondacije za otvoreno društvo.

U istraživanju je učestvovalo 69 pedijataru iz 22 od ukupno 24 regiona u Srbiji. Dete dobija skor za svaku oblast. Skorovi ispitanika iz Srbije upoređeni su sa skorovima ispitanika iz SAD i Gruzije.

Preliminarni podaci pokazuju da je postignuće dece iz Srbije u oblasti komunikacije znatno veće od postignuća dece iz SAD. Međutim, na uzrastu od 6-10 meseci postignuća dece iz Srbije u oblasti grube motorike značajno su niža od dece iz SAD.

Upitnici su jednostavni za korišćenje, procenjuju se oblasti koje nisu inače obuhvaćene standardnim pregledom. Takođe, upitnici utiču na razvijanje saradničkog odnosa pedijataru sa roditeljima.

Ključne reči: *instrument, standardizacija, pedijatar, kašnjenje u razvoju*

PREVENTIVNO-KOREKTIVNI RAD ZA OSOBE SA SMETNJAMA U MOTORIČKOM I KOGNITIVNOM FUNKCIONISANJU – PRIKAZ REZULTATA PROJEKTA*

Ivana Sretenović

*Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd, Srbija
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija*

Povećanjem fizičke aktivnosti osoba sa invaliditetom i preventivno-korektivnim radom direktno se utiče na stepen samostalnosti osoba sa invaliditetom, jača se otpornost organizma i povećavaju se opšte funkcionalne sposobnosti ovih osoba. Istovremeno, razvijaju se poželjni oblici ponašanja i veća socijalna kompetencija. Preventivno-korektivni rad daje rezultate na zdravstvenom, socijalnom i edukativnom planu i u krajnjoj instanci smanjuje budžetska izdvajanja porodica osoba sa invaliditetom u oblasti rehabilitacije i socijalne integracije.

Ovaj projekat je bio namenjen osobama sa motoričkim i kognitivnim smetnjama i poremećajima (deca i odrasle osobe sa cerebralnom paralizom, osobe sa multiplom sklerozom, deca i odrasle osobe sa intelektualnom ometenošću) koje nisu integrisane u postojeća systemska rešenja socijalne i zdravstvene zaštite kao ni u programe nevladinih organizacija. Na osnovu rezultata prve faze programa u kojoj su evidentirane, a zatim pregledane/testirane osobe iz ciljne grupe, kreirani su protokoli rada i individualni protokoli praćenja, kao i individualni tretmani za svakog korisnika. Na osnovu procene funkcionalnog statusa korisnika, koja je ukazala na limitiranost, pre svega, motoričke aktivnosti, uključivanje ovih osoba u programe preventivno-korektivnog rada je bilo sasvim opravdano. Povećana fizička aktivnost i preventivno-korektivni tretman direktno su uticali na korekcije postojećih i prevenciju pojave novih deformiteta, jačanje i otpornost organizma i povećanje opšte funkcionalne sposobnosti i zdravstvenih kapaciteta ovih osoba.

Realizacija planiranih aktivnosti projekta, koje suštinski predstavljaju alternativne oblike zdravstvene i socijalne zaštite, dovela je do smanjenja porodičnih budžetskih izdvajanja u oblasti nege, pomoći i lečenja osoba sa invaliditetom i uticala je na poboljšanje kvaliteta života osoba sa invaliditetom i njihovih porodica.

Ključne reči: *preventivno-korektivni rad, preventivno-korektivni tretman, funkcionalni status, zdravstveni status, kvalitet života u vezi sa zdravljem*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Preventivno-korektivni rad za osobe sa invaliditetom – Preventivno-korektivni rad za osobe sa smetnjama u motoričkom i kognitivnom funkcionisanju” čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

ZNAČAJ TRETMANA AFAZIJA U AKUTNOM PERIODU

Mile Vuković, Ljiljana Simić
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija
Univerzitet u Novom Sadu – Medicinski fakultet, Srbija

Afazija je stečeni jezički poremećaj koji nastaje nakon oštećenja oblasti mozga odgovornih za jezik. Primarne posledice afazije jesu teškoće u komunikaciji. Pored toga afazija dovodi do promena u psihosocijalnom funkcionisanju i kvalitetu života. Tretman afazija je proces koji često dugo traje, a njegovi efekti zavise od brojnih faktora. Jedan od prognostičkih faktora afazije jeste period započinjanja jezičke rehabilitacije u odnosu na vreme nastanka oštećenja mozga i afazije. U ovom radu diskutovano je o značaju jezičke rehabilitacije u akutnom periodu. Zagovornici primene rehabilitacije u akutnom periodu navode da intenzivna jezička stimulacija u prvih nekoliko nedelja nakon nastanka afazije doprinosi bržem i potpunijem oporavku jezičkih sposobnosti. Prednost sprovođenja jezičke terapije u akutnom i subakutnom periodu je i to što se obično izvodi u bolničkim uslovima, kada je u lečenje pacijenta uključen čitav tim stručnjaka. Na taj način se stvaraju uslovi za postizanje većeg stepena oporavka. Empirijski podaci pokazuju da jezička rehabilitacija u akutnom periodu podstiče pacijente da koriste intaktne modalitete u komunikaciji. Time pacijent stiče samopouzdanje, te nastoji da ostvari komunikaciju sa osobama iz okruženja, uprkos poremećaju govora i jezika. Nadalje, tretman afazija u akutnom periodu smanjuje stepen depresivnosti i pojavu stereotipnih obrazaca jezičkog ponašanja. Pri sprovođenju tretmana u akutnom periodu, posebnu pažnju treba posvetiti izboru terapijskog materijala i načinu davanja jezičkih zadataka. Stoga je važno da logoped-afaziolog prikupi osnovne informacije o pacijentu, članovima njegove porodice, profesiji, interesovanjima i dr. Takođe, pri izboru i kreiranju terapijskog materijala u obzir treba uzeti težinu i tip afazičkog poremećaja.

Ključne reči: *afazija, jezička rehabilitacija, akutni period*

PRIPREMA ZA RAZUMEVANJE LAŽNIH UVERENJA: ZADACI ZA PROCENU I TRETMAN

Marina Janković-Nikolić

Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Cilj rada je da prikaže zadatke za procenu i tretman sposobnosti koje prethode razumevanju lažnih uverenja i kojima deca tipičnog razvoja ovladaju između treće i četvrte godine. Pre nego što ovladaju razumevanjem lažnih uverenja, deca razumeju jednostavnija mentalna stanja, kao što su osećanja, želje i namere, mogu da ih prepoznaju i koriste za predviđanje ponašanja. Razlikovanje mentalnog i fizičkog sveta podrazumeva razumevanje da mentalne predstave nisu univerzalne (razlikuju se od osobe do osobe), niti su dostupne opažanju kao fizičke pojave. Deca lakše odgovaraju na pitanje da li junaci znaju nešto (npr. lokaciju predmeta, sadržaj kutije), nego šta misle o nečemu (npr. gde se predmet nalazi, šta se nalazi u kutiji). Razumevanje da opažanje vodi do znanja može predstavljati strategiju koja deci obezbeđuje uspeh u zadacima razumevanja lažnih uverenja. Neki autori pronašli su naznake razumevanja lažnih uverenja i kod dece mlađe od četiri godine, uočavajući da su deca uspešnija u objašnjenju nego predviđanju lažnih uverenja, verovatno zato što zadaci predviđanja sadrže konflikt između želja i verovanja. Deca razumeju istinita uverenja (ili uverenja čija istinitost nije poznata) pre nego što razumeju lažna uverenja, zbog čega se u tretmanu koriste zadaci predviđanja ponašanja na osnovu eksplicitno saopštenih uverenja. Ona su uspešnija u predviđanju ponašanja zasnovanog na lažnim uverenjima kada realnost nije vidljiva, kada je sadržaj verovanja na neki način istaknut (npr. prikazan slikom ili simbolom) i kada je perspektiva protagonista verbalno istaknuta (npr. precizno imenovanje lokacije, u kontrastu sa neodređenom oznakom „ovde“). Utvrđivanje istinitosti određenih tvrdnji, takođe, priprema decu za razumevanje da uverenja (slično iskazima) mogu biti tačna ili pogrešna. Poseban osvrt u radu stavljen je na korišćenje vizuelne podrške tokom tretmana (npr. predstavljanje mentalnih stanja u oblaciću), kao i na učenje u prirodnom okruženju, uključivanjem vežbi u svakodnevne aktivnosti i vođenjem dnevnika misli i osećanja.

Ključne reči: *prekursori teorije uma, autizam, predškolski uzrast*

QEEG GUIDED NEUROFEEDBACK TREATMENT FOR CHILDREN WITH ADHD AND ASD

Silvana Markovska-Simoska¹, Marija Tripunoska²

¹Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, North Macedonia

²Special Education and Speech Therapy Office „Pcelka“, Skopje, North Macedonia

Amongst the most common behaviours of children with ADHD and ASD, is their lack of focus, concentration and compliance and the resulting learning difficulties. Neurofeedback has been extensively researched since 1970 and found to be very effective for ADHD children who have similar issues, and more recently it has been shown to be effective in improving attention and behaviours in children with ASD as well.

Bioneurological basis of abnormalities are reflected in the “brain’s electrical activity”, which in turn drive the behaviours observed in children with ADHD and ASD. QEEG or Brain mapping is a non-invasive tool to statistically compare the brainwaves of an individual to those brainwaves of typically developing/functioning people of the same age. Note that this process is very different to the conventional EEG examination performed by a neurologist, who visually examines the electrical brainwaves for “epileptiform”, a pattern of individual waves suggestive of epilepsy. Although all brainwave frequencies are present in the EEG, it is the excesses or deficits at specific locations that are associated with abnormal behaviours. QEEG-guided neurofeedback is based on normalizing dysregulated brain regions that relate to specific clinical presentation. With ADHD and ASD, this means that the approach is specific to each individual’s QEEG subtype patterns and presentation. The goal of neurofeedback is to correct amplitude abnormalities and balance brain functioning and to improve the connectivity and plasticity between brain regions. We will present our results with ADHD and ASD, including significant speech and communication improvements, calmer and less aggressive behavior, increased attention, better eye contact, and improved socialization. Many of our patients have been able to reduce or eliminate their medications after completion of QEEG-guided neurofeedback. Overall, the use of QEEG to assess subtype patterns of ADHD and ASD is important in both analysis of brain bioelectrical pathologies and for treatment selection and success. The use of neurofeedback with ADHD and ASD is becoming a highly personalized and successful treatment option and continues to be scientifically based and very promising way of treatment.

Key words: *neurofeedback, children with ADHD, children with ASD*

TERAPIJSKI PRISTUP KOD DECE SA AUTIZMOM

Mila Bunijevac¹, Bosiljka Bunijevac², Marina Bojanović²

¹*JZU Bolnica „Sveti Vračevi“, Bijeljina, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina*

²*Student, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija*

Cilj ovog rada je da se pregledom literature izdvoje terapijski pristupi kod dece sa autizmom koji su se pokazali kao uspešni i efikasni, ali i da se sistemizuju saznanja iz ovog područja kao smernice za praktičan rad.

Autistični spektar poremećaja karakteriše raznovrsnost simptoma, odnosno klinička slika kod ove dece je različita, zavisi od ispoljavanja simptoma, uzrasta i intelektualnih kapaciteta, i uglavnom varira kod jednog istog deteta tokom odrastanja. Manifestuju ga poremećaji socijalne interakcije, poremećaj komunikacije i repetitivno ponašanje.

Lek za autizam za sada ne postoji, međutim brojna istraživanja su pokazala da odgovarajući, edukativni pristupi, podrška porodici i obezbeđenje kvalitetnog lokalnog servisa značajno poboljšavaju kvalitet života osoba sa autizmom i njihovih porodica. Sam tretman autističnog spektra poremećaja zavisi od mnogo faktora kao što su: uzrast, stepen oštećenja, udružena stanja, porodična i socijalna situacija, uticaj edukacije ili nedostatak iste, zdravstvena pomoć, stepen podrške od strane društvene zajednice, dostupnost inkluzivnog života u zajednici i svi oni zajedno prave veoma veliku razliku u napretku deteta. Ono što je potrebno u pristupu tretmana sa osobama iz autističnog spektra poremećaja su individualizacija i kontekstualizacija. Tretman obuhvata niz postupaka kojima se nastoje ukloniti nepoželjni oblici ponašanja (autoagresija, agresija, frustracijski ispadi), zatim razviti komunikaciju u što većoj meri i poboljšati socijalne odnose sveopšteg funkcionisanja. Optimalnim tretmanom pomaže se svakoj osobi s autizmom na jedinstven način koji odgovara njenim potrebama, odnosno iako imaju istu dijagnozu, svaka se osoba razlikuje jedna od druge i zahteva poseban program s individualnim pristupom napravljenim samo za nju. Terapijske metode moraju biti efikasne i što manje ograničavajuće, kako bi omogućile detetu maksimalan emocionalni i socijalni razvoj. Od velikog značaja je intenzivna i odgovarajuća rana intervencija koja daje određene rezultate kod većine dece s autizmom. Njen cilj je da dete savlada određene teškoće i napreduje u sveopštem funkcionisanju. U tretmanu dece sa autizmom izdvaja se više modela i pristupa u radu. Iako postoje efikasne i dobro istražene metode, mnoge od njih su bez empirijske osnove, odnosno, oduzimaju dragoceno vreme, dosta su skupe, a neke od njih i rizične za dete.

Ključne reči: *autizam, individualizacija, terapijski pristup*

DEMOGRAPHY AND EPIDEMIOLOGY OF ELDERLY PEOPLE AND PERSONS WITH DISABILITIES IN SERBIA – A CHALLENGE FOR THE EDUCATION OF HEALTH PROFESSIONALS

Jasmina Radojlović, Tatjana Kilibarda, Šćepan Sinanović
High Medical Collegue of Professional Studies "Milutin Milanković", Belgrade, Serbia

Aging, age, quality of life for people in the third age and behavior of the elderly, a topic that has in recent years attracted the attention of many experts, scientists, researchers and others. More recent demographic trends throughout the world and especially in our country, point to a growing increase in the aged population in the total population. Also the last few years great attention is given to people with special needs. This work we wanted to contribute to this specific population in Serbia.

The aim of this paper is to analyze the health status of the elderly and people with special needs in Republic of Serbia.

The data were obtained from the literature in the field of geriatrics, internal medicine, social medicine, public health and health care geriatrics persons and persons with special needs.

Our results will allow the work to get a glimpse right health status of these two important populations in our society and enable them for higher quality standard of living.

Requires a lot of effort, commitment to health workers as a whole, and the whole society in a better providing better quality of life the elderly and persons with disabilities in Serbia.

Key words: *elderly people, people with disabilities, health care*

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE QUALITY OF LIFE OF PEOPLE WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Zoran Kovačić^{1,2}, Christine Hilcenko^{3,4,5}

¹*School for Primary and Secondary Education with Dormitory „Vuk Karadzic“, Sombor, Serbia*

²*Secondary Medical School „Dr Ruzica Rip“, Sombor, Serbia*

³*Cambridge Institute for Medical Research, Cambridge, CB2 0XY, UK*

⁴*Department of Haematology, University of Cambridge, Cambridge, CB2 0XY, UK*

⁵*Wellcome Trust-Medical Research Council Stem Cell Institute, University of Cambridge, Cambridge, UK*

According to official information, the first case of infection with the COVID-19 virus in the Republic of Serbia was recorded on March 6, 2020, and a few days after that, more precisely on March 15, a state of emergency was introduced. In the world, the first case of infection with the virus was recorded earlier, in early December 2019. This situation for many people with autism spectrum disorders, in the conditions of a pandemic, represented a situation in which they had to significantly deviate from their daily routines.

The aim of this paper is to analyze and present available and relevant studies that have addressed certain aspects of the quality of life of these individuals. In analyzing the papers that dealt with this topic, we relied on the results of domestic and foreign studies published in the previous period, which focused on people with autism spectrum disorders.

We will show that certain aspects of quality of life, especially in the elderly with autism spectrum disorders during the COVID-19 pandemic, were significantly modified, and their quality of life was reduced and altered. Impossibility of movement freedom, physical contacts, as well as the general stressful situation that accompanies this pandemic, significantly affected the quality of life of these people, and a certain number of them also experienced mental health problems. People with autism spectrum disorders represent a particularly vulnerable group when it comes to the occurrence of mental health problems, and the studies we have presented very often analyze their occurrence.

The analysis of such works will be a starting point in defining restrictions exemptions or different rules for different population groups when creating the next steps in preventing the spread of future pandemics.

Key words: *autism, stress, pandemic, virus*

AB PROGRAM – NEINTEGRISANI PRIMITIVNI REFLEKSI KOD DECE SA PROBLEMIMA U UČENJU I RAZVOJNIM SMETNJAMA

Aleksandra Bukovica
OŠ „Miloje Pavlović“, Beograd, Srbija

Primitivni refleksi su automatski motorni obrasci koji omogućavaju bebi da preživi. Javljaju se intrauterino i u prvim mesecima života po određenom redosledu. Oni predstavljaju temelj urednog psihomotor-nog razvoja. Njihova integracija najintenzivnija je tokom prve godine i završava se u drugoj godini života. Međutim, to se ne dešava uvek. Veliki procenat dece i odraslih ima zadržane primitivne reflekse. Prethodnih godina raznim istraživanjima potvrđeno je prisustvo neintegriranih primitivnih refleksa kod dece koja imaju probleme u učenju i razvojna odstupanja. Kao posledica zadržanih primitivnih refleksa deca mogu imati poremećaje pažnje i koncentracije, ravnoteže, grube i fine motorike, čitanja, pisanja... Kada govorimo o deci sa smetnjama u razvoju, kod dece sa disleksijom najčešće je prisutan neintegrirani ATNR refleks, dok je kod dece sa autizmom često zadržan Moro refleks. Vežbe integracije primitivnih refleksa pogodne su za primenu kod dece sa smetnjama u razvoju jer se mogu izvoditi aktivnim i pasivnim pokretima, kao i kroz igru.

Ključne reči: *primitivni refleksi, razvojne smetnje, problemi u učenju*

STUDIJA SLUČAJA – PET TERAPIJA KAO SAVREMNI OBLIK TRETMANA U HABILITACIJI DEČAKA SA CEREBRALNOM PARALIZOM

Svetozar Stevin, Jelena Blagojev Stevin
Udruženje „Centar za PET terapiju Prijateljska šapa“, Novi Sad, Srbija

Udruženje „Centar za PET terapiju Prijateljska šapa“ je jedini centar u Srbiji koji PET terapiju sprovodi u cilju rane intervencije, rehabilitacije i edukacije dece sa smetnjama u razvoju. Februara 2020. godine, L.B. dečak sa dijagnozom cerebralne paralize, star dve i po godine se uključuje u individualne PET tretmane, po preporuci fizijatra. PET terapiju uključuje tri terapeuta –(jedinog u Srbiji) terapijskog psa Laru; Svetozara, vodiča terapijskog psa i fizioterapeuta i Jelenu, defektologa; čime ovaj tretman pruža podršku celokupnom razvoju deteta. L.B. se uključuje tri puta nedeljno u PET terapiju u trajanju od 40 minuta, pri čemu je glavni fokus razvijanje svesnosti, kontrola i veća funkcionalnost šake i gornjih ekstremiteta kao i praćenje pogledom ruke. Već pri prvom susretu, ustanovljeno je da dečak slabo koristi šake (posebno levu), koje su potpuno savijene i u spazmu. Nakon drugog tretmana, uočava se bolja pokretljivost šake i veća svesnost u upotrebi tela. Dečak se raduje svakom kontaktu sa psom, sve aktivnosti koje uključuju psa radi sa većim fokusom i samim tim sa boljim rezultatima. Ovaj vid tretmana omogućava da tipične pasivne vežbe učinimo detetu smislenijim, ukazujući na vezu između akcije i reakcije. Sada, dve godine nakon uključivanja L.B. u ovaj vid terapije, uz podršku drugih oblika tretmana, ovaj dečak otvara i zatvara šake na nalog, koristi gornje ekstremitete u svrhu aktivnosti, prati pogledom materijal, koristi govor u svrhu komunikacije, hoda uz podršku i samostalno stoji u četvoronožnom stavu. PET terapija se pokazala veoma učinkovitom u procesu rasta i razvoja ovog dečaka, kao i mnoge druge dece, koja dolaze u naš centar.

Ključne reči: *PET terapija, terapijski pas, cerebralna paraliza, rehabilitacija, deca sa smetnjama u razvoju, fizioterapeut, defektolog, rana intervencija*

PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA OSOBAMA SA INTELKTUALNOM OMETENOŠĆU I NJIHOVIM PORODICAMA – PRIKAZ REZULTATA PROJEKTA*

Goran Nedović

*Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama Vračar, Beograd, Srbija
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija*

„Psihosocijalna podrška osobama sa intelektualnom ometenošću i njihovim porodicama” je projekat koji je usmeren na pružanje pomoći i podrške osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama u rešavanju praktičnih problema svakodnevnog života, koji mogu biti različite prirode uzrokovani oštećenjem, kao zdravstvenim problemom ili socijalnim nesnalaženjem i inhibiranošću. Psihosocijalna podrška zasnovana je na stvarnim potrebama osoba sa intelektualnom ometenošću i potrebama njihovih porodica. Osnovni elementi ovog projekta su edukacija pružaoca usluga, odnosno edukacija terapeuta psihosocijalne podrške, psihosocijalna podrška (kroz izradu individualnih programa i pružanja konkretnog vida podrške), integracija i inkluzija.

Rezultati istraživačkog dela projekta pokazuju da potrebu za stalnim psihosocijalnim tretmanom ima 66,7% osoba sa intelektualnom ometenošću, dok potrebu za povremenim interventnim psihosocijalnim tretmanom ima 56,3% članova porodica osoba sa intelektualnom ometenošću. Kada je reč o vrsti psihosocijalne potrebe, najveći broj osoba sa intelektualnom ometenošću navodi da je to savetovanje (66,7%), dok po 33,3% navode da im je potrebna podrška u društvenoj oblasti, u ostvarivanju prava i rešavanju zdravstvenih problema. U grupi članova porodica osoba sa intelektualnom ometenošću, najviše je onih koji imaju potrebu za savetodavnom podrškom (68,8%), zatim za psihoterapijom i motivacijom (56,3%), stručnom supervizijom (31,3%), edukacijom (25%) i podrškom u rešavanju zdravstvenih problema (18,8%). Kao najželjenija tehnika tretmana ističe se individualni rad (88,2% članova porodice i 66,7% osoba sa intelektualnom ometenošću).

Krajnji cilj ovog projekta bio je poboljšanje zdravlja, kako psihičkog tako i fizičkog, što je doprinelo povećanju kvaliteta života i socijalne uključenosti kako samih osoba sa intelektualnom ometenošću, tako i njihovih porodica.

Ključne reči: *grupni i individualni rad, psihosocijalni tretman, osobe sa invaliditetom*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Podrška posebno osetljivim grupacijama stanovništva, psihosocijalna i medicinska podrška osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama – Psihosocijalna podrška osobama sa intelektualnom ometenošću i njihovim porodicama” čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

PROJEKAT „POMOĆ DECI I MLADIM OSOBAMA SA INVALIDITETOM“

Marija Čolović Savić
PU „Olga Jovičić Rita“, Kraljevo, Srbija

Cilj rada je prikaz aktivnosti koje su realizovane tokom trajanja projekta „Pomoć deci i mladim osobama sa invaliditetom“. Ovo je bio projekat Crvenog krsta Srbije, a partneri na projektu su UNICEF i Danski crveni krst. Ovim projektom je bilo predviđeno da se ostvari opšti cilj inkluzija dece i mladih osoba sa invaliditetom u širu društvenu zajednicu. Projekat je bio usmeren i na pružanje psihosocijalne podrške osobama sa invaliditetom i imao je jaku socio- inkluzivnu komponentu. Ciljna grupa projekta su bili deca i mlade osobe sa invaliditetom van školskog sistema. Specifični cilj je bio inkluzija dece i mladih osoba sa invaliditetom u širu društvenu zajednicu i podsticanje razvoja veština potrebnih za njihovo samostalno funkcionisanje. Projektom su planirane aktivnosti sa decom i mladim osobama sa invaliditetom, aktivnosti sa roditeljima i članovima porodice, socio-inkluzivne aktivnosti, uspostavljanje saradnje sa lokalnim partnerima i saradnja sa lokalnim medijima i prezentacija projekta. Realizacija projekta je trajala pet godina (2010-2015). Obuhvaćeno je 76-oro dece i mladih osoba sa invaliditetom i više od 100 roditelja i članova porodica. Radionice su realizovane dva puta nedeljno u trajanju od tri sata. Metode i tehnike rada koje su primenjivane su: individualni rad i rad u grupi, audio-vizuelne metode, interaktivna i demonstrativna metoda. Jednom godišnje je popunjavana skala procene (instrument koji je kreirao Crveni krst Srbije) za svako dete/osobu sa invaliditetom kako bi se pratio stepen napredovanja.

Ključne reči: *projekat, inkluzija, psihosocijalna podrška*

Ana Marinić, Dijana Toljanić
OŠ „Podmurvice“, Rijeka, Hrvatska

Ideja višegodišnjeg školskog projekta *Tiče(š) me se* je okupljanje učenika i roditelja te djelatnika Škole koji žele pomagati jer vjeruju da lokalna zajednica može biti bolje mjesto. Projektom istražujemo načine volontiranja i educiranja, povezivanja i suradnje s lokalnim udrugama i društvima, organiziramo i sudjelujemo u malim volonterskim aktivnostima u školi i izvan nje. Potičemo ulogu aktivnog građanina u zajednici i gradimo aktivnu zajednicu. Utječemo na odgovornosti prema sebi i drugima, razvijamo brižnost, samopouzdanost, osjećajnost, strpljivost, druželjubivost i upornost sudionika. U predvorju naše Škole nalazi se Ormar koji smo zajednički osmislili i uredili. Svatko može ostaviti nešto u Ormaru, svatko se može poslužiti njegovim sadržajem ukoliko im je nešto iz njega potrebno. Sve prikupljeno usmjereno je potrebitima – korisnicima socijalne samoposluge, beskućnicima, osobama koje su se našle u nepovoljnijim životnim uvjetima i sl. Učenici volonteri zajedno s mentoricama brinu o Ormaru, planiraju aktivnosti, osmišljavaju popratno promoviranje i izvještavaju o provedenim aktivnostima na školskoj, županijskoj i nacionalnoj razini. Naši korisnici imaju svoju tužnu priču: ostavljeni, zlostavljani, izgladnjeli, promrzli, prestrašeni, bez doma. Prikupljena pomoć puno im znači, a vrijeme provedeno sa njima pokazuje im da su bitni. Svima nam je ponekad potrebna pomoć. Jednako je važan osjećaj kada možemo pružiti pomoć. Svi učenici našeg Posebnog razrednog odjela sudionici su projekta, svojom voljom primjer su drugima. Dobrobit projekta za učenike sa smetnjama u razvoju je višestruka. Aktivno uključivanje učenika s poteškoćama u projekt pridonosi njihovom osobnom promišljanju je li nešto dobro ili loše, štetno ili korisno, svrsishodno ili beskorisno te usmjerava i njihovo ponašanje. Učenici sa smetnjama u razvoju također ponekad dolaze iz potrebitih obitelji. Sudjelovanjem u projektu shvaćamo da nismo jedini, da nismo sami, učimo o sebi, povezujemo se, postajemo bliži i jedni drugima važniji – pokazujemo da nas se tiče. Pomažući jedni drugima rastemo u cjelini kao pojedinci, kao zajednica i kao društvo.

Ključne riječi: *tiče(š) me se, pomaganje, potrebiti, učenici s posebnim potrebama, školski projekt*

Dijana Toljanić, Ana Marinić
OŠ „Podmurvice“, Rijeka, Hrvatska

Ključno promišljanje razrednog projekta je poticanje interesa i stvaranje navike čitanja kod učenika s poremećajima ponašanja te minimaliziranje prepreka u čitanju. Današnji učenici ne poznaju svijet bez interneta, mobilnih uređaja i računala. Komuniciraju i informiraju se na društvenim mrežama. Najveći dio vremena provode pred ekranima. Zbog izloženosti internetu imaju skromniji vokabular, koriste se kratkim rečenicama, kraticama i tuđicama. Uzori su im influenceri. Fokusirani su na zabavu i opuštanje, oskudnije su mašte i kreativnosti, emocionalno su nedostupni i daleki i s promijenjenim fiziološkim potrebama („surfaju“ noću, spavaju danju). Stavimo li u navedeni kontekst učenike s organski uvjetovanim poremećajem u ponašanju uz prepreke poput disleksije, disgrafije, diskalkulije te specifičnih teškoća u učenju, sve se navedeno potencira i utječe na njihove odnose unutar obitelji, škole i društvene zajednice. Učenici ističu da ne vole čitati, da im je to dosadno pa slobodno vrijeme radije provode pred ekranima. Na njihov izbor književnih naslova utječu reklame. Čuli su za one knjige po kojima su snimljeni popularni filmovi, koje imaju „veze“ s video igrama, koje se učestalo reklamiraju u elektroničkim medijima, a pamte ih po likovima s karakteristikama koje žele oponašati: tjelesnu snagu, sretan i uspješan život, materijalno blagostanje, popularnost. Suprotno tome, ponudili smo im knjige koje uključuju likove s kojima se mogu iskustveno, moralno i interesno poistovjetiti, koje sadržajno nude životne okolnosti poput odrastanja bez roditeljske skrbi, djetinjstva u Domu, brigu o starijem, nemoćnom ili bolesnom članu obitelji, smrt i/ili ovisnost člana obitelji, nasilje, zlostavljanje, siromaštvo. Zajedničkim čitanjem odabranih naslova čiji su nositelji radnje osobe s teškoćama promičemo informacije, znanja i svjesnosti o djeci s teškoćama, a ciljeve popratnih aktivnosti usmjeravamo na promišljanja vlastitog životnog konteksta. Sadržaj rada usmjeren je na učinkovito prenošenje emocija iz književnih dijela na učenike, nudeći priliku da posredno istraže osobna iskustva, razviju stavove prema osobi s teškoćama i poželjne načine ophođenja.

Ključne riječi: *učenici s teškoćama, čitanje, internet, iskustvo, likovi u književnim djelima*

PREDSTAVITEV DELA V ČASU EPIDEMIJE COVID-19 (DELO NA DALJAVO) V ODDELKU PODALJŠANEGA BIVANJA OSEB Z ZMerno MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

Darja Krstić Podgorelec
*Center za vzgojo, izobraževanje, usposabljanje in svetovanje
Gustava Šiliha, Maribor, Slovenija*

Covid-19 je v naša življenja prinesel spremembe v različnih pogledih in smereh. V tem času je epidemijo doživel vsak po svoje. Strah, izolacija, zanikanje, osamljenost, stiska, skrb, omejitve stikov, stigmatizacija, negotovost... in še bi lahko naštevala načine, s katerimi smo se kot posamezniki in družba soočali in se še soočamo. Kdo je v takšni situaciji najbolj ranljiv? Starejši, bolniki, socialno ogroženi, osebe s posebnimi potrebami ...? Kdo ve? Čas bo pokazal, koga je najbolj prizadelo.

V Sloveniji je tudi v izobraževalnem/šolskem prostoru v času epidemije prišlo do drastičnih sprememb. Še posebej takrat, ko so bile šole zaprte. Izobraževalne ustanove za osebe s posebnimi potrebami so bile zaprte od 16. 3. 2020 do 25. 5. 2020 (prvi val) in nato še 9. 11. 2021 do 3. 1. 2021 (drugi val) z določenimi omejitvami.

V času zaprtja šol je izobraževanje in vzgoja potekala na daljavo. V prvem valu se je vsak učitelj znašel po svoje z določenimi smernicami s strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije in možnostmi IKT tehnologije. Na našem centru smo se učitelji lotili dela vsak po svojih najboljših zmožnostih, znanjih in spretnostih, ob tem pa upoštevali posebnosti in zmožnosti posameznih učencev.

V svojem prispevku bom predstavila delo na daljavo v oddelku podaljšanega bivanja učencev z zmerno motnjo v duševnem razvoju v obeh valih zaprtja in dileme, ki se mi pojavile. Oddelek podaljšanega bivanja je namenjen učencem, ki po pouku počakajo starše zaradi različnih obveznostih. Zaradi tega je toliko težje izbrati načine, kako zaposliti učence v popoldanskem času na način, da ob tem starši ne bodo preobremenjeni.

V prvem valu sem se dela lotila na način, da sem preko računalnika učencem dnevno pošiljala naloge v spletne učilnice ali na e-naslove staršev ter tedensko po telefonu preverjala njihov odziv. Ob tem sem vedno imela v mislih, kakšne naloge lahko ponudim, da bodo doma imeli ustrezen material za delo in bodo ob tem zadovoljni.

Zaradi slabšega odziva na način pouka na daljavo v prvem valu sem v drugem valu pripravila konkreten material za delo doma in navodili, ki so jih učenci lahko opravljali sami. Pripravljen material sem z upoštevanjem vseh ukrepov dostavila na dom ali so ga starši prevzeli pred

šolo. Rezultati dela na daljavo/doma so bili takšni, da smo jih nato ponudili na Šolskem bazarju, ki je del socialnega vključevanja v širše okolje.

Ključne besede: *izkušnje dela na daljavo, konkretni primeri dela na daljavo, rezultati dela na daljavo, dileme izobraževanja na daljavo v času zaprtja šol oseb s posebnimi potrebami*

REEDUKACIJA PSIHOMOTORIKE, TRETMAN PRILAGOĐEN ADOLESCENTIMA IZ AUTISTIČNOG SPEKTRA PONAŠANJA

Zorana Radovanović
Srednja zanatska škola, Beograd, Srbija

Pokret je život; način putem koga upoznajemo svet oko sebe. Pokret je doživljaj kojim emotivno bojimo odnos prema drugome i svetu u kome postojimo, kao jedinka, jedna jedina i neponovljiva. Pokret je deo komunikacije, između nas i sveta u kome postojimo. U reedukaciji psihomotorike pokret ima psihoterapijsku funkciju. Pokret je dvosmeran odnos, koji budi emocije i priyatnost postojanja u datom trenutku: kroz doživljaj svoga tela u odnosu na sebe i onog drugog koji je ispred nas. Ponašanje osobe sa autizmom je neobično, upadljivo, a komunikacija sa drugim je slaba. Karakterišu je nerazumevanje, neadekvatna gestikulacija, nedograđen i nerazvijen govor. Osobe sa autizmom nedovoljno koriste polje pokreta u prostoru u kome postoje. Posmatrajući adolescente sa autizmom, uočavamo njihov specifični način funkcionisanja: grube pokrete lišene na izgled svake osećajnosti, odsustvo govora, ili upotrebu rogozatih reči i rečenica, ukoliko se govor razvijao u ranom detinjstvu. Ponašanje adolescenta je često promenljivo, s razlogom ili bez. Usled nerazumevanja unutrašnjih impulsa kao i socijalnih situacija, česte su agresivne epizode. Vraćajući se unazad, budeći i podstičući ranije slojeve razvoja koji su ostali nedorečeni, zatrpali novim, sledećim slojevima, defektolog, reedukator psihomotorike, ima za cilj da kod adolescenta sa poremećajima iz autističnog spektra, probudi priyatnost i doživljaj telesne celovitosti koji je ostao nedovoljno razvijen.

Redukacijom psihomotorike može biti obojena svaka dnevna aktivnost u radu sa adolescentima u školi i kod kuće: bilo da se bogate pokreti, imenuju delovi tela, učvršćuje lateralizovanost, sa ciljem da se na taj način razvija doživljaj sebe u odnosu na drugog. Komunikacija, poverenje i edukacija roditelja za rad kod kuće koju defektolog neguje, pozitivno utiče na ponašanja adolescenta koja su često socijalno neprihvatljiva i potrebno ih je uskladiti i promeniti.

Ključne reči: *autizam, reedukacija psihomotorike*

PRIKAZ SLUČAJA – FIZIOTERAPIJSKA INTERVENCIJA PREMA BOBATH KONCEPTU ODRASLE OSOBE S NEUROLOŠKIM SMETNJAMA NAKON CVI-A

Željko Dragičević
Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb, Hrvatska

Posljedice moždanog udara ovise o lokalizaciji i oštećenju, od svih mogućih senzomotoričkih posljedica CVI-a, najvidljivije posljedice odnose se na kretanje i ravnotežu. Moždani udar često uzrokuje slabost jedne strane tijela koja utječe na ekstremitete na pogođenoj strani. To može dovesti do problema s hodanjem, održavanjem ravnoteže i značajno utječe na kvalitetu života pojedinca dovodeći do restrikcija i ograničenja u svakodnevnom životu. Svrha ovog rada je prikazati kako procjena i ciljana fizioterapeutska intervencija prema Bobath konceptu utječe na povećanje kvalitete života pacijenta.

Single case study. Intervencija započinje intervjuem s pacijentom, nastavlja se procjenom aktivnosti i participacije u svakodnevici, utvrđivanjem ograničenja koja se odnose na poteškoće funkcija ili aktivnosti u svladavanju kompenzacijskih strategija, utvrđivanjem relevantnih kontekstnih faktora, analizom pokreta, procjenom tjelesnih funkcija i zajedničkim dogovaranjem cilja fizioterapijske intervencije. Nakon izrade radne hipoteze planira se tretman odabirom metoda i tehnika unutar koncepta. U procjeni su korišteni sljedeći testovi: PASS Test, TUG Test, Berg Balance Scale i SLS Test.

Pacijent je bio 67 godišnji muškarac koji je u ožujku 2016. godine doživio cerebralni infarkt zbog tromboze cerebralnih arterija s posljedičnom lijevom hemiparezom umjerenog stupnja. Odrađeno je ukupno 14 fizioterapijskih tretmana u kući pacijenta, dva puta na tjedan.

Postignuta je eficientnija posturalna kontrola i ostvarena mogućnost kvalitetnijeg prijenosa težine na pogođenu stranu. Kvalitetnija aktivacija ekstenzora prstiju na pogođenoj strani tijekom faze njihanja rezultirala je boljim kontaktom pete i podloge. Učinkovita plantarna fleksija tijekom faze propulzije za posljedicu je imala duži i ujednačeniji korak.

Ciljanom fizioterapeutskom intervencijom prema Bobath konceptu može se značajno utjecati na funkcionalni oporavak pogođene strane i posljedično utjecati na kvalitetu života pojedinca nakon pretrpljenog CVI-a.

Ključne riječi: *moždani udar, Bobath koncept, neuroplastičnost*

ANALIZA POKRETLJIVOSTI KOD OSOBA SA MULTIPLOM SKLEROZOM NA TERITORIJI GRADA BEOGRADA*

Ivana Sretenović^{1,2}, Jovana Pavlović², Kristina Ivanović²

¹Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

U okviru kvaliteta života osoba obolelih od multiple skleroze pokretljivost se ističe kao jedan od značajnih parametara koji određuju nivo tog kvaliteta jer utiče na sposobnost suočavanja sa bolešću, učešće u aktivnostima svakodnevnog života i na produktivnost. Takođe, ovaj uticaj znatno je više prisutan kod osoba sa težim motoričkim oštećenjem u odnosu na osobe bez ovakvog oštećenja.

Cilj rada je bio da se ispita nivo motoričkog funkcionisanja, kroz analizu pokretljivosti osoba sa multiplom sklerozom koje žive na teritoriji grada Beograda. Analizirana je baza podataka Društva multiple skleroze Srbije, a uzorak obuhvata oko 1500 ispitanika.

Rezultati su pokazali da je kod najvećeg broja osoba sa multiplom sklerozom prisutan samostalan ali otežan hod (36,3%), dok samostalano bez teškoća hoda 26,7%. Treću najbrojniju kategoriju čine osobe koje hodaju uz pomoć pomagala (16,5%), dok su kod ostalih kategorija prisutni daleko manji procenti, pa tako 11,1% hoda uz pomoć druge osobe, 4,3% osoba se ne kreće, 4,3% se kreće uz pomoć kolica koja vozi sam i 0,8% uz pomoć kolica koja vozi druga osoba. U svrhu boljeg razumevanja načina kretanja ovih osoba, pregledana je i kategorija ortopedska pomagala koja je pokazala da najveći procenat članova ne koristi nikakva pomagala (63,7%), da 8% koristi invalidska kolica (mehanička/električna), da pomagala (štap i štake) koristi 21,7%, dok 5,8% spada pod podkategoriju drugo. Analiza potreba članova pokazala je da 11,1% zahteva pomoć u kući, dok 1,9% članova ima potrebu za angažovanjem personalnog asistenta.

Značaj dobijenih rezultata može se prepoznati u kreiranju odgovarajućih i organizovanih mera podrške, koje bi mogle da doprinesu poboljšanju kvaliteta života u vezi sa zdravljem kod osoba sa multiplom sklerozom.

Ključne reči: *multipla skleroza, motoričko funkcionisanje, kvalitet života, mere podrške*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Preventivno-korektivni rad za osobe sa invaliditetom – Preventivno-korektivni rad za osobe sa smetnjama u motoričkom i kognitivnom funkcionisanju“ čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

Individualne razlike među učenicima i prilagođavanje tim razlikama uočio je još Aristotel (384-322) ističući „da treba voditi računa o čovekovoj prirodi i sposobnostima“. Kvintilijan (Kvintilijan Mark Fabije, 42-118) ističe da je neophodno „uočiti razliku među umovima i saznati šta je ko sposoban da uradi“. Racionalizacija nastave zahtevi da se izvrši individualizacija procesa učenja i vaspitanja. Veća diferencijacija pojavljuje se početkom 20. veka. Individualizaciju nastave zastupa Fridrih Frebel (1782-1852), Marija Montesori (1870-1952) i mnogi drugi pedagozi. Veoma su značajna psihološka učenja Ajzenka, Olporta, Ganjeva, Kvašćeva i mnogih drugih psihologa. Dr Jovan Đorđević traži da se orijentisemo na realne tipove učenika, uzeti u obzir razlike među njima, uskladiti ih i varirati metode i postupke pedagoškog delovanja prema tim razlikama, pomoći učenicima da napreduju prema vlastitom tempu i mogućnostima. Sva provedena istraživanja ukazuju da postoje značajne razlike u psihofizičkom razvoju u okviru istog uzrasta (telesne, mentalne, tempu napredovanja, znanju, hronološkoj dobi, obrazovanju itd.). U najrazvijenijim zemljama uočeni su modeli savremne škole, gde učenik zauzima svoje mesto u sistemu obrazovanja. Od roditelja se traži više permanentnog rada, a od učenika razmišljanja u cilju stvaranja povoljnih uslova za napredovanje. Uvođenje inovacija zasniva se na subjektivnom faktoru nastavnika, što zavisi od njegove pripremljenosti i osposobljenosti za rad sa učenicima sa smetnjama u razvoju. Kompletna porodica je od posebnog značaja za razvoj lica sa smetnjama u razvoju. Raniji lepi doživljaji veoma su značajni za dalji život i razvoj. Detetu sa smetnjama u razvoju potrebna je ljubav, nežnost i sigurnost, tj. da postoji neko ko će mu u životu pomoći u teškoćama i neprilikama. Ne treba mu stvarati kompleks i osećaj manje vrednosti. Treba ih usmeravati da rade ono zašto su sposobni, tj. da ostvaruju svoju želju. Dete sa smetnjama u razvoju treba posmatrati kao i svako drugo dete. Ono želi da se igra, da nešto radi, da se nečim zanima, da uči, da bude u društvu i da sa nekim razgovara. Ova deca ne žele da budu manje vredna i da se manje primećuje loša osobina ili navika. Sve je to u rukama roditelja, nastavnika i mas-medija.

Ključne reči: *individualizacija nastave, inovacije, dete sa smetnjama u razvoju*

ULOGA ŠKOLSKOGA PEDAGOGA U INTEGRACIJI UČENIKA S POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Tanja Zelenika
*Sveučilište u Mostaru – Fakultet prirodoslovno-matematičkih i
odgojnih znanosti, Bosna i Hercegovina*

Odgoj i obrazovanje učenika s poteškoćama u razvoju nije moguće zamisliti i ostvariti bez holističkog pristupa stručnjaka različitih profila, a angažman pedagoga praksu integriranog odgoja i obrazovanja čini potpunijom i kvalitetnijom. Pedagozi su pozvani da u suradnji s učenicima, roditeljima i učiteljima, te drugim stručnim suradnicima koriste svoje profesionalne kompetencije i osmišljavaju aktivnosti koje će na najbolji mogući način poticati i razvijati ozračje uvažavanja i prihvaćanja različitosti.

Uloga školskog pedagoga, između ostalog, jesu volja za radom, motivacija, kvalitetna suradnja, razvijene komunikacijske vještine, pozitivni stavovi i pozitivno okruženje. Međutim, najčešći problemi s kojima se pedagozi suočavaju u procesu integracije učenika s poteškoćama u razvoju je upravo neprihvaćenost od strane drugih, okoline i društva, ali i negiranje i/ili neprihvaćanje od strane roditelja da njihovo dijete ima poteškoće u razvoju.

Nažalost, još uvijek školski sustav u Bosni i Hercegovini u potpunosti ne zadovoljava potrebe učenika s poteškoćama u razvoju kada je u pitanju njihov odgoj i obrazovanje. Taj proces traži daljnju nadogradnju u svim područjima, s naglaskom na kontinuiranom procesu u kojem trebaju sudjelovati svi sudionici školskog okruženja. Pozitivna kultura škole jedan je od imperativa uspješne integracije učenika s poteškoćama u razvoju u redoviti školski sustav.

Ključne riječi: *učenici s poteškoćama u razvoju, pedagog, roditelji, škola*

SURADNJA ODGOJNO-OBRAZOVNIH INSTITUCIJA I RODITELJA DJECE S POSEBNIM POTREBAMA

Tina Vekić
*Sveučilište u Mostaru – Fakultet prirodoslovno-matematičkih i
odgojnih znanosti, Bosna i Hercegovina*

Na temelju domaće i strane literature razvidno je da se većina autora slaže oko same definicije djece s posebnim potrebama te kao bitnu stavku ističu da su to djeca koja se razlikuju od prosječne djece u određenoj društvenoj i kulturnoj zajednici. Uz djecu s poteškoćama u razvoju u ovo skupinu ubrajaju se i nadarena djeca.

Imati dijete s posebnim potrebama pred roditelje stavlja mnogo izazova – samim time što je odgoj djece s posebnim potrebama nemoguće zamisliti i ostvariti bez holističkog pristupa stručnjaka različitih profila. Kako bi roditelji djeteta s posebnim potrebama mogli kvalitetno i kompetentno odgovoriti na ulogu roditeljstva, nužno je ostvariti kvalitetnu suradnju sa svim stručnjacima koji sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu njihove djece – na svim stupnjevima odgoja i obrazovanja. Krajnji cilj uspostave partnerskih odnosa je sama dobrobit djeteta, a da bi se ostvario cilj, neophodno je da roditelji i odgajatelji postanu zajednica koju karakteriziraju suradnička i otvorena komunikacija putem koje su definirane jasne uloge svih aktera u odnosu na dijete s posebnim potrebama. Stoga treba postojati suglasnost i jasan dogovor oko podjele zadataka i odgovornosti roditelja, učitelja i pomoćnika u odgojno obrazovnom procesu. Ukoliko postoji želja za napredovanjem djeteta i postignuća njegova uspjeha, jednaka pravila ponašanja kao i odgojnih metoda, treba slijediti u odgojno-obrazovnoj instituciji (s odgajateljima/icama, učiteljima/icama, nastavnikom/icama, asistentom/icama) i obiteljskom domu (s roditeljima i drugim članovima obitelji). Na taj način dijete formira emocionalnu vezu s osobama od povjerenja, što je svakako nužan preduvjet za stjecanje novih socijalnih iskustava, osjećaja sigurnosti, osobne važnosti i povjerenja u druge.

Stoga su partnerski odnosi roditelja djece s posebnim potrebama i odgojno obrazovnih institucija izrazito važni jer samo zajedničkim snagama i resursima mogu se stvoriti uvjeti u kojima će se dijete odgajati i obrazovati u poticajnom i motivirajućem okruženju.

Ključne riječi: *učenici s poteškoćama u razvoju, roditelji, škola, partnerski odnosi, suradnja*

NASTAVA NA DALJINU: PREDNOSTI I NEDOSTACI U OBRAZOVANJU UČENIKA SA INVALIDITETOM I RAZVOJNIM SMETNJAMA

Jelena Nikolić, Milosav Adamović, Fadilj Eminović
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Epidemiološka situacija izazvana virusom korona (SARS-CoV-2) nametnula je niz poteškoća i izazova, sa kojima se suočava i obrazovno-vaspitni sistem. Tokom trajanja epidemije, obrazovno-vaspitni proces na svim nivoima, organizovan je na nekoliko načina: neposredno, radom sa manjim grupama učenika, kombinovanjem neposredne i nastave na daljinu i nastavom na daljinu, emitovanjem obrazovnih sadržaja na nacionalnoj TV frekvenciji, pripremom nastavnih sadržaja, uz upotrebu digitalnih alata, softvera i drugih izvora saznanja. Nastava na daljinu predstavlja vid obrazovno-vaspitnog procesa, koji uvažava pedagoške osnove, a koji se realizuje kroz primenu obrazovnih materijala i tehnologije van obrazovne institucije, sa fizičkom i vremenskom distancom između učenika i pojedinca zaduženog za realizaciju nastavnog procesa. Odabir metoda i celokupan proces ovakvog vida podučavanja, sa ciljem napretka učenika, trebalo bi da su zasnovani na specifičnostima nastave i nastavnog sadržaja i individualnim karakteristikama učenika. Cilj rada je ukazati na pozitivne i negativne aspekte nastave na daljinu za učenike sa invaliditetom i razvojnim smetnjama tokom trajanja epidemije.

Podaci iz literature pokazuju da učenje na daljinu ima kako prednosti, tako i nedostatke za učenike sa invaliditetom. Benefiti učenja na daljinu ogledaju se u mogućnostima uvažavanja individualnih karakteristika učenika, posebnim prilagođavanjem i primenom materijala za učenje, stalnom pristupu materijalima za učenje, primeni različitih digitalnih igara i platformi u savladavanju nastavnog sadržaja, kontinuiranom praćenju postignuća i realizovanih aktivnosti od strane učenika, kao i realizaciji edukativnog procesa u prijatnom i prirodnom okruženju. Negativni aspekti ovog vida podučavanja, odražavaju se kroz nedostatak motivacije učenika i dodatne podrške koju učenik može dobiti tokom boravka u školskom okruženju, nedostatak resursa za praćenje nastavnog procesa, izostanak društvene interakcije, dodatno angažovanje roditelja u celokupnom procesu.

Kako bi obrazovanje bilo svima dostupno, neophodno je uložiti velike napore, obezbediti adekvatne informacije, kako za stručnjake različitih profila, tako i roditelje. Učenje na daljinu, samo je jedan od načina unapređenja celokupnog procesa obrazovanja učenika sa invaliditetom i razvojnim smetnjama.

Ključne reči: *COVID-19, dodatna podrška, e-učenje, nastavni proces*

ANALIZA SADRŽAJA NASLOVA ZAVRŠNIH RADOVA STUDENATA PEDAGOŠKOG FAKULTETA UNIVERZITETA U SARAJEVU

Irma Čehić, Haris Memišević
Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina

Upoznavanje sa trenutnim trendovima u edukacijskim naukama može biti od velike koristi, kako naučnoj zajednici, tako i praktičarima koji rade u obrazovanju. Jedan od načina ispitivanja tih trendova je kroz analizu završnih radova studenata na univerzitetima.

Cilj ovog istraživanja je uraditi kvalitativnu analizu sadržaja naslova završnih master radova studenata Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Dodatni cilj je uraditi analize naslova radova u odnosu na odsjek studija.

Ukupno 393 master teze su odbranjene u periodu od 2012 do 2021. god. i ti radovi su ušli u analizu. Od ovog broja, 287 teza je odbranjeno na Odsjeku za razrednu nastavu i 106 na Odsjeku za predškolski odgoj.

Kao što je bilo za očekivati, najveći broj radova se bavio djecom ranih razreda osnovne škole i predškolskom djecom. Mnogi radovi su u svom naslovu imali „razvoj” i odnosili su se na razvoj svih područja, uključujući govorni razvoj, socioemocionalni razvoj, te motorički razvoj. Nekoliko studija se bavilo ispitivanjem stavova nastavnika i roditelja prema različitim temama. U odnosu na školski predmet, najviše studija se bavilo Mojom okolinom, potom Tjelesnim odgojem, i maternjim jezikom. Određen broj studija se bavio specijalnim obrazovanjem kao glavnom temom, pokrivajući područja od kompetencija nastavnika, kreativnosti, podrške učenicima sa teškoćama u razvoju, do kvalitete života.

Studenti su istraživali različite relevantne teme. U budućnosti očekujemo veći broj završnih radova koji će se baviti digitalnim kompetencijama nastavnika i evaluacijom online obrazovanja.

Ključne riječi: *analiza sadržaja, master radovi, istraživanja studenata, Pedagoški fakultet*

ŠKOLSKI ČINIOCI POSTIGNUĆA U OBLASTI PRIRODE I DRUŠTVA KOD UČENIKA SA LAKIM INTELEKTUALNIM SMETNJAMA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Saša Stepanović, Vladimir Ilić, Jelena Živković
Visoka škola socijalnog rada, Beograd, Srbija

Bazični cilj ovog istraživanja odnosi se na procenu korelacije perceptivnih sposobnosti i pažnje sa usvajanjem gradiva, kao i doprinosa ispitanih varijabli na školskom postignuću u okviru programske oblasti „Godišnja doba, promene koje su izazvane njihovim smenjivanjem u prirodi i u društvu“. Uzorak čini 93 ispitanika sa lakim intelektualnim smetnjama, uzrasta od osam do 12 godina i tri meseca, oba pola, bez neuroloških, senzornih i kombinovanih smetnji. Za procenu ispitanih sposobnosti korišćeni su prvi i treći subtest Akadia testa razvojnih sposobnosti (auditivna i vizuelna diskriminacija), C3 skala Lurija Nebraska baterije za decu (taktilna percepcija), Strup test i kriterijumski test znanja. Dobijeni rezultati ukazuju na statistički značajnu povezanost između procenjenih kognitivnih sposobnosti i uspeha iz programske oblasti „Godišnja doba, promene koje su izazvane njihovim smenjivanjem u prirodi i u društvu“ koja se izučava u okviru nastavnog predmeta priroda i društvo. Od svih procenjenih sposobnosti vizuelna diskriminacija zauzima najznačajnije mesto, sa standardnim koeficijentom Beta 0.288, dok su iza nje slušna diskriminacija sa 0,071, taktilna 0,200 i pažnja sa 0,56 procenata.

Ključne reči: *percepcija, pažnja, priroda i društvo, laka mentalna smetnja*

Mateja Bublic¹, Vesna Matijević Knez², Nevenka Mravlinčić³

¹OŠ „Luka Sesvete“, Zagreb, Hrvatska

²Centar za odgoj i obrazovanje „Goljak“, Zagreb, Hrvatska

³KK Labrada 1971, Žurko, Hrvatska

Integracija u zajednicu djece i odraslih osoba s teškoćama sveobuhvatan je proces svih sudionika uključenih u svakodnevne životne aktivnosti pojedinca.

Djecu s teškoćama u razvoju i odrasle osobe s teškoćama nužno je uključiti u sportske aktivnosti u vrtiću, školi, fakultetu te u grupne i individualne sportske aktivnosti radi poticanja njihovog psiho-fizičko-socijalnog zdravlja.

Ne smijemo dopustiti da djeca s teškoćama u razvoju i odrasle osobe koja koriste asistivnu tehnologiju, informacijsko-komunikacijsku tehnologiju, komunikacijsku tehnologiju ili neko drugo specijalno pomagalo budu isključeni iz sportskih i društvenih aktivnosti grupe, razreda ili zajednice kojoj pripadaju. Navedene činjenice nameću zadatak svim sudionicima odgojnog, obrazovnog, rehabilitacijskog i društvenog okružja usvajanje i primjenu tehnologije radi povećavanja neovisnosti, integracije i osiguravanja jednakih mogućnosti sudjelovanja pojedinca u svim sportskim i društvenim aktivnostima kako bi dijete s teškoćama u razvoju ili odrasla osoba postali aktivni sudionici društva.

Socijalna integracija i inkluzija osoba s teškoćama može biti uspješno kreirana i realizirana kroz primjenu adekvatne informacijske i komunikacijske tehnologije koja kroz svoja tehnološka rješenja pojedinoj osobi s teškoćama omogućuje da kaže i prezentira svoje potrebe, mišljenja i stavove.

Autorice su prezentirajući primjere dobre prakse potaknule druge stručnjake na promišljanje i integraciju djece s teškoćama u razvoju i odraslih osoba s teškoćama u sportske aktivnosti uz implementaciju asistivne tehnologije u radu roditelja, odgajatelja, učitelja, profesora, trenera, studenata i stručnjaka s osobama s teškoćama u svakodnevnim životnim aktivnostima.

Ključne riječi: *asistivna tehnologija, sport, edukacija, rehabilitacija, integracija*

DIGITALNI OBRAZOVNI ALATI KAO IZVOR SAZNANJA U NASTAVI MATEMATIKE ZA UČENIKE SA MOTORIČKIM POREMEĆAJIMA

Fadilj Eminović, Jelena Nikolić
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Nastavni proces jasno je determinisan ciljevima, zadacima, metodama i oblicima rada, kao nastavnim sredstvima koja se koriste u obradi određene nastavne jedinice. Tokom 21. veka, uočava se sve veći uticaj i primena digitalne tehnologije, kako u svakodnevnom životu, tako i u obrazovno-vaspitnom procesu.

U nastavi matematike za učenike sa telesnim invaliditetom, neophodna je primena alata i metoda koje doprinose usvajanju novih sadržaja, odnosno povećavaju interesovanja učenika za usvajanje bazičnih matematičkih znanja, razvoj veština za rešavanje problema i mogućnosti primene stečenih znanja u svakodnevnom životu. Digitalni obrazovni alati, korišćeni u nastavi matematike, moraju biti u vezi sa nastavnim sadržajima, ciljevima, zadacima, karakteristikama gradiva i usmereni ka razvoju intelektualnih, numeričkih, analitičkih, perceptivnih i senzomotoričkih sposobnosti. Osnovi cilj rada je ukazati na mogućnosti primene digitalnih obrazovnih alata u nastavi matematike sa učenicima sa motoričkim poremećajima u odnosu na programske sadržaje.

Različiti vidovi digitalnih edukativnih alata i igara, kroz vizuelnu i auditivnu podršku, osiguravaju povećanu motivaciju učenika za interakcijom i savladavanjem zahteva koji se postavljaju, unapređuju pažnju i sposobnost upamćivanja od strane učenika. Podaci iz literature, takođe pokazuju da primena različitih edukativnih alata, predstavlja kreativan pristup, usmeren ka razvoju i usvajanju bazičnih matematičkih pojmova, razvoju strategija za rešavanje problema, vizualizaciji matematičkih situacija. Vizuelni stimuli sadržani u okviru matematičkih igara i drugih digitalnih izvora saznanja, omogućavaju da učenici autentične matematičke zadatke uoče postupno, ciljano, sa minimalnom podrškom od strane vršnjaka i nastavnika/defektologa. Pored navedenog, isti su od značaja u prepoznavanju, imenovanju i klasifikaciji predmeta i geometrijskih oblika, prostornih relacija, usvajanju pojma broja i savladavanju računskih operacija.

Razvoj i primena inovativnih tehnoloških dostignuća u obrazovanju učenika sa invaliditetom, koji prate tradicionalne načine podučavanja, pružaju učenicima niz mogućnosti za učenje i savladavanje različitih programskih sadržaja u nastavi matematike.

Ključne reči: *e-učenje, edukativne igre, digitalna tehnologija*

SINDROM PROFESIONALNOG SAGOREVANJA KOD UČITELJA I NASTAVNIKA KOJI RADE SA UČENICIMA SA SMETNJAMA U RAZVOJU U INKLUZIVNIM ŠKOLAMA

Tanja Nedović¹, Maja Nedović², Danijela Nikolić²

¹OŠ „Vuk Karadžić“, Berane, Crna Gora

²OŠ „Anton Skala“, Beograd, Srbija

Dosadašnja istraživanja pokazala su da simptome sindroma profesionalnog sagorevanja najčešće ispoljavaju osobe koje se bave pomagačkim profesijama. Od početka ovog veka učitelji i nastavnici, pored mnogobrojnih profesionalnih uloga koje imaju, susreću se sa novim zahtevima koje uslovljava pokret inkluzije obrazovnog sistema. Nedovoljna i neadekvatna obuka, kao i nedostatak stručne pomoći, ostavlja ih bespomoćne pred zadacima koje moraju ispuniti u inkluzivnom razredu.

Istraživanje prikazano u ovom radu sprovedeno je sa ciljem da se utvrdi prisustvo sindroma profesionalnog sagorevanja kod učitelja i nastavnika uključenih u inkluzivno obrazovanje u Crnoj Gori, kao i da se utvrdi povezanost određenih sociodemografskih varijabli sa sindromom profesionalnog sagorevanja. Uzorak obuhvata 50 prosvetnih radnika 19 učitelja i 31 nastavnika koji rade sa decom sa različitim smetnjama u razvoju u inkluzivnoj osnovnoj školi u Crnoj Gori. Prosečna starost ispitanika je 42 godine. Šezdeset četiri posto ispitanika čine osobe ženskog pola. Za procenu nivoa profesionalnog sagorevanja primenjen je Maslahov Inventar profesionalnog sagorevanja (Maslach Burnout Inventory).

Rezultati istraživanja pokazuju da se profesionalno sagorevanje u domenu emocionalne iscrpljenosti registruje kod 46% ispitanika, depersonalizacija kod 76% i najveći procenat, smanjeno lično postignuće kod 88% ispitanika. Simptomi profesionalnog sagorevanja prisutni su u uzorku u celini, ali se nivo profesionalnog sagorevanja razlikuje između nastavnika i učitelja pri čemu je viši nivo profesionalnog sagorevanja uočen kod nastavnika. Rezultati takođe pokazuju da se kod starijih ispitanika sa više godina radnog staža uočava povećan nivo emocionalne iscrpljenosti i snižen osećaj ličnog postignuća u značajno većoj meri nego kod mlađih ispitanika.

Ključne reči: *inkluzija, profesionalno sagorevanje, deca sa smetnjama u razvoju*

ŠKOLOVANJE VISOKOSLABOVIDNOG UČENIKA BEZ POMOĆNIKA U NASTAVI – PRIMJER DOBRE PRAKSE

Blaženka Paković, Mirjana Peček
Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb, Hrvatska

Trend je da se učenici s teškoćama u razvoju u RH integriraju u redovne škole i da se školuju uz pomoćnika u nastavi, na zahtjev roditelja i/ili škola. Velika većina slijepih i slabovidnih učenika u pratnji je Odjela integracije Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“.

Visokoslabovidna učenica s ostatkom vida manjim od 5% pohađa 7. razred OŠ „Vladimir Nazor“ u Pazinu. Svaki prijelaz iz nižeg u više obrazovno razdoblje predstavlja stres, strah i neizvjesnost za učenika i njegove roditelje, ali i za školu. Kako bi se navedeno smanjilo, s pripremama učenice za prijelaz u više razrede započelo se već tijekom perioda razredne nastave. U pripremi su sudjelovali: učenica, roditelji, škola i COO „Vinko Bek“. Cilj praćenja bio je rehabilitirati i time osamostaliti učenicu kako bi lakše prihvatila prijelaz u viši razred (sudjelovanje u „Završnom tjednu“, tiflotehnička obuka, trening orijentacije i kretanja, svakodnevne vještine...). Roditelji su prihvaćanjem ograničenja učenice i savjeta stručnjaka uvelike pomogli u njezinom osamostaljivanju. Surađivali su sa stručnjacima škole u Pazinu i COO „Vinko Bek“. Djelatnici osnovne škole prošli su edukaciju na temu „Školovanje slabovidnog učenika“. Prihvatili su upute tiflopedagoga i rehabilitatora Centra o načinu i metodama rada s učenicom i u radu primjenjivali potrebne prilagodbe. Tiflopedagog i rehabilitator Centra „Vinko Bek“ svaki drugi tjedan neposredno provode rehabilitaciju s učenicom, redovito surađuju s roditeljima i školom.

Zajedničkim radom, uvažavanjem i međusobnom suradnjom svih sudionika u školovanju slabovidne učenice zaključeno je kako je za učenicu najbolje da se školuje bez pomoćnika u nastavi. Na taj se način najbolje doprinijelo njezinoj samostalnosti, pripremi za svakodnevni život te senzibilizaciji okoline.

Ključne riječi: *pomoćnik u nastavi, slabovidnost, integracija, suradnja*

OSOBE SA RAZVOJNIM SMETNJAMA – PRECIZNA DIJAGNOZA PREDUSLOV PRAVILNOG POSTUPANJA

Ljubiša Mihajlović
Akademija tehničko-vaspitačkih strukovnih studija, Niš, Srbija
GENEINFO, Niš, Srbija

S razvojem nove generacije analize DNK postalo je moguće za osobe sa razvojnim smetnjama postavljanje precizne dijagnoze. Precizna dijagnoza podrazumeva utvrđivanje uzroka razvojnih smetnji na molekularnom-ćelijskom nivou, za svaku osobu pojedinačno.

Time se stiču uslovi najboljeg postupanja u pogledu: lečenja u skladu sa utvrđenim uzrokom; postupanja profesionalnih radnika u pogledu edukacije, rehabilitacije, socijalizacije, i jasne prognoze stanja u pogledu rizika ponovnog javljanja stanja (edukacije i oslobađanja straha roditelja za buduće potomstvo). U budućnosti je neophodno, posebno raditi na edukaciji profesionalaca, kao i roditelja/staratelja o dostupnosti i mogućnosti novih DNK tehnologija u pogledu postavljanja precizne dijagnoze za svaku osobu sa razvojnim smetnjama, kao i o modalitetima finansiranja genetskog testa.

Ključne reči: *razvojne smetnje, DNK test, precizna dijagnoza*

THE RELATIONSHIP BETWEEN DYSLEXIA AND DYSGRAPHIA AND SENSORY INTEGRATION DYSFUNCTIONS

Vasilka Galevska Jovchevski

PHI Institute for Rehabilitation of Hearing, Speech and Voice, Skopje, North Macedonia

Dyslexia and dysgraphia are specific disorders marked by difficulties in the acquisition of skills for reading and writing, respectively, despite the provision of systematic instruction and the normal intellectual abilities.

In respect of the reasons for these two types of learning disabilities, the most referred are the deficits of phonological component of language and attention. Recent years have seen the publication of a range of new theories suggesting that the basis of dysgraphia, and especially dyslexia, may be sensory dysfunction. In this regard, reference has mainly been made to visual, auditory and multisensory processing. However, some authors assume that it is established that sensory difficulties are associated with neurodevelopmental disorders including ASD and ADHD, but, despite some promising studies, the evidence has not being well-established for the specific learning disabilities.

The aim of this paper is to establish the relationship between dyslexia and dysgraphia and the dysfunctions in sensory information processing and integration, by presentation of review of theories and relevant studies dealing with the question in point.

Key words: *dyslexia, dysgraphia, sensory integration dysfunctions*

STUDIJA SLUČAJA HOMOZIGOTNIH BLIZANACA SA MUTACIJOM GENA ZA METILENTETRAHIDROFOLAT REDUKTAZU (MTHFR GENA) – PRAĆENJE RAZVOJA TOKOM TRI GODINE TRETMANA

Aleksandar Zlatić, Jovana Aleksić, Ana Novaković
Logopedski centar Sinapsa, Beograd, Srbija

Studija slučaja opisuje slučaj petogodišnjih homozigotnih blizanaca sa homozigotnom mutacijom C677T u genu za metilentetrahidrofolat reduktazu MTHFR. Blizanac 2 dijagnostikovao je kao autistični spektar poremećaja dok je kod Blizanca 1 dijagnostikovao specifični jezički poremećaj ili disfazija. Oba dečaka dijagnostikovana su od strane psihijatra. Analize Mthfr gena urađene su u privatnoj laboratoriji. Dečaci su uključeni u logopedске tretmane od dvadeset i drugog meseca života, intenzitetom od 3 časa nedeljno. Dužina časa 45 minuta. Napredovanje u tretmanima praćeno je instrumentom procene The verbal behavior milestones assessment and placement program. Razvoj veština tekao je jednakom brzinom do četvrte godine života, kada počinje da se uočava razlika naročito u segmentima govornog razvoja i socijalnih veština. Na prvom testiranju skor je bio identičan kod oba dečaka 9 od 170 maksimalnih poena. Na poslednjem testiranju Blizanac 1 postigao je 105,5 poena od 170, dok je Blizanac 2 postigao 92 poena od 170.

Ključne reči: *studija slučaja, homozigotni blizanci, mutacija gena MTHFR, autistični spektar poremećaja, specifični jezički poremećaj, disfazija, govorni razvoj, tretman*

Jasmina Sjekloća
Beograd, Srbija

Metod Marte Meo je istovremeno i filozofija i praktična pomoć koju je uspostavila Maria Aarts (Holandija). Reč je o fokusiranju na ono što je pozitivno, što dobro funkcioniše, a ne na probleme, što je uobičajeniji metod. Metod se sastoji u snimanju kratkih filmova tokom interakcija između deteta i njegove majke, ili drugih osoba (osoblje u jaslicama, učitelja, fizioterapeuta, medicinskih radnika...). Zatim se ti kratki filmovi gledaju i analiziraju, neprestano se fokusirajući na ono što je pozitivno, na ono što dobro funkcioniše. Terapeut određuje „kada”, na „šta” i „zašto” roditelj/staratelj treba da reaguje u snimljenoj situaciji kako bi podstakao razvoj deteta. Ističu se svi „dobri elementi” u postojećoj situaciji, usmeravaju se „kada” da reaguju na određen način, „šta” da urade, i „zašto” će pomoći razvoju njihovog deteta. Sposobnost deteta da se razvije vezana je za spoljašnji svet- odnosno roditelje. Najveći problem prevremeno rođene dece je izloženost stresu na samom početku života: prevremeni porođaj, priključenost na razne aparate, izloženost različitim medicinskim tretmanima... Stresu su izloženi i roditelji takve dece. Stres se može eliminisati kvalitetnim i ranim povezivanjem deteta i roditelja. Dakle, ako se radi o tome da se unutrašnji život deteta treba izgraditi, mora se napraviti veza sa detetom. Ako hoćemo da dete prihvati vođenje, moramo podučiti roditelje pozitivnim vođenjem, jer nikada niko neće nekoga poslušati ako s njim nije povezan.

Uspešna interakcija dete/roditelj podrazumeva: dobru atmosferu, dobro osećanje, poverenje, i otvorenost za širenje interakcije. Veza – interakcija je temelj daljeg razvoja. Početak dobre interakcije sa njihovim detetom, omogućava početak razvoja.

Ključne reči: rani razvoj, stimulacija, podsticaj

Društvo se, tokom istorije, na različite načine odnosilo prema osobama sa smetnjama u razvoju: od zanemarivanja i destruktivnosti do brige i požrtvovanosti. Naporedo sa naporom nauke i u Crkvi je prisutan viševjekovni trud na njihovom obrazovanju i lečenju. U Crkvi se govori o veronauci i isceljenju. Da li je to isto što i edukacija i rehabilitacija u defektologiji? Da li je opravdano da se predaje veronauka ovoj deci ili zbog svojih hendikepa i složenosti predmeta veronauke ona ne mogu da usvajaju njene sadržaje? Da li su isceljenja dece od paralize, oštećenog vida, sluha istinita? Da li se ona mogu (i moraju) obrazložiti zakonitostima prirodnih nauka? Autor se bavi pitanjima koja su i svojevrsan susret defektologije i teologije, praktičnog rada defektologa i crkvene prakse.

Od vraćanja veronauke u škole u Srbiji 2001. godine, vodi se polemika da li je njeno mesto u školi, ali i da li je mesto učenicima sa smetnjama u razvoju na njenim časovima. Kako je sam Gospod Isus Hristos pozvao decu da dođu k njemu (Mt. 19,14), i to svu decu, a ne samo decu tipičnog razvoja, autor se zalaže za opravdanost da ova deca idu na veronauku i daje kratak osvrt na specifičnost rada i nastavnih sadržaja za njih. Razmatra se potreba odgovarajuće edukacije veroučitelja, izrade IOP-a za veronauku.

Naučna istraživanja pokazuju važnost vere za lečenje. O samom lečenju u Crkvi daleko više se može naći u izvorima. Kao metode i sredstva se pominju njoj svojstvena molitva, Sveta tajna Pričešća, Sveta tajna Jeleosvećenja, Krst, ikone, svete mošti, osvećena voda. Daje se kratak osvrt na ovaj način delovanja uz navođenje primera isceljenja dece sa smetnjama u razvoju.

Ključne reči: *edukacija, rehabilitacija, Crkva, veronauka, isceljenja*

VLIJANIETO NA NARUŠUVANJATA NA SOMATOSENZORNOTO PROCESIRANJE VRZ MOTORNIOT RAZVOJ NA DECATA SO AUTISTIČEN SPEKTAR NA NARUŠUVANJA

Dita Torte-Čiče

JZU Zavod za rehabilitacija na sluh, govor i glas, Skopje, Severna Makedonija

Taktilniot, vestibularniot i proprioceptivniot sistem go sočinuvaat somatosenzorni sistem preku koj se primaat, obrabotuvaat i organiziraat informaciite koi ovomožuvaat svesna percepcija na dopirot, pritisokot, bolkata, vibraciite, položbata, ramnotežata i dviženjeto na teloto. Od somatosenzorni sistem vo golema mera zavisi i razvojt na grubata i finata motorika vo detskata voзраст.

Celta na ovoj trud e da se utvrdi dali narušuvanjata vo somatosenzornoto procesiranje kaj decata so autističen spektar na narušuvanja (ASN) dopolnitelno vlijaat vrz nivniot motoren razvoj.

Primerokot na istražuvanjeto e sostaven od 30 deca so autističen spektar na narušuvanja na voзраст od dve do šest godini. Od niv, 15 ispitanici imaat značajni otstupuvanja vo taktilnoto, vestibularnoto i proprioceptivnoto procesiranje, dodeka kaj drugata grupa od 15 ispitanici nema senzorni disfunkcii od vakov vid. Napravena e sporedba na dve grupi ispitanici vo odnos na toa dali nivniot motoren razvoj odgovara na očekuvanite postignuvanja za kalendarskata voзраст ili, pak, se beleži docnenje vo motornata sfera.

Dobienite rezultati pokažuvaat deka kaj trojca ispitanici od onie kaj koi se prisutni disfunkcii vo somatosenzornoto procesiranje postignuvanjata vo motornata sfera glavno odgovaraat na kalendarskata voзраст, dodeka kaj dvanaeset ispitanici se zabeležuva docnenje od dve ili poveќе godini. Vo grupata na deca so autističen spektar na narušuvanja kaj koi ne se utvrdeni disfunkcii vo somatosenzornoto procesiranje, osum ispitanici imaat prosečni postignuvanja, dodeka kaj sedummina se zabeležuva docnenje vo motorniот razvoj.

So Fisher exact test dobien e rezultat 0,051 koj ne e statistički značeaen na nivo na značajnost $p < 0,05$.

Vrz osnova na dobienite rezultati može da se zakluči deka narušuvanjata na somatosenzornoto procesiranje ne vlijaat vrz motorniот razvoj na decata so autističen spektar na narušuvanja.

Ključni zborovi: *somatosenzorno procesiranje, motoren razvoj, autističen spektar na narušuvanja*

STRUKTURA PORODICA OSOBA SA CEREBRALNOM PARALIZOM*

Goran Nedović^{1,2}, Kristina Ivanović², Jovana Pavlović²

¹Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama Vračar, Beograd, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Tradicionalna definicija porodicu definiše kao osnovnu društvenu ćeliju, i smatra se da je svrha njenog postojanja da se tokom različitih životnih faza obezbede uslovi za rast i razvoj njenih članova.

U ovom radu prikazana je struktura porodica osoba sa cerebralnom paralizom koje žive na teritoriji grada Beograda. Analizirana je baza podataka Saveza za cerebralnu i dečiju paralizu Srbije, pri čemu su podaci pojedinačnih varijabli dobijeni izborom odgovarajućih filtera u okviru same baze podataka. U bazi podataka, na nivou grada Beograda, evidentirano je 888 članova (480 muškaraca i 408 žena).

Rezultati istraživanja pokazuju da najveći procenat osoba sa cerebralnom paralizom sa teritorije Beograda živi sa svojim roditeljima/starateljima (77,5%), dok daleko manji procenat živi sam (5,2%), u zajednici sa bračnim/vanbračnim partnerom živi 10,2%, dok u kategoriju drugo spada 6,5%.

Značaj poznavanja ovih procenata ogleda se u činjenici da, i kao odrasli ljudi, osobe sa cerebralnom paralizom i dalje žive sa svojim roditeljima koji su stari i verovatno nisu u radnom odnosu, što utiče na materijalno funkcionisanje čitave porodice, ograničava novčana izdvajanja i posledično određuje i sam kvalitet života. Ističe se potreba za pružanjem adekvatnih mera podrške i resursa koji bi doprineli smanjenju porodičnih poteškoća.

Ključne reči: *cerebralna paraliza, porodica, roditelji*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Podrška posebno osetljivim grupacijama stanovništva, psihosocijalna i medicinska podrška osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama – Psihosocijalna podrška osobama sa intelektualnom ometenošću i njihovim porodicama” čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

Jasenka Lazić, Dejana Knežević
Centar za podsticajnu negu, Novi Sad, Srbija

Terapeustski pristup u kućnim uslovima ima za cilj da prvenstveno podstiče roditelje da menjaju svoje stavove o ponašanju svoje dece, kao i sticanje novih veština i strategija koje će ojačati odnos između roditelja i deteta.

Deca se rađaju u porodici, odrastaju u njoj i terapeutima, dolaze „u paketu“ sa porodicom. Porodica je celina koja funkcioniše zajedno. Roditelji su naši prvi partneri u radu. Dete uči iskustveno i po modelu. Osnova se može dati u radu sa terapeutom u terapeustskom prostoru, ali iskustvo se doživljava tamo gde se očekuje i nastavak istog. Terapeustski pristup u kućnim uslovima ima za cilj da prvenstveno poboljša uspešnost roditeljstva i da podstiče roditelje da menjaju svoje stavove o ponašanju svoje dece. U tome važnu ulogu ima terapeut koji prvenstveno u realnim situacijama, posmatra i analizira njihov odnos i ponašanja kako bi razvio stav i ponudio adekvatne metode. Terapeut postaje privremeni voditelj, organizator i saradnik u izgradnji odnosa dece i odraslih. Povremeni terapeustski rad u kućnim uslovima, omogućava funkcionalno osposobljavanje deteta za obavljanje aktivnosti svakodnevnog života, kao i uvid terapeuta u detetovo funkcionisanje, ponašanje i socijalizaciju, što pospešuje sam terapeustski rad, razvoj deteta i porodice kao celine.

Da bi rast i razvoj dece bio pravilan i efikasan, moramo ih podstaći na aktivnosti koje mogu sami da obave. U tome ih često sputavaju roditelji, skloni su da rade umesto dece i time im nenamerno zatvaraju mogućnosti i uče bespomoćnosti. Dete, dok je u senzitivnom periodu, treba da je izloženo podsticajima koji će omogućiti racionalan razvoj čula i pripremiti ga za život u društvenoj sredini. Takva priprema je najefikasnija u prvobitnoj detetovoj sredini, u porodici, u porodičnoj atmosferi, u poznatom i sigurnom okruženju, u njegovom domu.

Ključne reči: *terapeut u kući, senzomotorni razvoj*

KINEZITERAPIJSKI TRETMAN U RADU SA DECOM SA CEREBRALNOM PARALIZOM – STUDIJA SLUČAJA*

Anastasija Sklopić, Anita Srejić
Akademija strukovnih studija Beograd, Odsek Visoka zdravstvena škola, Srbija

Terapija osnovnih psihomotornih i lokomotornih funkcija dugotranjan je proces koji treba da bude usaglašen sa emocionalnim i psihičkim stanjem deteta, mogućnostima njegove edukacije i opšte socijalizacije. Za uspešnost terapije od presudnog je značaja pravovremeno i redovno sprovođenje kineziterapijskog tretmana.

Cilj ovog rada jeste prikaz stanja spastičnog oblika cerebralne paralize kod jednojajčanih blizanaca sa fizioterapeutskog aspekta. Prikazani su preliminarni rezultati sprovedenog kineziterapijskog tretmana.

Istraživanjem su obuhvaćena dva dečaka sa cerebralnom paralizom – spastična diplegija, uzrasta 18 godina, odnosno sa motoričkim oštećenjima donjih ekstremiteta. Kod starijeg blizanca je prisutno i oštećenje vida koje dodatno otežava učešće u aktivnostima, dok je mlađi potpuno samostalan. U toku tretmana koji su sprovedeni dva puta sedmično po 60 minuta tokom dva meseca, sa starijim dečakom se radilo na sticanju poverenja tokom rada sa fizioterapeutima, nakon čega su sprovedene pasivne vežbe (sa akcentom na povećanje obima pokreta) uz prisustvo roditelja, dok je kod mlađeg dečaka akcenat bio na korigovanju posture, jačanju mišića, vežbama balansa i sticanju samopouzdanja. Promene raspoloženja, koje su se povremeno javljale, remetile su aktivno učešće starijeg dečaka, pa merenja koja su planirana (merenje obima pokreta i snage mišića) nisu realizovana. Kod mlađeg dečaka je izmerena aktivna i pasivna pokretljivost zgloba kuka, kolena i skočnog zgloba i procenjena snaga mišića (m. rectus abdominis, ext. trupa, quadricepsa, gluteus max, triceps surae).

Primećena je bolja prihvaćenost rada sa fizioterapeutima od strane starijeg dečaka, povremeno bez roditeljskog prisustva, dok je pasivno izvođenje pokreta i dalje otežano zbog sve češćih promena raspoloženja. Kod mlađeg dečaka je postignut povećan obim pokreta zgloba kolena, bolje posturalno držanje, primetan je napredak u korekciji deformiteta i sticanju samopouzdanja.

Ovom studijom slučaja pruža se uvid u značaj kako samog fizioterapeutskog rada, tako i primene individualnog pristupa u radu sa osobama sa cerebralnom paralizom.

Ključne reči: *cerebralna paraliza, blizanci, kineziterapijski tretman*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Preventivno-korektivni rad za osobe sa invaliditetom – Preventivno-korektivni rad za osobe sa smetnjama u motoričkom i kognitivnom funkcionisanju” čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

TERAPEUTSKA PROCENA I TRETMAN U RADU SA OSOBAMA SA CEREBRALNOM PARALIZOM*

Tijana Đorđević

Akademija strukovnih studija Beograd, Odsek Visoka zdravstvena škola, Srbija

Cerebralna paraliza je neurološko stanje koje je praćeno motoričkim ispadima (poremećaj tonusa, položaja, ravnoteže, koordinacije), te se posebno ističe značaj kineziterapijskih tehnika u radu sa osobama sa cerebralnom paralizom.

Cilj ovog rada jeste prikaz motoričkog funkcionisanja kod spastičnog oblika cerebralne paralize sa aspekta fizioterapeuta. Dati su preliminarni rezultati nakon primene jednog seta tretmana.

U radu je opisana osoba T.J. starosti 40 godina koja ima spastičan oblik cerebralne paralize. Tretman je podrazumevao primenu vežbi stabilizacije, jačanja mišića, održavanja tonusa i vežbi istezanja dva puta sedmično u trajanju od 60 minuta tokom tri meseca, u cilju postizanja bolje koordinacije i ravnoteže pacijentkinje, i povećanja samostalnosti prilikom obavljanja aktivnosti svakodnevnog života.

Primetno je povećanje fizičke sposobnosti u vidu ojačanih mišića, bolje koordinacije, stabilnosti, kontrolisanih pokreta, održavanja obima pokreta u zglobu, sprečavanja nastanka kontraktura usled neaktivnosti. Pored samopouzdanja, primetno je da na efekte tretmana utiče i zainteresovanost samog pacijenta za rad.

Na osnovu ovih rezultata, možemo reći je osobama sa cerebralnom paralizom potrebna konstantna fizička aktivnost da bi se poboljšalo stanje fizičkih sposobnosti ili održalo postojeće.

Ključne reči: *cerebralna paraliza, fizioterapeutske vežbe, motoričko funkcionisanje*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Preventivno-korektivni rad za osobe sa invaliditetom – Preventivno-korektivni rad za osobe sa smetnjama u motoričkom i kognitivnom funkcionisanju” čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

STIMULACIJA MANIPULATIVNE SPRETNOSTI KOD DECE OBOLELE OD CEREBRALNE PARALIZE ZARAD BLAGOVREMENE SOCIJALNE PARTICIPACIJE

Daliborka Komlenić, Gordana Šarčević
Gerontološki centar Subotica, Subotica, Srbija

Kada govorimo o kvalitetu interakcije između individue i njenog okruženja, onda govorimo o socijalnoj participaciji – kada je pojedinac aktivno uključen u život zajednice, smatramo ga uspešno participovanim osobom. Ali, šta kada je u tome sprečavaju različite disfunkcionalnosti, kao što je to u slučaju cerebralne paralize? Kako cerebralna paraliza podrazumeva pre svega poremećaj razvoja pokreta i posture sa čestim dodatnim simptomima na psihološkom, emocionalnom, senzornom, intelektualnom i govornom planu, nameće se potreba za ispitivanjem kvaliteta participacije dece sa cerebralnom paralizom u svakodnevnom okruženju, a po pitanju komunikacije.

Razumevanje i kanalisanje faktora koji utiču na njihovu društvenu uključenost tokom razvojnog perioda od velikog je značaja za unapređenje kvaliteta njihovog života. Poznato je da se nervni završeci nalaze na prstima, preciznije, jagodicama prstiju. Dakle, sve što radimo rukama, preko jagodica, stimuliše mozak i tako podstičemo govor kod deteta. Ali i obrnuto, fini pokreti prstiju ostvaruju se i podstiču pod uticajem govora. Sa obzirom na to da uvežbavanje finih i preciznih pokreta šake i prstiju, uz održavanje dobre koordinacije oko-ruka, mogu biti važni i za razvoj sinapsi u mozgu, za cilj smo uzeli upravo stimulisanje manipulativne spretnosti, pomoću koje bi dete posredno stimulisalo sopstvene govorne potencijale, i na taj način se uticalo na komunikaciju u svakodnevnom okruženju – lakše izražavanje ličnih potreba, želja, zahteva, smetnji, preciziranje vrsta i mesta eventualnih bolova i slično.

U tu svrhu korišćena su različita didaktička sredstva, semenke, štikalke, dugmići, končići i dr., a uz stručnu pomoć psihologa, socijalnog radnika i logopeda, koji je pratio stepen razvoja govora kod dece čiji govorni aparat nije sprečavao ovu vrstu stimulacije. U međusobnoj saradnji i zajedničkim snagama sa roditeljima i gerijatrijskim volonterima, došli smo do olakšane komunikacije sa obolelom decom, te zaključujemo o krucijalnoj važnosti stimulacije manipulativne spretnosti zarad socijalne participacije.

Ključne reči: *socijalna participacija, cerebralna paraliza, manipulativna spretnost, komunikacija*

EFEKTI PANDEMIJE COVID-19 NA OSOBE S INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU: PREGLED LITERATURE*

Aleksandra Đurić-Zdravković¹, Mirjana Japundža-Milislavljević¹,
Biljana Milanović-Dobrota¹, Ana Roknić²

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²ŠOSO „Jelena Varjaški“, Vršac, Srbija

Osobe s intelektualnom ometenošću (IO) posebno su ranjive na fizičke, mentalne i društvene efekte pandemije. Sve je više empirijskih dokaza koji govore u prilog tome da osobe s IO doživljavaju teže ishode tokom COVID-19 ere nego opšta populacija. Studija koja je koristila podatke elektronske medicinske dokumentacije u realnom vremenu za pojedince sa dijagnozom COVID-19 objavila je da osobe s IO imaju veću prevalenciju komorbiditeta (respiratorne bolesti; endokrine, nutritivne i metaboličke bolesti; i bolesti cirkulacije) i veću stopu smrtnih slučajeva u dobi od rođenja do 17 godina, kao i u starijoj grupi od 18 do 74 godine. Druga studija koja je koristila podatke za državu Njujork objavila je da je stopa slučajeva obolelih od COVID-19 bila 4,1 puta veća kod osoba s IO nego u opštoj populaciji. Isto tako, stopa smrtnih slučajeva kod osoba s IO koji žive u rezidencijalnim ustanovama bila je 1,9 puta veća, nego za državu u celini. Britanska studija identifikovala je osobe sa Daunovim sindromom, kao pacijente koji mogu biti pod povećanim rizikom od obolevanja i smrti zbog posledica COVID-19: 2,9 puta veća verovatnoća da će dobiti dijagnozu COVID-19 i 3,4 puta veća verovatnoća da će preminuti od posledica ove bolesti.

Tokom pandemije COVID-19 došlo je do gubitka rutinske, obrazovne i terapijske podrške, kao i strukture i dnevne rutine kod osoba s IO. To je stvorilo izazove zbog isključivog boravka kod kuće, teškoća u razumevanju i primeni novih pravila i nemogućnosti provođenja vremena u stimulatívnoj sredini. Porodice koje se brinu o deci s IO prijavile su značajno veću anksioznost, depresiju, poraz/zarobljenost, a njihovo mentalno zdravlje je bilo pozitivno povezano sa promenama u ponašanju.

U literaturi postoji malo dokaza o intervencijama koje se koriste za podršku osobama s IO i njihovim porodicama tokom pandemije COVID-19. S obzirom da su ograničenja u velikoj meri uticala na pristup uslugama za osobe s IO, obezbeđivanje i korišćenje adekvatne onlajn podrške predstavljalo bi ključni razvoj usluga.

Ključne reči: *intelektualna ometenost, pandemija COVID-19*

* Apstrakt predstavlja rezultat rada na projektima: „Kreiranje Protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa“ (br. 179025) i „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“ (br. 179017), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

OSOBE S INTELKTUALNIM TEŠKOĆAMA I NJIHOVA SOCIJALNA UKLJUČENOST U TEORIJI I PRAKSI – ISKUSTVA UDRUGE OSOBA S INTELKTUALNIM TEŠKOĆAMA VREtenAC, SLATINA

Patricija Karaman¹, Aleksandra Gvozdanović Debeljak², Lorena Koštić³

¹OŠ „Eugena Kumičića”, Slatina, Hrvatska

²OŠ „Ljudevita Gaja”, Osijek, Hrvatska

³OŠ „22. lipnja”, Sisak, Hrvatska

Cilj ovog rada je upoznati se s integracijom odraslih osoba s intelektualnim teškoćama u lokalnu zajednicu. U uvodnom dijelu rada prikazana je zakonska regulativa i programi uključivanja odraslih osoba s intelektualnim teškoćama u Hrvatskoj, te domaća i strana istraživanja o uključenosti odraslih osoba s invaliditetom u zajednicu. U glavnom dijelu rada prikazan je rad neprofitnih organizacija s posebnim naglaskom na Udrugu osoba s intelektualnim teškoćama Vretenac, Slatina te njezino djelovanje na socijalizaciju i ulogu u izgradnji civilnog društva na području grada Slatine i Virovitičko-podravske županije. Uključivanje osoba s intelektualnim teškoćama u život lokalne zajednice označava pružanje jednakih mogućnosti koje podrazumijevaju jednak pristup obrazovanju, sudjelovanju u kulturnom životu, pristupu zdravstvenim i socijalnim uslugama, zapošljavanju, koji su preduvjeti za socijalnu uključenost i sudjelovanje te neovisnost osoba s intelektualnim teškoćama. Udruga osoba s intelektualnim teškoćama Vretenac, Slatina svojim aktivnostima i produktivnim radom pridonosi smanjenju socijalne isključenosti osoba s intelektualnim teškoćama na lokalnoj razini. Na taj način članovi Udruge, osobe s intelektualnim teškoćama postaju pokretači razvoja društvenog života i zajednice u cjelini.

Ključne riječi: *osobe s intelektualnim teškoćama, socijalna uključenost, neprofitne organizacije*

MODERNO, INKLUZIVNO OBRAZOVANJE UZ ASISTIVNE TEHNOLOGIJE

Žana Gjorgieva, Dobrila Eftovska, Dijana Popanov, Kristina Jankovski
OURC „Maca Đ. Ovčarova”, Veles, Severna Makedonija

Savremeni i inkluzivni sistem obrazovanja omogućava osobama sa invaliditetom da budu ravnopravne i da doprinose napretku društva. Pomoćna tehnologija omogućava i promoviše inkluziju i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u svim oblicima društva. Njegova primarna svrha je održavanje ili poboljšanje funkcionisanja i nezavisnosti pojedinca. Takođe omogućava osobama sa invaliditetom da žive zdrav, produktivan, nezavisan i dostojanstven život.

Dostupan je širok spektar pomoćnih tehnoloških alata za pomoć učenicima koji imaju poteškoća u obrađivanju i pamćenju govornog jezika, organizovanju, poravnanju i kopiranju matematičkih problema na papir, teškoćama u organizovanju i pamćenju, čitanju, pisanju i još mnogo toga. Pomoćna tehnologija može da odgovori na mnoge vrste poteškoća u učenju. Učenik koji ima poteškoća u pisanju može da sastavi izveštaj iz škole, da ga izdiktira i pretvori u tekst pomoću posebnog softvera. Dete koje se bori sa matematikom može da koristi ručni kalkulator da vodi rezultat dok se igra, igrajući se sa prijateljem. A tinejdžer sa disleksijom može imati koristi od asistivne tehnologije koja čita naglas njegovom poslodavcu.

Svrha ovog rada je da promoviše prednosti korišćenja asistivne tehnologije za postizanje viših obrazovnih ciljeva u obrazovanju, za sve korisnike koji su studenti u obrazovnom sistemu.

U istraživanju je korišten anketni upitnik do 20 osnovnih škola na teritoriji R.S Makedonije koje imaju asistente u nastavi (iz OURC „Maca G. Ovčarova“) koji koriste asistivnu tehnologiju (analitičko-sintetička metoda i deskriptivna metoda).

Pomoćna tehnologija se koristi u mnogim osnovnim školama. Zadržavanje i usmeravanje, razvoj motoričkih sposobnosti i vizuelno-motorička koordinacija, podsticanje komunikacije, veća kreativnost i nezavisnost samo su neke od prednosti za korisnike asistivne informacione tehnologije.

Ključne reči: *pomoćna tehnologija, osobe sa invaliditetom, studenti sa invaliditetom, školovani asistenti*

Olivera Marković
Udruženje za pomoć MNRO „Delfin“, Mladenovac, Srbija

Brojalice su prisutne u svim kulturama, svakoj zemlji, narodu, selu i gradu. To su kratke dečje pesmice koje služe za razbrajanje dece u igri, koje, istovremeno, mogu biti veoma pogodne za razvijanje osećaja za ritam. Brojalice su kratke, jednostavnog ritma i melodike. Izvode se kroz igru, kretanjem, udaranjem dlana o dlan, pljeskanjem o kolena, koračanjem, batom, pucketanjem prstima, mimikom, uz čučanj, recitovanjem, pevanjem, sviranjem na metalofonu. Brojne su prednosti koje obrada brojalica donosi: razvoj govora i govorne kreativnosti, razvijanje komunikacijskih sposobnosti, emocionalno i socijalno sazrevanje, razvijanje osećaja za ritam, ljubav prema muzici. Znamo da muzika ima zadatak da podstiče i unapređuje različite vidove razvoja deteta (opažajnog, pojmovnog, psihomotornog, vokalnog). U okviru rada u Udruženju primenjujemo brojalice u reedukaciji psihomotorike. One imaju već navedene funkcije, ali i ciljane imitativne i pokazne gestove kod vežbi doživljava telesne celovitosti, gestualnog i objektivnog prostora, uočavanja prisustva drugog, koordinacije pokreta, osećaja za ritam i kontrolu impulsivnosti. Primer: Pliva patka preko Save, za VRH GLAVE; Jedna vrana gakala, za NOS; Eci, peci, pec, za TI I JA i sl.

Ključne reči: *brojalice, reedukacija psihomotorike, dečiji razvoj*

FORMATIVNO SPREMLJANJE POUKA – KAKO SEM FORMATIVNO SPREMLJALA POUK PROMETNE VZGOJE PRI UČENCIH V OSNOVNI ŠOLI Z NIŽJIM IZOBRAZBENIM STANDARDOM ZA PRIPRAVO NA KOLESARKI IZPIT

Darinka Ploj
*Center za vzgojo, izobraževanje, usposabljanje in svetovanje
Gustava Šiliha, Maribor, Slovenija*

Pri formativnem spremljanju je otrok v središču in je veliko bolj aktiven v celotnem procesu učenja. Otroci z učiteljevo pomočjo načrtujejo svoje osebne cilje, oblikujejo kriterije uspešnosti, uporabljajo povratne informacije in sami vrednotijo svoje dosežke. Formativno spremljanje spodbuja zavzetost in motivacijo za učenje ter upošteva individualne razlike ter hkrati vključuje predhodno znanje. Razvija vrednotenje, usklajeno s cilji in standardi, z močnim poudarkom na formativni povratni informaciji, izboljšuje učne dosežke... in zato vodi k boljši kakovosti učenja in poučevanja.

1. Diagnostika – Učenci so na delovnem listu ob slikovnem gradivu zapisali vse kar vedo o prometu. Tako smo ugotovili, da o prometu že marsikaj vedo, vendar še zmeraj ne dovolj, da bi učenci vzeli kolo in se samostojno odpeljali po mestu. Spoznali smo kaj še ne vedo in kaj se želijo naučiti, da bodo v prometu samostojni.
2. Cilj – Z učenci smo si postavili cilje, ki nas bodo privedli do ustreznega znanja o prometu. Tako so učenci podrobno vedeli kakšen je namen učenja. Kriterije za preverjanje znanja za posamezno šolsko uro smo predelali pred pričetkom vsake ure (letno 30 ur – teorija in vožnja s kolesom) in jih na koncu tudi evalvirali. Tako smo sproti videli kaj znajo in kaj morajo še utrditi.
3. Akcija, dokazi – Pridobivanje znanja je potekalo na različne načine: skupna razlaga za vse, čemur je sledilo individualno delo ali delo v parih, po skupinah; samostojno delo, kateremu je sledila razprava s vprašanji učencev; demonstracija in preizkušanje naučenega v prometu. Pri delu v parih in skupinah me učenci pogosto pokličejo in prosijo za pomoč. Preden me učenci prosijo za pomoč, jih spodbujam k temu, da vprašajo sošolce.
4. Merila – Dejavnosti smo skozi celotni učni proces sproti evalvirali s pomočjo semaforja formativnega spremljanja. Učenci so natančno vedeli, kaj znajo in kaj se še morajo utrditi. Za vsakega učenca je nastajal portfolio o doseženih ciljih in napredku.
5. Evalvacija – Po zapisanih merilih smo opravili proces evalvacije in načrtovali izboljšanje. Tukaj se vsak sam odloči ali je zadovoljen s svojim znanjem ali si želi še kaj izboljšati. Cilji postanejo individualni in krog se zavrti.

Ključne besede: *formativno spremljanje, merila, kriteriji, diagnostika, cilji, evalvacija, dokazi, namen učenja*

UTICAJ DIJAGNOZE RAZVOJNIH POREMEĆAJA DECE NA NIVO ANKSIOZNOSTI RODITELJA

Marija Đorđević^{1,2}, Jelena Nikolić², Bojana Jovanović³

¹Istraživačko razvojni institut Centar za unapređenje životnih aktivnosti, Beograd, Srbija

²Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora „Đorđe Kostić“, Beograd, Srbija

³PU „Boško Buha“, Beograd, Srbija

Roditelji dece sa razvojnim poremećajima sureću se sa brojnim teškoćama u svakodnevnom životu. Anksioznost je jedan od čestih problema roditelja ove dece.

Cij istraživanja je bio da se ispita efekat dijagnoze deteta na nivo anksioznosti roditelja.

U istraživanju je učestvovalo 80 ispitanika, oba pola, različitog stepena obrazovanja, podeljenih u četiri grupe. Prvu grupu čine roditelji dece sa specifičnim jezičkim poremećajem, drugu grupu roditelji dece sa poremećajem iz spektra autizma, treću grupu roditelji dece sa mešovitim razvojnim poremećajem i četvrtu grupu roditelji dece tipičnog razvoja. Instrument korišćen u ovom istraživanju je State Trait Anxiety Inventory (STAI). Skala ima 40 stavova, 20 stavki pripada svakoj od subskala (STAI-S) i (STAI-T) što skorovanjem Likert skalom omogućuje procenu prisustva anksioznih reakcija kao trenutnog stanja ili trajnog problema ispitivane osobe.

Nije utvrđen efekat pola i nivoa obrazovanja roditelja na STAI-T i STAI-S skorove. Utvrđen je značajan efekat dijagnoze deteta na STAI-T ($p=0,013$) i STAI-S skor ($p=0,03$). Najviše skorove na STAI-T i STAI-S imali su roditelji dece sa mešovitim razvojnim poremećajem u odnosu na kontrolnu grupu. Nije utvrđena razlika u STAI-T i STAI-S skorovima između roditelja dece sa mešovitim razvojnim poremećajem, poremećajem iz spektra autizma i specifičnog razvojnog poremećaja (razvojna disfazija).

Mešoviti razvojni poremećaj zbog svoje kompleksnosti ali i potencijalne neizvesnosti ishoda daljeg diferencijalno-dijagnostičkog postupka značajno povećava nivo anksioznosti kod roditelja oba pola.

Ključne reči: *anksioznost roditelja, razvojni poremećaji*

STVARALAČKI KUTAK – PRELIMINARNO SAOPŠTENJE*

Ivana Sretenović^{1,2}, Srećko Potić^{1,3}, Goran Nedović^{1,2}, Andrijana Karatošić¹

¹Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

³Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković“, Beograd, Srbija

Bavljenje likovnim aktivnostima omogućava detetu, ali i odraslom razvoj svih aspekata ličnosti: kreativni, čulni, motorički, emocionalni, socijalni i saznajni. Značaj umetnosti za ličnu, socijalnu i kulturnu ekspresiju je vitalan, jer se na taj način oslobađaju emocije, imaginacija i intelekt.

Projekat „Stvaralački kutak“ je bio osmišljen kao način da se zadovolje potrebe dece sa smetnjama u razvoju i osoba sa invaliditetom za aktivnošću, interaktivnošću, kreativnošću, za učešćem u kulturnim sadržajima, potrebom za kretanjem, stvaralaštvom, socijalnom participacijom, ali i potrebe za razvojem socijalnih veština, fine motorike i kognitivnih sposobnosti. Ovaj projekat je omogućio da učesnici budu aktivni stvaraoci u umetnosti i kulturi, primenom slikarskih, vajarskih i tehnika primenjenog dizajna, jer se osnovni cilj projekta ogledao u jačanju kapaciteta izabrane ciljne grupe za aktivno učešće u kreiranju kulturnih sadržaja. Na taj način omogućena je integracija u kulturne tokove, a kulturni sadržaji su se kreirali i posmatrali kao inkluzivni. Ovakav pristup je od izuzetne važnosti za široku društvenu uključenost vulnerabilnih grupa, kao i za promociju inkluzije kao neophodnog socijalnog procesa.

Kao krajnji rezultat projekta organizovana je izložba na kojoj su predstavljeni radovi i proizvodi nastali na radionicama.

Ključne reči: *deca sa smetnjama u razvoju, osobe sa invaliditetom, kultura, stvaralaštvo, likovne aktivnosti*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Stvaralački kutak“ čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za kulturu.

DIGITALNA ZAVISNOST KOD DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Ivana Mitrović Đorđević, Đorđe Živanović
OŠ „Dušan Dugalić“, Beograd, Srbija

U ovom radu razmatramo mogućnost stvaranja zavisnosti od digitalnih sadržaja. Iako digitalna tehnologija može služiti učenju, razvoju brzine i koordinacije, razvoju koncentracije, kontrole te sposobnosti i rešavanju logičkih problema, mora se ukazati i na njene štetne uticaje tipa: agresivnost, socijalnu izolaciju, problematičnu upotrebu pa čak i stvaranje zavisnosti. Osim ranije spomenutih problema, kao što su nasilje, prekomerno igranje i zavisnost, istraživanja poslednjih godina su pokazala kako intenzivno korišćenje digitalnih tehnologija može prouzrokovati i neke nove negativne posledice, poput nedostatka pažnje, impulsivnosti, nedostatka samokontrole i kognitivne kontrole. Cilj ovoga rada se temelji na kvalitativnoj analizi sadržaja naučnih radova koji se bave pozitivnim i negativnim uticajima digitalnih tehnologija na decu i adolescente sa smetnjama u razvoju. Po definiciji Svetske zdravstvene organizacije, zavisnost je psihičko, a ponekad i fizičko stanje, koje nastaje međusobnim delovanjem živog organizma i sredstva zavisnosti. Karakteriše se specifičnim ponašanjem i procesima koji uvek uključuju prinudu za povremenim ili redovnim uzimanjem sredstva zavisnosti, u nameri da se doživi njegov uticaj na psihičke procese, a ponekad da se izbegne nelagoda zbog njihovog odsustva. Digitalna zavisnost kao kategorija javlja se sve češće u poslednje vreme. Primetno je da su i deca sa smetnjama u razvoju često zavisna u upotrebi digitalnih tehnologija, da se smiruju tek nakon upotrebe istih, da jedu dok posmatraju digitalni sadržaj, da se motivišu njihovom upotrebom, da burno reaguju kada im se ovi sadržaji oduzmu. Glavni izazov koji se stavlja pred društvo je kako iskoristiti moć digitalne tehnologije na konstruktivan način u našim kućama i školama i kako vaspitati decu za kreativnu i odgovornu upotrebu digitalnih tehnologija.

Ključne reči: *zavisnost, digitalne tehnologije, smetnje u razvoju, deca*

STANDARDS FOR AN EFFECTIVE INCLUSIVE SCHOOL FOR STUDENTS WITH PHYSICAL DISABILITIES

Živka Panova Sadova, Marija Davčevska, Zaga Kolodezni
PSRC „Maca Đ. Ovčarova“, Veles, North Macedonia

The subject of the research is to determine the extent to which the standards for an effective inclusive school have been implemented in the five primary municipal schools in the Municipality of Veles. The subject of the analysis were the following areas: school space, teaching staff, inclusive students with physical disabilities and students with special educational needs.

The data obtained in the survey based on: an interview with the director; interviews with the pedagogue and the psychologist (questions grouped in the following areas: teaching staff, commission for enrollment in first grade students, with special educational needs cooperation with parents of inclusive students in the school, cooperation with other institutions and the Convention on the rights of children). Data were obtained from questionnaires conducted for 91 teacher (with 16 questions about the attitudes in terms of inclusive of students with physical disabilities, use of assistive technology work according to individual educational plan). It was conducted and a questionnaire comprised of 5 questions for 128 students (students from sixth to ninth grade) of all 5 municipal schools in the Municipality of Veles in order to determine student preference for people with physical disabilities and how they would behave towards them. The data in the survey were obtained based on the conducted survey prior to the training.

The results are as follows: 5 executives, 15 professional associates, 150 teachers, 150 students from all primary schools in the Municipality of Veles. Raising the public awareness at the level of the Municipality of Veles about the importance and benefits of inclusive education through the creation and promotion of brochures on the standards of inclusive education, as well as monitoring and evaluation of the situation in schools with concrete conclusions.

Key words: *standards, inclusive education, students with physical disabilities*

GRAFOMOTORNE SPOSONOSTI UČENIKA PRVOG RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE

Jelena Vidojević¹, Aleksandra Nikolić¹, Vesna Paušić², Milena Pavić³,
Bojana Jovanović⁴, Jelena Samailović³

¹Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²Student master studija, Univerzitet u Novom Sadu – Medicinski fakultet, Srbija

³Beograd, Srbija

⁴PU "Boško Buha", Beograd, Srbija

Razvoj grafomotorne sposobnosti počinje u ranom djetinjstvu, pri čemu važnu ulogu ima razvoj dodatnih sinapsi u mozgu koji podstiče i utiče na cjelokupni razvoj djetetovih potencijala. Da bi dijete u skladu sa uzrastom potpuno ovladalo grafomotorikom, potrebno je da prođe cjelokupan motorički razvoj koji počinje razvojem grube motorike.

Predmet istraživanja su grafomotorne sposobnosti učenika prvog razreda. Osnovni cilj našeg istraživanja je procjena grafomotorne sposobnosti u zavisnosti od pola, lateralizovanosti i sposobnosti lineacije učenika prvog razreda osnovne škole. Istraživanje je sprovedeno tokom 2021. godine u sedam osnovnih škola na području Hercegovine, Republika Srpska, BIH. U istraživanju su primjenjeni sljedeći instrumenti: Uпитnik za prikupljanje opštih demografskih podataka kreiran za potrebe ovog istraživanja; Test za procjenu kvaliteta lineacije; Test za procjenu grafomotornog niza Lilijan Lirsa; Baterija proba za procjenu lateralizovanosti. Za statističku obradu podataka korišćen je neparametrijski Man-Vintijev test i Spirmanova korelaciona analiza. Uzorak čini 346 ispitanika, prosječne starosti $M = 6,74$. Od ukupnog broja ispitanika, 158 (45,7%) ispitanika je muškog pola i 188 (54,3%) ispitanika je ženskog pola, dok je 316 (91,3%) ispitanika desnostrano i 30 (8,7%) ljevostrano lateralizovano. Dobijeni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u grafomotornim sposobnostima u odnosu na lateralizovanost učenika ($U = 4516,50, p = 0,65$), kao i u odnosu na pol učenika ($U = 14027,00, p = 0,35$), dok rezultati Spirmanove korelacione analize pokazuju statistički značajnu korelaciju između lineacije i grafomotornih sposobnosti ($r_s = 0,52, p < 0,0,1$). Zaključili smo da grafomotorne sposobnosti ne zavise od pola i lateralizovanosti, ali da su u značajnoj korelaciji sa sposobnostima lineacije kod učenika prvog razreda osnovne škole. Smatramo da bi longitudinalno istraživanje dalo značajnije rezultate.

Ključne riječi: *grafomotorika, lineacija, lateralizovanost, osnovna škola*

TANTRUME – POJAVA I SNALAŽENJE KOD DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Dijana Popanov, Kristina Jankovski, Dobrila Eftovska, Žana Gjorgieva
OURC „Maca Đ. Ovčarova”, Veles, Severna Makedonija

Anksioznost, impulsivno ponašanje praćeno lomljenjem, uvredama, kritikama, plaćem, ljutnjom, agresijom prema drugima, autoagresijom, zadržavanjem daha, bacanjem na pod, vidljivi su pokazatelji odsustva emocionalne regulacije. Nekomolirani i iznenadni izlivi emocija su izvor besa i frustracije, a sve dok ovo stanje traje, osoba nema kontrolu nad svojim emocijama.

Ovi emocionalni izlivi – tantrume, javljaju se kod dece i odraslih, ali zbog složenosti poremećaja i/ili stepena invaliditeta, pojava tantrume je često prisutna kod dece sa smetnjama u razvoju.

Naroćito kod ove kategorije dece, postoji realna potreba za pomoći, kako kod dece, tako i kod roditelja, jer sa gubitkom kontrole nad emocijama, odnosno pojavom tantrume, svi uključeni u proces treba da znaju o ćemu se taćno radi i kako reagovati u toj situaciji. Otuda nameće se i potreba da se uspostavi pravilno postavljanje i upravljanje emocijama, sticanje veština potrebnih za rešavanje i prevazilaženje tantrume kod dece sa smetnjama u razvoju.

Cilj rada je da se istakne potreba za pravilnim otkrivanjem tantrume, kao i da se ponude metode i tehnike praćenja faza, kao i da se prikaže pravilno postupanje, naćini smanjenja i pravilnog snalaženje sa tantrumima.

Korišćena je analitićko-sintetićka metoda i deskriptivna metoda.

Primena odgovarajućih tehnika, metoda i naćina pravilnog delovanja, reagovanja i snalaženje sa tantrumima je od velikog znaćaja za dalje stvaranje i unapređenje veština adaptacije, uz koje deca najćešće uće da rešavaju probleme zajedno, odnosno kod dece postavljavaju se veštine namenjeni da kontrolišu svoje emocije i da lakše prevaziđu problem.

Ključne reći: *emocionalna regulacija, deca sa smetnjama u razvoju, tantrume, emocije*

PREVENCIJA ORALNIH OBOLJENJA KOD OSOBA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Nevena Marković¹, Olivera Marković²

¹Student, Univerzitet u Beogradu – Stomatološki fakultet, Srbija

²Udruženje za pomoć MNRO „Delfin” Mladenovac, Srbija

Praksa Udruženja je da roditeljima pruža podršku u svim sferama interesovanja. Ovaj rad nastao je nakon ankete među roditeljima koja je pokazala da: 1) stomatološki problemi dece sa smetnjama u razvoju se nalaze na visokom mestu po zdravstvenim komplikacijama, 2) roditelji su napomenuli, njih 95%, da su problemi sa zubima prisutni i da im održavanje higijene zuba predstavlja veliki problem, i 3) svih 100% bi volelo da postoje obučeni stomatolozi i nove metode za sanaciju zuba njihove dece. Bolje sprečiti, nego lečiti. Preventivne mere spadaju u domen odgovornosti roditelja (staratelja) i sprovode se u kućnim uslovima (instituciji). Sprovode se po tačnim i preciznim uputstvima od strane stručnog lica u skladu sa uzrastom, rizicima i opštim stanjem deteta. U preventivne mere za očuvanje oralnog zdravlja dece sa smetnjama u razvoju spadaju: 1) održavanje oralne higijene, 2) korekcija loših navika u ishrani, i 3) primena preparata fluora. Preventivne mere su iste kao i za opštu populaciju, ali su rizici mnogo veći kod dece sa smetnjama. Sve mere oralne higijene su bazirane na individualnim potrebama i uslovljene su procenom rizika pacijenta za nastanak oboljenja zuba, parodonticijuma i mekih tkiva usne duplje. Individualne potrebe se procenjuju na osnovu: 1) vrste i težine hendikepa, 2) uslova u kojima dete živi, 3) obrazovanja i motivisanosti roditelja, 4) obučenosti i motivisanosti kadrova koji rade sa decom, 5) materijalnim, tehničkim i društvenim prilikama. Dobra oralna higijena poboljšava cirkulaciju, sprečava nastanak naslaga, zadaha iz usta, suvoću i ispucalost sluznice. Loša oralna higijena dovodi do karijesa zuba, bolesti usta, dovodi do prebojanosti zuba i doprinosi lošem apetitu i pothranjenosti. Zato roditeljima treba pokazati adekvatnu tehniku pranja zuba (metoda demonstracije).

Ključne reči: *deca sa smetnjama u razvoju, stomatološke preventivne mere, oralno zdravlje*

PRIKAZ KORIŠTENJA OPSERVACIJSKOG PROGRAMA ORIJENTACIJE I KRETANJA ZA SLIJEPU I SLABOVIDNU DJECU RAZVOJNE DOBI OD 2 DO 6 GODINA U OKVIRU PRUŽANJA PSIHOSOCIJALNE PODRŠKE

Andrea Čavara, Anđela Čeprnja, Anita Lukić
Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb, Hrvatska

Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ ustanova je socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj koja pruža usluge djeci, mladima i odraslim osobama s oštećenjem vida. Usluga psihosocijalne podrške provodi se individualno ili grupno, u domu korisnika ili kod pružatelja usluge. Edukacijski rehabilitatori kroz uslugu psihosocijalne podrške provode sljedeće rehabilitacijske programe: tiflotehničku obuku, trening svakodnevnih i socijalnih vještina, obuku na brajici, odgoj i edukaciju, rehabilitaciju, trening orijentacije i kretanja te program vježbi vida. Stručnjaci koji rade u Centru implementiraju različite metode i programe u svoj rad kako bi rehabilitacijski procesi bili uspješniji. U ovom radu predstaviti ćemo „Step by step“, Nizozemski opservacijski program orijentacije i kretanja za slijepu i slabovidnu djecu razvojne dobi od 2 do 6 godina koji koristimo u radu. Ovaj program služi podučavanju različitih složenih vještina detaljno opisanih korak po korak kako bi dijete lakše usvojilo cilju usmjerene pokrete koji pospješuju samostalnost u kretanju.

Ključne riječi: *oštećenje vida, program orijentacije i kretanja, psihosocijalna podrška*

INKLUZIJA U SPECIJALNIM OSNOVNIM ŠKOLAMA U RS MAKEDONIJI – IZAZOVI ZA DEFEKTOLOGE I REHABILITATORE

Dobriła Eftovska, Sneža Stojanovska, Biljana Bojadžieva
OURC „Maca Đ. Ovčarova“, Veles, Severna Makedonija

Usvajanjem novog zakona o osnovnom obrazovanju u RS Makedoniji od 2019. godine, specijalne osnovne škole na teritoriji RSM od školske 2022/2023. godine biće transformisane u Osnovne škole sa resursnim centrom. Proces totalne inkluzije predstavlja izazov za sve relevantne institucije uključene u proces, kao i za profesionalce, defektologe i rehabilitatore, zaposlene u školama.

U cilju lakšeg i nesmetanog sprovođenja procesa inkluzije, usvojeno je nekoliko ključnih strateških dokumenata, kao što su „Koncept inkluzivnog obrazovanja“, „Smernice za saradnju između Resursnih centra i redovnih škola“, kao i „Vodič za inkluziju“ Sam proces napuštanja učenika specijalnih škola i njihovo uključivanje u redovnu nastavu, doprinelo je velikom delu defektologa i rehabilitatora da svoje specijalnosti nadgrade i angažuju u funkciji potreba učenika uključenih u redovnu nastavu.

Po modelu pružanja podrške, defektolozi i rehabilitatori iz specijalnih škola će pružati tretmane (senzorna terapija, Montesori pedagogija, psihomotorna reedukacija, alternativna i augmentativna komunikacija, art terapija, muzička terapija...) učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama, pri čemu će na početku školske godine dobijati prosvetne asistente koji će im biti saputnici u praćenju i izvođenju nastave.

Predmet ovog rada predstavljaju izazovi sa kojima se suočava vaspitno-obrazovni kadar u radu resursnog centra.

Cilj rada je opisati novu ulogu defektologa u radu resursnih centara

Primenjena je deskriptivna metoda, prikaz slučaja rada u resursnom centru sa učenikom uključenim u redovnu nastavu, analiza anketnih upitnika – sprovedeno istraživanje među defektolozima u resursnim centrima.

Mnogi defektolozi i rehabilitatori ovih godina se suočavaju sa novim izazovima u svom radu kako bi sproveli inkluziju, odnosno tretmane sa učenicima uključenim u redovne osnovne škole.

Ključne reči: *resursni centri, inkluzija, inkluzivni učenici u redovnim osnovnim školama, specijalizovani tretmani*

Darinka Ploj
*Center za vzgojo, izobraževanje, usposabljanje in svetovanje
Gustava Šiliha, Maribor, Slovenija*

Učenci naše šole, ki je namenjena otrokom s posebnimi potrebami smo sodelovali v projektu, ki ga v Slovenji organizira Socialno pedagoško društvo Mirno Morje Slovenija z krovnim organizatorjem Mirno Morje iz Avstrije. V projektu je sodelovalo preko 100 jadrnic iz številnih evropski držav, tudi Srbije. S projektom smo učencem s posebnimi potrebami omogočili doživetja, za katera so iz različnih vzrokov prikrajšani. Sočasno so učenci bili deležni medgeneracijskega druženja, dojemanja ideje širjenja miru, učenja mornarskih spretnosti, soočenja s strpnostjo do drugačnih, sodelovanja, ter sklepanja prijateljskih vezi, ki presegajo socialne in etnične meje.

Projekt predvideva razvoj osebnosti učencev s posebnimi potrebami, pri čemer smo razvijali predvsem naslednje sposobnosti in znanja: konstruktivno sodelovanje v skupini, spodbujanje občutka pripadnosti skupini, samostojno in odgovorno prevzemanje, načrtovaje, organizacijo in opravljanje nalog, konstruktivno reševanje konfliktnih položajev, učinkovito sporazumevanje v različnih položajih, razvijanje solidarnosti in medsebojne pomoči, učenje sobivanja, spodbujanje ustvarjalnosti v socialnih interakcijah, spodbujanje druženja učencev s posebnimi potrebami, s tistimi, ki teh potreb nimajo, usvajati praktična znanja in veščine, prevzemati odgovornost za svoja dejanja, oblikovanje pozitivne samopodobe, se povezovati ne glede na starostno razliko, ohranjanje narave in varovanje okolja, skrb za zdrav življenjski slog, kakovostno preživljanje prostega časa.

Dejavnosti, ki smo jih izvajali: izkustveno učenje (nabava in priprava hrane, pospravljanje kabin, skrb za samega sebe), socialno učenje (socialne igre z namenom spoznavanja), delavnice – spoznavanje jadralske opreme, mornarski vozli, ročne spretnosti, igranje, druženje (različne družabne in športne igre, ples, petje), snemanje, fotografiranje, medgeneracijsko sodelovanje, ladijski dnevnik, intervjuji, mediatorske veščine, predstavitev projekta v ožjem in širšem okolju.

Največji napredek na naši jadrnici je bil, da so se učenke, ki v šoli med seboj niso bile povezane, medsebojno povezale. Učenke, ki niso bile navajene medsebojnega komuniciranja so sodelovale v različnih oblikah dejavnosti. Na jadrnici smo razvile zaupen odnos, ki strokovnika delavkama pomaga tudi v šolskem okolju, saj bolje razumeva funkcioniranje učenk.

Ključne besede: *posebne potrebe, mirno morje, socialna vključenost*

ADAPTIRANA FIZIČKA AKTIVNOST ZA DECU I MLADE SA POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA ZA VREME PANDEMIJE KOVID-19 – PRIKAZ REZULTATA PROJEKTA*

Srećko Potić
Asocijacija za kognitivnu neurorehabilitaciju, Beograd, Srbija
Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković“, Beograd, Srbija

Adaptirane fizičke aktivnosti mogu, u znatnoj meri, da doprinesu fizičkom i psihološkom blagostanju dece i mladih sa poremećajem iz spektra autizma, ali i da podstaknu inkluziju, da utiču na promenu negativnih stavova i socijalnih normi, i u krajnjoj instanci da promene način na koji se na ovu populaciju gleda u društvu. Početkom pandemije Kovid-19 i blokada koje su ograničavale fizičku angažovanost, izazovi za decu i mlade sa poremećajem iz spektra autizma, a samim tim i njihove roditelje bili su još veći zbog zatvorenih rekreacijskih parkova, teretana, bazena i drugih mesta na kojima su upražnjavali fizičke aktivnosti.

Ovaj projekat je imao za cilj da kroz primenu adaptirane fizičke aktivnosti radi na očuvanju i unapređenju zdravstvenog i psihološkog statusa dece i mladih sa poremećajem iz spektra autizma. Drugim rečima, cilj je bio da aktivnosti budu usmerene na unapređenje opšte fizičke kondicije, dogradnju postojećih motoričkih znanja i razvijanje novih motoričkih veština, razvijanje samopouzdanja i socijalizacije. Neki od preliminarnih rezultata projekta pokazuju da je kod dece i mladih sa poremećajem iz spektra autizma, primenom redovne adaptirane fizičke aktivnosti, došlo do povećanja samopoštovanja, unapređenja zdravih navika i važnih životnih sposobnosti poput discipline i tolerancije. Istovremeno, utvrđeno je da deca i mladi sa poremećajem iz spektra autizma održavaju adekvatan zdravstveni status, unapređuju opštu kondiciju, uče nove veštine, razvijaju samopouzdanje, da se druže sa vršnjacima i da su manje socijalno izolovani.

Kako se ne zna sa sigurnošću kada će se u potpunosti popraviti epidemiološka situacija, smatramo da je stvaranje dostupnih, onlajn programa vežbanja koji su posebno dizajnirani za decu i mlade sa poremećajem iz spektra autizma i njihove roditelje veoma korisno i važno.

Ključne reči: *adaptirana fizička aktivnost, autizam, programi fizičke aktivnosti, zdravstveni status*

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Multidisciplinarni pristup u kontroli autizma – Adaptirana fizička aktivnost za decu i mlade sa poremećajem iz spektra autizma za vreme pandemije Kovid-19“ čiju realizaciju finansira Gradska uprava Grada Beograda – Sekretarijat za zdravstvo.

SOCIJALNE PRIČE U FUNKCIJI ANTIKORUPCIJSKOG OBRAZOVANJA

Sonja Dimova, Dijana Popanov, Elizabeta Dimitrievska, Mirjana Damjanović
OURC „Maca Đ. Ovčarova”, Veles, Severna Makedonija

Korupcija kao reč povezana je sa raspadom i moralnim propadanjem određene osobe, zloupotrebom javne moći radi lične koristi. Korupcija podriiva poverenje građana u institucije, ugrožava stabilnost i razvoj društva i krši zakone i ljudska prava. Borba protiv korupcije mora imati sveobuhvatan pristup, što je težak i dugoročan proces.

Učenici svakodnevno, u većoj ili manjoj meri, svedoče ili učestvuju u situacijama koje se mogu smatrati korumpiranim. Škole imaju nezamjenjivu ulogu u obrazovanju mladih i omogućava im da prođu odgovarajuću obuku tokom koje će se učenici upoznati sa pojmovima korupcije i antikorupcije. Tokom obuke, ciljanim aktivnostima analiziraju se situacije i ličnosti povezane sa korupcijom, čime učenici postaju aktivni građani, što će doprineti razvoju modernog demokratskog društva.

Borba protiv korupcije je nerazvijeno područje. Učenici nisu dovoljno informisani, malo se zna o zaštiti od korupcije. Ovaj problem se posebno manifestuje kod učenika sa invaliditetom. Za njih su izrazi apstraktni, ne razumeju društvenu situaciju i pogrešno tumače društveno ponašanje. Ovo obrazovanje im je više nego potrebno, posebno u zemljama u kojima je demokratija još uvek nezadovoljavajuća, a osobe sa invaliditetom direktno pogođene i uključene.

Cilj rada je promovisanje primene socijalnih priča u obrazovanju osoba sa invaliditetom. Socijalna priča se može stvoriti za gotovo svaku društvenu situaciju. Njihova upotreba počinje kod učenika sa autizmom, ali može pomoći i drugim učenicima sa smetnjama u učenju i intelektualnom razvoju.

U radu je primenjena analitičko-sintetička metoda i deskriptivna metoda.

Primena i razvoj socijalnih priča u antikorupcijskom obrazovanju osoba sa invaliditetom doprinose poboljšanju i razumevanju pojmova i situacija i omogućava učenicima da nauče efikasnije društvene odgovore, da mogu da prepoznaju korupciju i da znaju kako da spreče to.

Ključne reči: *učenici sa invaliditetom, korupcija, obrazovanje protiv korupcije, društvene priče, prednosti*

ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U OKVIRU SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA – PRIMJER IZ PRAKSE

Ivona Grbavac, Josipa Paštelek, Karla Arapović
*Student, Sveučilište u Mostaru – Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih
znanosti, Bosna i Hercegovina*

Ostvarivanje prava na zapošljavanje osoba s invaliditetom potrebno je promatrati kao imperativ današnjice jer ono predstavlja pitanje moralne, egzistencijalne i socijalne važnosti te pruža osobi osjećaj korisnosti u zajednici, doprinosi otkrivanju i usmjeravanju potencijala osobe, otklanja diskriminaciju i čini temelj za stvaranje inkluzivnog društva. Socijalno poduzetništvo izvrsno odgovara na ta pitanja predstavljajući način poslovanja temeljen na načelima društvene, okolišne i ekonomske održivosti te imajući za cilj povećati zaposlenost, sigurna radna mjesta i uključiti marginalizirane skupine na tržište rada i angažman u društvenoj zajednici. Usto, ono počiva na produktivnom i pragmatičnom raspolaganju novcem koji se planski reinvestira u nove socijalne programe unutar zajednice. Da bi zaživjelo, socijalno poduzeće mora imati kvalitetan investicijski i poslovni plan, educiran poduzetnički menadžment, izvore financiranja te poticaj i podršku društvenih i državnih tijela.

U Bosni i Hercegovini socijalno poduzetništvo je još uvijek nedovoljno istraženo područje te ne postoje konkretni zakoni koji bi ga definirali, no ohrabrujuće je kako, uspkros tome, postoje primjeri koji opstaju i uspješno posluju vodeći se principima socijalnog poduzetništva. Poduzeća se u poslovanju oslanjaju na druge postojeće zakone u sferi profesionalne rehabilitacije, rada i zapošljavanja te na Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH.

Cilj ovoga rada je prikazati primjer uspješnog poslovanja socijalnog poduzeća Radin d.o.o. na temelju intervjua provedenog s čelnikom poduzeća. Poduzeće djeluje u gradu Mostaru od 2017. godine, a primarni mu je cilj rehabilitacija i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Sastoji se od restorana Lonato Lunchroom i dviju radionica čija djelatnost obuhvaća izradu ukrasnih i personaliziranih darova i suvenira. Vrsta i opseg posla individualno su prilagođene zaposlenicima, a ovise i o kompetencijama i interesima same osobe. Zaposlenici s invaliditetom okarakterizirani su kao marljivi, suradljivi i predani radu. Sajmovi, konferencije te ostvarivanje partnerskih odnosa s drugim poduzećima i udrugama, načini su na koje poduzeće promovira svoje proizvode i tako privlači kupce.

Ključne riječi: *socijalno poduzetništvo, rad, zapošljavanje, osobe s invaliditetom*

IZAZOVI SA KOJIMA SE SUOČAVAJU UČENICI SA SMETNJAMA U RAZVOJU (AUTIZAM) – NASTAVNICI I RODITELJI U UČENJU NA DALJINU

Biljana Bojadžieva, Dobrila Eftovska, Sneža Stojanovska
OURC „Maca Đ. Ovčarova”, Veles, Severna Makedonija

Pandemija koronavirusa promenila je život svakog pojedinca. To je neminovno dovelo do promena u nastavi za sve učenike, uključujući i učenike sa smetnjama u razvoju.

Učenici su ostali u svojim domovima, izostao je klasični model nastave. U vreme pandemije, kada škole ne funkcionišu, izazovi sa kojima se suočavaju nastavnici, učenici i njihove porodice su ogromni. Kako ne bi tolerisali nastavu, nadležni su najavili novi model nastave – učenje na daljinu, odnosno učionicu koja treba da doprinese nastavku obrazovnog procesa. Neka od ograničenja modela obrazovanja na daljinu su: skraćeno vreme za objašnjavanje određenih sadržaja, nedostatak interakcije sa drugim učenicima, nedostatak specifičnih didaktičkih sredstava koja su neophodna u nastavi dece sa smetnjama u razvoju, razvojna stagnacija. Kako je biti nastavnik u vreme Covid-19 i sa čime se suočavaju nastavnici – defektolozi i rehabilitatori i koliko uspešno nastavu pohađaju učenici sa smetnjama u razvoju? Da li i koliko efikasno deca sa smetnjama u razvoju uče od kuće kada dobiju zadatak? Kakva je uloga roditelja dece sa smetnjama u razvoju u procesu nastave i izrade domaćih zadataka? Sa kojim se još izazovima suočavaju učenici sa smetnjama u razvoju, defektolozi i rehabilitatori i roditelji?

Predmet ovog rada je obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (autizam) u uslovima pandemije korona virusa.

Cilj rada je bio da se utvrdi uspešnost obrazovanja na daljinu učenika sa visokofunkcionalnim autizmom i shvatiti da je saradnja između nastavnika, porodice i učenika osnovni preduslov za realizaciju onlajn nastave.

Na osnovu podataka dobijenih istraživanjem, može se zaključiti da učenici sa visoko funkcionalnim autizmom mogu kontinuirano pohađati nastavu preko Microsoft Teams platforme, aktivno učestvovati u nastavi, postavljati pitanja i obavljati svakodnevne domaće zadatke uz podršku roditelja.

Ključne reči: *onlajn nastava, učenici sa smetnjama u razvoju (autizam), defektolozi i rehabilitatori, roditelji*

STUDENTSKE VEŠTINE U VOĐENJU GRUPNIH SUSRETA U KLUBU ZA MLADE OSOBE SA VISOKOFUNKCIONALNIM AUTIZMOM*

Mirjana Đorđević, Nenad Glumbić, Slobodan Banković
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Klub za mlade predstavlja vid grupne podrške namenjene osobama sa visokofunkcionalnim autizmom i realizuje se od 2020. godine na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, u okviru predmeta *Rehabilitacija osoba sa autizmom* i *Planiranje i programiranje u radu sa osobama sa autizmom*. Klub se tokom semestara održava jednom nedeljno u trajanju od 90 minuta i njegovi učesnici su studenti Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, studijskog programa *Specijalna edukacija i rehabilitacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju* i mlade osobe sa visokofunkcionalnim autizmom (pet mladića i jedna devojka). U Klubu svake nedelje dva nova studenta vode grupne susrete na različite teme sa mladim osobama sa visokofunkcionalnim autizmom.

Cilj ovog rada je utvrđivanje studentskih facilitatorskih veština u vođenju grupnih susreta.

Za potrebe ovog istraživanja dva nezavisna procenjivača gledala su snimke tri radionice i nakon odgledanih snimaka popunjavala su Upitnik za praćenje aktivnosti facilitatora. U okviru ovog upitnika ocenjivano je kako se facilitatori predstavljaju, na koji način govore tokom radionice, u kojoj meri pokazuju empatiju, autentičnost i neosuđivanje, kakav je sadržaj radionice i kako studenti koji vode rad grupe prilagođavaju dalje korake ponašanju učesnika. Procenjivači su davali odgovore na četvorostepenoj Likertovoj skali (1 –potrebno je potpuno poboljšanje; 2 – potrebno je delimično poboljšanje; 3 – ponašaju se na adekvatan način; 4 – odlično se ponašaju). U cilju utvrđivanja stepena slaganja između procenjivača računat je Koenov kapa koeficijent.

Dobijeni rezultati pokazuju da su nezavisni procenjivači visoko ocenjivali facilitatorske veštine studenata, isključivo ocenama tri i četiri (AS = 3,915) i da se njihova procena slagala u 83,3%, a da je vrednost Koenovog kapa koeficijenta bila zadovoljavajuća ($k = 0,667$).

Na osnovu rezultata nezavisnih procenjivača studenti pokazuju dobre veštine vođenja grupnih susreta mladih osoba sa visokofunkcionalnim autizmom.

Ključne reči: *autizam, grupa, studenti*

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“ (br. 179017), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

RAZLIKE U NEZAVISNOSTI PRI OBAVLJANJU SVAKODNEVNIH ŽIVOTNIH AKTIVNOSTI IZMEĐU STARIH OSOBA KOJE SU DOŽIVELE PAD I KOJE NISU PALE

Milosav Adamović¹, Vojislav Todorović², Miodrag Stošljević¹

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²Evropski centar za društveno-humanistička istraživanja, Beograd, Srbija

Padovi koje svake godine doživi oko 30% osoba starijih od 65. godina ostavljaju značajne telesne, psihičke, ekonomske i socijalne posledice koje negativne utiču na sam kvalitet života seniorske populacije. Cilj istraživanja jeste ispitivanje nezavisnosti pri obavljanju svakodnevni životnih aktivnosti između starih osoba koje su doživele pad i koje nisu pale. Za prikupljanje podataka korišćen je instrument pod nazivom „Lutonova skala instrumentalnih aktivnosti svakodnevnog života“ (*The Lawton Instrumental Activities of Daily Living Scale*; Lawton, Brody, 1969) pomoću koje se utvrđuje nezavisnost u okviru osam područja života: korišćenje telefona, kopovina u prodavnici, pripremanje hrane, čišćenje stana, pranje veša, upotreba javnog prevoza, uzimanje lekova i baratanje novcem. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno ukupno 142 osobe, od toga 75 (52,8%) muškog i 67 (47,2%) ženskog pola, koji su bili podeljeni na grupu koja je doživela pad (N=82) i grupu koja pad nije doživela (N=60). Prosečna starost ispitanika iznosila je 73 godine i 11 meseci (SD=6 godina i 2 meseca). Podaci istraživanja obrađeni su primenom metode deskriptivne statistike i statistike zaključivanja (Studentov T-test) i obrađeni u računarskom programu SPSS, verzija 20. Rezultati istraživanja su pokazali da između grupe ispitanika koja je doživela pad i grupe ispitanika koja nije pala ne postoje statistički značajne razlike ($p=0,152$) u nivou nezavisnosti pri obavljanju aktivnosti svakodnevnog života. Na ispitivanom uzorku nismo utvrdili razlike u nezavisnosti pri obavljanju svakodnevni životnih aktivnosti između starih osoba koje su doživele pad i koje nisu pale. Preporuke za buduća istraživanja uključuju primenu ostalih instrumenata kojima se ispituje nezavisnost i samostalnost u obavljanju svakodnevni životnih aktivnosti kod starih osoba, kao i analizu drugih varijabli.

Ključne reči: padovi, nezavisnost, stare osobe

PRIMJENA NEUROFEEDBACK TERAPIJE KOD RAZLIČITIH DIJAGNOZA U SVRHU POBOLJŠANJA KVALITETE ŽIVOTA DJECE I ODRASLIH

Nermin Toromanović
ZU Dom zdravlja Cazin, Cazin, Bosna i Hercegovina

Neurofeedback (NFB) je neinvazivna metoda, vrsta biofeedbacka, kojom se postupno utječe na poboljšanje funkcije mozga. To je računalo potpomognuta metoda treninga u kojoj se određeni parametri moždane aktivnosti, koji se inače ne mogu percipirati, učine vidljivim klijentu. Do neurološke neravnoteže (disregulacije) dolazi kada kao posljedica različitih uzroka mozak koristi „krivi“ moždani val zbog čega se s vremenom javlja prevelika pobuđenost koja rezultira poremećajem funkcioniranja mozga. NFB omogućava poboljšanje u funkcioniranju mozga zbog tzv. „plasticiteta mozga“, a podrazumijeva razgranjivanje i bolje povezivanje neuronske mreže čime se postiže bolje funkcioniranje mozga. Mnogi neželjeni obrasci ponašanja, poremećaji i oboljenja uzrokovani su upravo dereguliranom moždanom aktivnošću. Pomoću neurofeedbacka klijenti uče kako kompenzirati tu deregulaciju i postići veću funkcionalnost. Cilj rada je prikazati studiju pet slučajeva, N. N., rođ. 2007. godine, DG: Epilepsija, lakša mentalna retardacija, poteškoće učenja, čitanja, pisanja i koncentracije, N. N., žensko, rođ. 2015. godine, DG: Razvojni govorno jezični poremećaj, novorođenačke konvulzije, perinatalna asfiksija, motorička nespretnost, obostrano oštećenje sluha 80/100%, N. N., muško, rođ. 1998. godine, DG: Sportaš sa glavoboljama, loše raspoloženje, manjak koncentracije, preciznosti i fokusa, N.N., muško, rođ. 1986. godine, DG: Polineuropatije, manjak inervacije vidnog živca obostrano, motorički nemir ruku i nogu, poremećaj ravnoteže, narušena fina motorika i pincet hvat, susp.Sclerosis Multiplex bez potvrđene dijagnostike, N. N., žensko, rođ. 2011. godine, DG: Pervazivni razvojni poremećaj, autistični spektar, te kako Neurofeedback terapija i na koji način smanjuje simptome pobuđenosti. Simptomi koji prate gore navedene dijagnoze bit će prikazani u radu, prije NFB terapije, za vrijeme trajanja iste i nakon realizacije dva ciklusa NFB terapije. Metode korištene u studiji slučaja za prikaz simptomatologije prije, tijekom i poslije terapije su interne inicijalne procjene pacijenta, NFB-evaluacija i Skale procjene po EEG Institut Germany, kao i intervjui sa roditeljima, nastavnicima i pedagogom škole, trenerima, liječnicima/specijalistima neurolozima odgovornim za liječenje gore navedenih slučajeva.

Ključne riječi: *Neurofeedback, EEG, epilepsija, mentalna retardacija, glavobolja, polineuropatije, autizam*

SOCIJALNA PARTICIPACIJA DECE I ADOLESCENATA OBOLELIH OD JUVENILNOG IDIOPATSKOG ARTRITISA

Ljiljana Šimpraga^{1,2}, Angelka Pešterac Kujundžić^{1,2}, Gordana Grbić¹

¹*Akademija strukovnih studija Beograd, Odsek Visoka zdravstvena škola, Srbija*

²*Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija*

Juvenilni idiopatski artritis (JIA) je artritis nepoznate etiologije koji se javlja pre 16. godine života. Predstavlja najčešću artropatiju dečjeg uzrasta i karakteriše ga perzistentna upala zglobova koju manifestuje otok, bol i ograničenje pokreta. JIA negativno utiče na sve aspekte života obolelog deteta, kako fizičke, tako i emocionalne i društvene. Svetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2001) definiše participaciju kao „uključenost u životne situacije”. Kada govorimo o detinjstvu i ranoj adolescenciji, vreme provedeno u školi i van škole treba da bude usmereno na učenje, igru i slobodne aktivnosti. Učestvovanje u navednim aktivnostima je od izuzetnog značaja za razvoj fizičkih, kognitivnih i socijalnih veština, a to će u budućnosti doprineti boljim akademskim postignućima i usvajanju kompetencija, kao i blagostanju uopšte.

Cilj ovog rada je da se pregledom dostupnih istraživanja analiziraju karakteristike socijalne participacije kod dece i adolescenata sa juvenilnim idiopatskim artritisom.

Izvršen je pregled istraživanja ne starijih od deset godina, na engleskom jeziku dostupnih u celosti.

Kod dece i adolescenata sa JIA zbog prisutnog bola i zamora, kao i smanjenih funkcionalnih sposobnosti dolazi do začaranog kruga između neaktivnosti, invaliditeta i sedentarnog načina života. U odnosu na zdrave vršnjake, kod ove dece je primećena povećana anksioznost i depresivnost, dok su socijalne interakcije i samopoštovanje smanjeni. Ograničenja u socijalnoj participaciji su najviše zastupljena u okviru sportskih i aktivnostima vezanim za slobodno vreme.

Primenom rane ciljane terapije i biološke terapije, rehabilitacionih postupaka uz podršku porodice i organizovanu podršku društva može se uticati na poboljšanje socijalne participacije dece obolele od JIA i stvoriti uslovi za njihov prelazak u svet odraslih.

Ključne reči: *juvenilni idiopatski artritis, deca, socijalna participacija*

Ljeuposava Ilijić, Milena Milićević
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Zatvorska socijalna klima predstavlja važnu karakteristiku svakog zatvora i jednu od centralnih kriminoloških i penoloških tema poslednjih decenija. Pojam zatvorske klime obuhvata ideju da je percepcija okoline važna, pa se u tom kontekstu, ona može definisati kao percipirani kvalitet uslova života u zatvoru, koji uključuje međuljudske odnose, ali i materijalne i organizacione dimenzije zatvorskog života (Moos, 1997). Pregledom dostupne literature uočljiva su neujednačena terminološka određenja pojma zatvorske socijalne klime. Značaj socijalne klime naglašen je u brojnim studijama, koje su empirijski potvrdile uticaj socijalne klime na krajnje ishode primenjenih tretmana rehabilitacije. Pozitivna zatvorska klima povezana je sa boljim ishodima u smislu ponašanja osuđenika, motivacije za tretmanom i promenama, ali i većim nivoom blagostanja i dobrobiti osuđenika. Istraživanja ukazuju da je pozitivna socijalna klima povezana i sa većim stepenom zadovoljstva stručnih radnika i osuđenika, a to zadovoljstvo uključuje zadovoljstvo kvalitetom interakcije između osoblja i osuđenika, zadovoljstvo kvalitetom ponuđenih rehabilitacionih aktivnosti i tretmana i zadovoljstvo zbog toga što je ustanova sigurno mesto za život i rad.

I pored nepostojanja jedinstvenog teorijskog okvira na kojem počiva koncept zatvorske socijalne klime, autorke su nastojale da označe zajedničke karakteristike različitih konceptualnih okvira. Među najvažnijim karakteristikama ističu da je zatvorska klima multidimenzionalni konstrukt, zatim da ona odražava subjektivni kvalitet zatvorskog života i da je zasnovana na percepciji, kao i da ona postoji na makro nivou, odnosno da postoji perceptivna saglasnost u pogledu socijalne klime na nivou zatvora ili zatvorskog odeljenja.

Ključne reči: *zatvorska socijalna klima, rehabilitacija osuđenika, zatvorsko okruženje*

* Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživačkog angažovanja prema Planu i programu rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2021. godinu.

ORGANIZIRANE AKTIVNOSTI MLADOSTNIKOV Z ZMerno MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU S CILJEMSOCIALNEGA VKLJUČEVANJA V ČASU DELNIH UKREPOV ZOPER COVID-19

Cvetka Kovačič
*Center za vzgojo, izobraževanje, usposabljanje in svetovanje
Gustava Šiliha, Maribor, Slovenija*

Omogočanje in zagotavljanje pogojev za socialno vključenost ter enake pravice je osrednja naloga vseh deležnikov, ki predstavljamo socialno okolje ter vzgojno-izobraževalno sredino osebam s posebnimi potrebami. V prispevku predstavljam dobro prakso Posebnega programa vzgoje in izobraževanja v Centru Gustava Šiliha Maribor v primerih dejavnosti, ki jih izvajajo mladostniki z zmerno motnjo v duševnem razvoju, sciljem omogočanja socialne vključenosti in spodbujanja (socialnega) odziva širšega družbenega okolja. V prispevku obravnavam dejavnosti, ki so ciljno naravnane k aktivni participaciji vsakega posameznika glede na individualne sposobnosti, ki spodbujajo uporabo izkustvenega učenja, medpredmetno povezovanje, predstavljajo možnosti zapriučitev za določeno delo, omogočajo čim večjo samostojnost v življenju, razvijajo socialne kompetence ter predvsem dobro počutje, obenem pa so prilagojene epidemični situaciji Covid-19. Razmere namreč od izvajalcev vrstnih dejavnosti zahtevajo spremenjen način dela, pogoje, prilagoditve pri izvajanju dejavnosti. Urejen vrt, sadovnjak, posestvo ter učne kuhinje centra omogočajo mladostnikom praktične dejavnosti, ki spodbujajo fizične aktivnosti, omogočajo izkustveno učenje ter sodelovalno delo. Skupna skrb in delo mladostnikov ob mentorskem vodenju učiteljev se izraža v različnih oblikah izdelkov, ki jih kasneje tržijo na mnoge načine, pri čemer vstopajo v interakcijo s širšim socialnim okoljem. Priložnost za medsebojno povezovanje s širšim okoljem omogoča kooperacijsko delo z zunanjo institucijo, zanimiva dnevna opravila v domači ustanovi ter prilagojene oblike medgeneracijskega sodelovanja in povezovanja med mladostniki in starostniki doma.

Ključne besede: osebe s posebnimi potrebami, socialna vključenost, socialne kompetence, oblike socialne vključenosti, deležniki socialne vključenosti, dejavnosti in zaposlitve

KARAKTERISTIKE OSUĐENICA KOJIMA JE IZREČENA MERA BEZBEDNOSTI OBAVEZNOG LEČENJA ALKOHOLIČARA I OBAVEZNOG LEČENJA NARKOMANA – PRELIMINARNI REZULTATI KOMPARATIVNE ANALIZE*

Milena Milićević¹, Ljeposava Ilijić¹, Danka Krstić²

¹Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

²Centar za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju, OJ Šekspirova, Beograd, Srbija

Iako višestruko marginalizovana, populacija osuđenica kojima je izrečena mera bezbednosti medicinskog karaktera je retko bila u naučnom fokusu u Srbiji. Cilj ove deskriptivne i komparativne studije poprečnog preseka je utvrđivanje i komparacija zastupljenosti pojedinih sociodemografskih, kriminoloških i penoloških karakteristika u populaciji spomenutih osuđenica sa posebnim osvrtom na osuđenice na meri obaveznog lečenja alkoholičara, odnosno narkomana. Analizirani su podaci o 155 lica ženskog pola kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara ($n=16$; 10%), odnosno narkomana ($n=139$; 90%) između 2013. i 2017. godine. Najveći broj osuđenica na meri obaveznog lečenja alkoholičara dolazi iz regiona Južne i Istočne Srbije (38%), dok u podgrupi osuđenica na meri obaveznog lečenja narkomana najveći broj dolazi iz regiona Beograda (45%; $p=0,033$). U poređenju sa osuđenicama na meri obaveznog lečenja alkoholičara, osuđenice na meri obaveznog lečenja narkomana su bile mlađe u trenutku izricanja kazne (33 naspram 42 godine života; $p<0,001$), ali ujednačenog bračnog statusa (u van/bračnoj zajednici 68% prema 50%; $p=0,293$), uporedive dužine izrečene kazne zatvora (2 godine 1 mesec naspram 2 godine 8 meseci; $p=0,051$) i ranije osuđivanosti (70% prema 50%; $p=0,194$), i bez razlike u odnosu na broj izvršenih krivičnih dela (2,47 prema 1,00; $p=0,255$) i izrečenost drugih sankcija (11% prema 3%; $p=1,000$) ili kazne zatvora pored izrečene mere (89% prema 81%; $p=0,597$). Nasilje u porodici (50%) i krivična dela protiv života i tela (31%) su najzastupljenija u podgrupi osuđenica na meri obaveznog lečenja alkoholičara. U podgrupi osuđenica na meri obaveznog lečenja narkomana najzastupljenija su krivična dela protiv imovine (47%) i zdravlja ljudi (39%), sa statističkom značajnošću razlike ($p<0,001$). Takođe, veća je zastupljenost krivičnih dela sa elementima nasilja u podgrupi osuđenica na meri obaveznog lečenja alkoholičara nego u podgrupi osuđenica na meri obaveznog lečenja narkomana (88% naspram 23%; $p<0,001$). Poznavanje preovlađujućih profila karakteristika ove zatvorske populacije je prvi korak u restrukturiranju preventivnih i protektivnih protokola.

Ključne reči: *mere bezbednosti, lečenje u zatvoru, osuđenice, lečenje alkoholičara, narkomanija*

* Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživačkog angažovanja prema Planu i programu rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2021. godinu

Indeks autora

A

Adamović, Milosav 54, 92
Aleksić, Jovana 63
Arapović, Karla 89
Arnout, Boshra 21

B

Banković, Slobodan 91
Barić, Sanja 19
Blagojev Stevin, Jelena 41
Bogićević, Ana 31
Bojadžieva, Biljana 85, 90
Bojanović, Marina 18, 37
Bublić, Mateja 13, 26, 57
Bukovica, Aleksandra 40
Bunijevac, Bosiljka 18, 37
Bunijevac, Mila 18, 37

Č

Čavara, Andrea 84
Čehajić, Tatjana 21
Čehić, Irma 55
Čepnja, Anđela 84
Čolović Savić, Marija 33

D

Damnjanović, Mirjana 88
Davčevska, Marija 80
Dimitrievska, Elizabeta 88
Dimova, Sonja 88
Dmitrović, Petar 51
Dragičević, Željko 49
Dravčbaher, Sara 23

Đ

Đorđević, Katarina 25
Đorđević, Lucija 28
Đorđević, Marija 77
Đorđević, Mirjana 14, 91
Đorđević, Srboljub 28

Đorđević, Tijana 70
Đurić-Zdravković, Aleksandra 72

E

Eftovska, Dobrila 74, 82, 85, 90
Eminović, Fadilj 54, 58

F

Filipova, Silvana 20

G

Galevska Jovchevski, Vasilka 62
Gjorgieva, Žana 74, 82
Glumbić, Nenad 14, 91
Grbavac, Ivona 89
Grbić, Gordana 94
Gvozdanović Debeljak, Aleksandra 73

H

Hilcenko, Christine 39

I

Ilić, Vladimir 56
Ilijić, Ljeposava 95, 97
Ivanović, Kristina 50, 67

J

Janković-Nikolić, Marina 35
Jankovski, Kristina 74, 82
Japundža-Milisavljević, Mirjana 72
Jovanović, Bojana 77, 81

K

Karaman, Patricija 73
Karatošić, Andrijana 78
Kilibarda, Tatjana 38
Knežević, Dejana 68
Kolodezni, Zaga 80
Komlenić, Daliborka 71

Koštić, Lorena 73
Kostić, Olgica 25
Kovačić, Cvetka 96
Kovačić, Zoran 39
Krstevska Kokormanova, Biljana 20
Krstić, Danka 97
Krstić Podgorelec, Darja 46
Kučić, Stipe 21

L

Latysheva, Polina Aleksandrovna 21
Latyshev, Oleg Yurevich 21
Lazić, Jasenka 68
Lazović, Tamara 27
Luisetto, Mauro 21
Lukić, Anita 84

M

Marinić, Ana 44, 45
Marković, Nevena 83
Marković, Olivera 75, 83
Markovska-Simoska, Silvana 36
Matijević Knez, Vesna 26, 57
Memišević, Haris 55
Mihajlović, Ljubiša 61
Milanović-Dobrota, Biljana 72
Milićević, Milena 95, 97
Mitrović Đorđević, Ivana 79
Mravlinčić, Nevenka 26, 57

N

Nedović, Goran 42, 67, 78
Nedović, Maja 59
Nedović, Tanja 59
Nemedi, Aleksandra 14
Nikolić, Aleksandra 30, 81
Nikolić, Danijela 59
Nikolić, Jelena 54, 58, 77
Nikolić, Snežana 31
Ninković, Vesna 65
Novaković, Ana 63
Novaković, Nenad 32
Novaković, Smiljka 22

P

Paković, Blaženka 60
Panova Sadova, Živka 80
Paštelek, Josipa 89
Paušić, Vesna 81
Pavić, Milena 81
Pavlović, Jovana 50, 67
Pavlović, Slavica 21
Peček, Mirjana 60
Pejić Planinić, Tatjana 17
Pešterac Kujundžić, Angelka 94
Petijević, Aleksandra 27
Ploj, Darinka 76, 86
Popanov, Dijana 74, 82, 88
Poposka, Ana 20
Potić, Srećko 78, 87

R

Radojlović, Jasmina 38
Radovanović, Zorana 48
Roknić, Ana 72

S

Samilović, Jelena 81
Simić, Ljiljana 34
Sinanović, Šćepan 38
Sjekloća, Jasmina 64
Sklopić, Anastasija 69
Srejić, Anita 69
Sretenović, Ivana 33, 50, 78
Stanisavljević, Vesna 32
Stanisavljević, Zvonimir 32
Stepanović, Saša 56
Stevin, Svetozar 41
Stojanovska, Sneža 85, 90
Stošljević, Miodrag 92

Š

Šarac, Gorana 16
Šarčević, Gordana 71
Šimpraga, Ljiljana 94

T

Tadić-Lesko, Karolina 21
Todorović, Jovana 30
Todorović, Vojislav 92
Toljanić, Dijana 44, 45
Toromanović, Nermin 93
Torte-Čiče, Dita 66
Tripunoska, Marija 36

V

Vekić, Tina 53
Vidojević, Jelena 81
Vila, Dijana 16
Vuković, Mile 34

Z

Zelenika, Tanja 52
Zlatić, Aleksandar 63

Ž

Živanović, Đorđe 79
Živković, Jelena 56

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36-053.2(048)
316.614-056.26/.36-053.2(048)

**СТРУЧНО-научни скуп са међународним учешћем "Актуелности у
едукацији и рехабилитацији особа са сметњама у развоју" (7 ; 2021 ;
Београд)**

Zbornik rezimea / VII stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem
"Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju", Beograd,
27-28. novembar 2021. godine ; [urednici Ivana Sretenović, Srećko Potić]. -
Beograd : Resursni centar za specijalnu edukaciju, 2021 (Beograd : BIG štampa).
- 101 str. ; 24 cm

Tekst na više jezika. - Tiraž 200. - Registar.

ISBN 978-86-89713-07-7

а) Деца са посебним потребама -- Образовање -- Инклузивни метод --
Апстракт
б) Деца са посебним потребама -- Социјализација -- Апстракт
в) Особе са посебним потребама -- Социјална интеракција -- Апстракт

COBISS.SR-ID 50870793